

6

Иң зарарлысы —
уз-үзәң кирәгеннән
артык ышану

10

Житәкче
кешеләрне
яратырга тиеш

14

Проблемаларны
бергәләп чишәргә
кирәк

6
июнь 2010

татарстан

иҗтимагый-сәяси басма

ISSN 0130-2418

1920 ЕЛНЫҢ ДЕКАБРЕННӘН БАШЛАП ЧЫГА

ЖУРНАЛ РУС ҺӘМ ТАТАР ТЕЛЛӘРЕНДӘ НӘШЕР ИТЭЛӘ

ЯЗЫЛУ ИНДЕКСЫ 73377

1920—1930

1930—1940

1940—1950

1950—1960

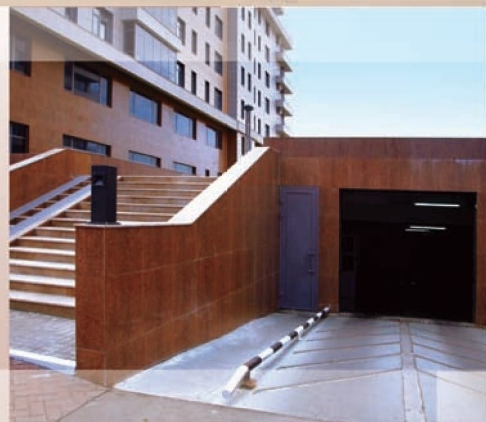
1960—1970

1970—1980

1980—1990

1990—2000

2000—2010

möbel & zeit

Ателье
персонального
комфорта

20

лет в России

ВРЕМЯ
ДОРОГИХ
ПОДАРКОВ

РЕКЛАМА

Салоны мягкой мебели
«mobel&zeit»

МЦ «МЕГГА-МЕБЕЛЬ»

Сибирский тракт, 34

3 этаж

т. (843) 511-49-33

ТЦ «МЕБЕЛЬГРАД»

ул. Рахимова, 8

1 этаж

т. (843) 511-97-84

ТК «САВИНОВО»

пр-т Ямашева, 93

2 этаж

т. (843) 527-02-18

Действует
партнерская
программа для
дизайнеров
интерьеров.
Подробности по
т. 8-917-876-6000.

Акция действует с 15 мая 2010 г. по 31 июля 2010 г.
Подробная информация на сайте www.mz5.ru
и у продавцов в салонах «mobel&zeit».

www.mz5.ru

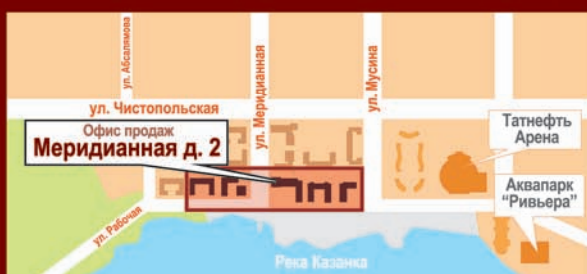
С видом на тысячелетие!

Всё готово к Вашему переезду!

- Круглосуточная охрана комплекса
- Собственная управляющая компания
- Подземный паркинг с видеонаблюдением
- Финские бесшумные лифты "Kone"
- Высота потолков 3,1 м.
- Витражное и панорамное остекление
- Квартиры и пентхаусы с выходом на открытые террасы
- Солнечные дворы с детскими площадками, ориентированные на историческую часть города
- Дома сданы. Стоимость квартир от 3,5 млн.руб.

г. Казань,
ул. Меридианная д. 2
т.: (987) 2-905-605,
(987) 2-905-305,
(843) 2-400-556

Баш мөхәррир:

Диләра Камил кызы Байчурина,
e-mail: baichurina@bk.ru

Баш мөхәррир урынбасарлары:

Нияз Әхмәдуллин, e-mail: n.akhmadullin@bk.ru
Татьяна Вафина, e-mail: vafina@tatarstan.ru.com

Рубрика мөхәррирләре:

Рафаэль Мостафин (сәясәт),
Татьяна Колчина (икътисад)
Наталья Беспалова (жәмгыять)

Әдәби мөхәррир:

Николай Коновалов

Фоторедактор: Солтан Исхаков**Фотографлар:**

Михаил Козловский, Ната Смирнова

Иллюстраторлар:

Евгения Глебашева

Журналистлар:

Юрий Алаев, Юрий Коновалов,
Гадел Хәйров, Светлана Коновалова,
Алексей Угаров, Валерий Яковлев,
Жәүдәт Абдуллин, Айгөл Чуприна,
Вахит Шәрипов, Рузилә Мөхәммәтова,
Алина Миннебаева, Ягъсуф Шәфыйков,
Илдар Валиев, Светлана Фролова,
Индус Таһиров, Рафис Измайлов,
Василий Беспалов, Ната Смирнова

Дизайн-макет:

Дмитрий Кошкин

Дизайн, верстка, препресс:

Евгений Курьянов,
ASAFIN GROUP [Айрат Сафин,
Дмитрий Сидоров, Олег Бурилов,
Игорь Глушков]

Корректорлар:

Айсылу Корманова, Әдилә Халитова

ЖУРНАЛ 1920 ЕЛДАН НӘШЕР ИТЕЛӘ

Журнал зарегистрирован Управлением Рос-
комсвязьнадзора по Республике Татарстан.
Свидетельство о регистрации
ПИ № ТУ 16-00145 от 01.04.09

Тираж 1743 экзemplя
Бәясә ирекле

Редакциянең язма рөхсәтеннән
башка «Татарстан» журналындагы
материалларны күчәр бастыру тыела.
Күчәр бастырганда, журналың исемен
күрсәтү мәжбүри.
Автор фикере редакция фикере белән туры
килмәскә мөмкин.

Редакция:

420066, Казан шәһәре, Декабристлар урамы,
2-нче йорт, тел. (843) 519-45-20

Отпечатано

в типографии филиала ОАО «ТАТМЕДИА»
«ПИК «Идел-Пресс»: 420066, Казань,
ул. Декабристов, 2

Заказ № О-804. Офсет басма
Басарга кул куелды: 18.06.10

Дирекция**Директор по развитию:**

Диләра Байчурина, e-mail: baichurina@bk.ru

Маркетинг: Елена Булюхина**Распространение:** Рахилия Сафина

Коммерческий отдел: тел. 519-45-50

Оксана Аганина, e-mail: aganinao@mail.ru,

Валерия Глухова

татмедиа

**Журналны гамәлгә куючы
һәм нәшер итүче**
«ТАТМЕДИА» ААҖ:
420097, Казан шәһәре,
Академическая урамы, 2
тел./факс (843) 570-31-13

РЕДАКЦИЯДӘН

Республика казанышы

90 ел — кеше өчен дә, дәүләт өчен дә житди яшь.

Хәер, берәз төзәтмә кертик: мондый юбилей житкәндә

кеше нигездә төп эшләрен башкарган була, ә ныгып

өлгергән республика исә киләчәккә өмет тулы үй-

хыяллары белән әле «яши генә башлый». Аның адашы

һәм яшәтәше «Татарстан» журналына бу башкаларга

караганда да яхшырак аңлашыла. Без дә якты дип

күзалланган киләчәгебезгә зур өметләр баглап, 90

саны астында үтәчәк якынлашып килүче тантаналарга

әзерләнәбез. Ләкин әлегә журналыбызның бүгенге

махсус санын туган республикабыз — ТАССРның үткән

данлы юлына багышлыйбыз, ә соңрак үзебезне дә нәкъ

шундый ук дата белән тәбрик итәрбез.

Шунысы куанычлы, дистә еллар буена республика

һәм аның исемендәге журнал, сәяси, икътисади

һәм социаль авырлыкларны жиңә-жиңә, иминлеккә

илтүче һәрвакытта да шома гына бармаган юлдан

бергә атлый. Без ватандашларыбыз күрсәткән гажәеп

батырлыкларның һәм гомер буена сузылган, алардан

һич кенә дә ким булмаган героик хезмәтнең шаһитлары.

Әлегә санда без күп кенә исемнәрне искә алдык,

эмма, кызганычка, ул лаек булганнарның барысының

да исемнәрен үзенә сыйдыра алмый. Күпләр инде

арабызда юк, ләкин аларның һәрберсе ТАССРны төзү

эшәндә үз эзен калдырган, һәр шәхес — республика

казанышы. Сөз кулыгызда тоткан сан кече Ватаныбыз

тарихы буенча үзенчәлекле белешмә төзеп карауга бер

омтылыш. Биредә — данлы чорлар, истәлекле еллар,

авырлыкларны жиңү һәм иң-иңнәр. Укыгыз, искә

төшерегез, горуранлыгыз!

Безгә языгыз...

info@tatarstan.ru.com

**«ТАТАРСТАН» ЖУРНАЛЫНА ЯЗЫЛУ БАРЛЫК ЭЛЕМТӨ
БҮЛЕКЛӘРЕНДӨ КАБУЛ ИТЕЛӨ**

Индекс **73377** — татар телендә

Индекс **73947** — рус телендә

2010 елның 6 аена язылу бәясә —

420 сум (аена 70 сум)

ЭЧТӘЛЕК

төп тема

6

**«Идарә итүнең иң яхшы
рецепты — тәҗрибә
һәм яңачлык кертүнең
бердәмлеге»**

10

**Декреттан
Декларациягә кадәр**

14

**Союз дәрәжәсендәге
секретарь**

: 90 еллык ТАССР саннарда

1960 ел башында ТАССРда

900
герой ана

була. Бу исем 10 бала тапкан һәм тәрбияләгән әниләргә бирелә. «Ана даны» орденына 7-9 баласы булган 31,9 мең ана, «Ана медаленә» 5-6 балалы 120,4 мең әни лаек була.

65 Кә **75**

КИЛОМЕТР –

Ромашкино чыганагы әнә шулкадәр майданны били. Аның геологик запасы биш миллиард тоннадан артык. «Ромашкино» елына 15 миллион тонна «кара алтын» бирә. Бу республикада табылган барлык нефть күләменең яртысын тәшкил итә.

1997 елда татарстанлылар

6,3
МИЛЛИОН ТОННА

ашлык жыеп алалар. Бу республика тарихында иң югары күрсәткеч була. Җан башына – 1,6 тонна – бу уртача Россия күрсәткеченнән 2,5 тапкырга артыграк дигән сүз.

5 ДӨНЬЯ КУБОГЫ ИЯСЕ,

8 халыкара спорт остасы булган Татарстанның «КАМАЗ-Мастер» командасы дөнья автомобиль спортының спорт йөк машиналары классында иң көчле командаларның берсе дип табылды.

1948 елда «Теплоконтроль» заводын төзү өчен

70
МИЛЛИОН СУМ АКЧА

бүлеп бирелә. Бу «Ватанның махсус заказы» була. 1952 елда предприятие мәстәкыйль заводка әверелә, 1956 елда биредә инде 1550 эшче эшли.

1954 елда Казанда

326,78 га
ҖИР

бакчалар төзү өчен бирелә. Шәһәрлеләрне актив төстә «сутыйлар» белән тәэмин итү башлана. Сәнәгать предприятиеләрендә жиләк-жимеш үстерү өчен кишәрлекләр бүлеп бирүне завод комитетлары оештыра.

1948 елда беренче троллейбус маршруты линиясендә

машина хезмәт күрсәтә.

Алар Божрадан Соцгородка кадәр йөри. 1970 елга троллейбус маршрутларының озынлыгы 100 километрдан узып китә.

1960 елда

3 800 га
ҖИРДӘ

Идел-Кама дәүләт тыюлыгы урнаша. Биредә көньяк тайга, катнаш һәм яфраклы урманнар хас үсемлек һәм хайваннар дөньясы вәкилләрен күргәргә була.

400

ПОТ АЛТЫН

әлегә кадәр Татарстан жирендә күмелгән санала. Россия империясе алтын запасының әлегә соңгы партиясе бүгенгә кадәр каядыр урманда яшерелгән. Хәтта 1929 елда алтын эزلәү буенча французлар тарафыннан оештырылган экспедиция дә бернинди нәтиҗә бирми.

с а л о н Ампир Декор

Лепной декор Огас Decor (Бельгия), линия Огас Аххент. Потолочный карниз SX 127, молдинг на стене PX 144, обрамление ЖК-экрана PX 114, напольный плинтус SX 137.

«В моем доме всегда есть место легкости...»
Л.Н. Толстой

Салон «Ампир-Декор»
обои / лепнина / ткани / свет / мебель
Казань, ул. Сулеймановой, 3, тел. 227-00-26
www.ampir-kazan.ru

: ТАССР га 90ел : шәхес

«ИДАРӘ ИТҮНЕНҢ ИҢ ЯХШЫ РЕЦЕПТЫ – ТӘҖРИБӘ ҺӘМ ЯҢАЛЫК КЕРТҮНЕНҢ БЕРДӘМЛЕГЕ»

ЮРИЙ НИКОЛАЕВ
ТЕКСТЫ

ОЧРАШУЛАР, СӨЙЛӘШҮЛӘР,
КИҢӘШМӘЛӘР, ЭШЛЕК-
ЛЕ СӘФӘРЛӘР... ТАТАРСТАН
ПРЕЗИДЕНТЫНЫҢ ЭШ ГРАФИГИ
ШУЛКАДӘР ТЫГЫЗ КИ, БЕР ГЕНӘ
БУШ МИНУТЫ ДА ЮК СЫМАН...
ШУЛАЙ ДА УЛ ХӘБӘРЧЕБЕЗ
СОРАУЛАРЫНА ҖАВАП БИРЕРГӘ
ВАКЫТ ТАБА АЛДЫ.

– Бүгенге көндә сәяси курсның
дәвамчанлыгы турында шак-
тый күп сөйлибез, ә шулай да
Татарстанның яңа Президенты
сәяси идарә дилбегәсен үзенчә
тотмас дигән шик тумый. Якин
киләчәктә сәяси идарәчеләр ко-
мандасы яшәрүен көтәргәме?
– Дәвамчанлык – бик яхшы
төшенчә, ул минем күңлемә
якын. Һәр эштә элгәрләр – бу
эшне синнән алданрак баш-
лап жибәргән кешеләр була.
Уңышлы сәясәтчеләр, кагыйдә
буларак, шул ягы белән аеры-
лып тора: алар үзләренең эш-
гамәлләрен үзеннән алдагылар

тәҗрибәсенә таянып башка-
рырга омтыла.

Безнең илдә, кызганычка күрә,
берничә мәртәбә теге яки бу
лидерның, дәвамчанлык ту-
рында купшы сүзләр сөйләп тә,
соңыннан бөтенесен үзгәрткәне
булды. Моңа мисаллар житәрлек.
Сүз уңаеннан шунысын да
искәртим, чыннан да кайвакытта
үзгәрешләр кертергә кирәк була,
һәм шактый дәрәҗәдә кискен.

Минем үземә икеләтә уңай туры
килдә, дип саныйм. Барыннан
да бигрәк, бик әйбәт мирас на-
сыйп булды: республикабыз
күтәрелеш чорында. Моннан
тыш, үзем дә шактый озак еллар
дәвамчында хакимияттә икен-
че кеше буларак хезмәт иттем.
Шунлыктан, сез әйткәнчә, минем
«дилбегә тоту» стилем күптәннән
билгеле. Аңа Хөкүмәт әгъзалары
да, аппарат хезмәткәрләре дә
күнеккән инде.

Төбәк дәрәҗәсендәге житәкчелектә
тулы мәгънәсендә сәяси ида-
рәчеләр аз, чөнки сәяси функ-
цияләр, нигездә, федераль ха-
кимият җаваплылыгына туры
килә. Кадрлар составын яшәртү
процессы барырга тиеш, әмма
механик юл белән түгел. Идарә
итүнең иң шәп рецепты –
тәҗрибә һәм яңалык кертүнең
үзара ярашуында. Яшь мәсьәләсе
биредә бердәнбер критерий була
алмый.

– Татарстанның совет чорыннан
соңгы кайсы казанышын иң
әһәмиятле һәм киләчәктә дә
үсешен дәвам иттерерлек дип
саныйсыз?

– Республиканың соңгы егер-
ме ел эчендәге барлык ка-
занышларының нигезе – аның
икътисадый мөстәкыйльлеккә
ирешүедер дип саныйм. Үз
хужалыгыбызда хужа булмаган-
дагы хәл нормаль түгел иде.

Совет чорында икътисадый ка-
рарларны кабул итүнең ни-
кадәр мәшәкатле, күп катлы
килештерүләр аша узарга тиеш
булуын күпләр хәтерли торган-
дыр. Күпме вакыт, көч сарыф
ителгән... Җентекле регламент-
лаштыру мәрәкәсе теләсә нинди
инициативаны тамырында ук
корытты.

Шунлыктан республиканың яңа статусы һәм аның заманча икътисадый моделе үсеше — бер медальнең ике ягы.

Төп рольне базар механизмнары уйнаган, алдыңгы технологияләргә, интеллектка таянуга корылган яңа икътисад — Татарстанның совет чорынан соңгы иң әһәмиятле казанышы. Нигездә, без әле республика тормышының барлык якларын ныклап торып модернизацияләүгә керешеп кенә киләбез. Ә шулай да Татарстан житекчелегенең киләчәккә анык, төгәл итеп күзаллавы бар. Һәм ул үз көчөбезгә ныклап ышануга корылган.

– **Идарә итүгездәге төп өч принципны санап китә алмассымы?**

– Ә нишләп әле ул өч кенә, биш яки жиде түгел? Мәсәлән, Коръәндә 114 сурә. Алай да, тәртип сөюче кеше буларак, төп өч идарә принцибыны аерып күрсәтеп карыйм әле. Беренчесе — югары һөнәрмәндлек. Күпне аз-маз белүчеләр заманы узды инде. Без мәгълүмат яшен тизлегендә яңарган чорда яшибез. Ә шулай да, компетентлылык — теләсә кайсы сыйфатлы эшнең нигезен тәшкил итә, ә идарә итүдә ул аеруча әһәмиятле рольне уйный.

Икенчесе — оперативлык, житезлек. Буш мәрәкәне, аяк өстеннән йоклап йөрүне, кәгазь колы булуны жөнәм сөйми. XXI гасырда яшибез, совет чоры бюрократларының «Кәгазь берәз ятарга тиеш» дигән иске принцибы — жәмгыять алдында жинаяткә тиң диярлек.

Өченчесе — жаваплылык. Карарлар кабул итү һәм аларны үтәдән тыш, аларның нәтижәлеген өчен дә үз өстең жаваплылык алу мөһим. Һәр жиңүнең генә түгел (ул чакта, гадәттә, жиңүчеләрдән чират жыела, бигрәк тә гомумән бу эшкә катнашы булмаганнан), жиңелүләрнең дә үз исеме булырга тиеш.

– **Сезнеңчә, югары даирәдәге сәясәтченең нинди шәхси сыйфатларга ия булуы мәжбүри, ә кайсыларының бөтенләй булмавы хәерле?**

– Сәясәтче, барыннан да биг-

рәк, берничә адымны алдан күрү сәләтенә ия булырга һәм эш-гамәлләрен шуннан чыгып корырга тиеш. Бу — уңышка илтүче юл. Әгәр дә ул сыйфатның юк икән, инициативаны югалтачаксың һәм уңышсызлыкларыңны теркәп утыручыга әвереләчәксең.

Иң зарарлысы — үз-үзеңгә кирәгенин артык ышану. Бу кешеләрнең синнән йөз чөерүенә дә китерә, үз эшенә дә комачаулык ясыя. Гомерем буге даими рәвештә белемне күтәрергә һәм күнекмәләремне яңартырга кирәк дип санадым. Бүгенге көндә шундый зур республиканың Президенты булгач, бу фикерем тагын да ныгыды.

– **Сез ничек уйлыйсыз, Россиянең башка төбәкләрендә Татарстан шартларында кулланып карарлык кызыклы сәяси идарә тәҗрибәсе бармы? Әгәр дә булса, кемнеке һәм аны ни рәвешле итеп кулланып булыр иде?**

– Чит төбәкләрнең тәҗрибәсе һәрвакыт кызыклы. Коллегаларыбызга хөрмәт белән карау — сәясәтбезнең төп принцибы. Нәкъ менә шуңа да без башкаларның үз проблемаларын, шул исәптән сәясиләрен дә, ни рәвешле хәл итү юлларын даими өйрәнәбез.

Татарстанның күп төбәкләр белән төзегән килешүләре әлегә жәһәттән эшсезгә бик зур ярдәм итә. Алар даими рәвештә мәгълүмат алмашуны, төрле өлкәләрдә хезмәттәшлек итүне, сәүдә-сәнәгать вәкилләре ачуны күздә тотат.

Еш кына күршеләребез янына сәфәргә чыгабыз, аларның делегацияләрен дә үзбездә кабул итәбез. Мондый аралашу бер-береңгә баета.

Шунысын аерып әйтә алам, Мәскәүдә, Санкт-Петербуртта, шактый гына республикаларда һәм Идел буге, Урал өлкәләрендә кабул ителгән идарә итү формалары һәм алымнары бездә аеруча зур кызыксыну уята.

Үзбездә Татарстанда да шактый кызыклы нәрсәләр бар, билгеле, әмма без камилләккә ирештек

индә дип уйлаучылар бик нык ялгышалар. Камилләккә чикләргә юк, яхшылыкка даими рәвештә өйрәнергә кирәк.

– **Командагыз әгъзаларының кайсы сыйфатларына өстенлек бирәсез — тиз һәм сыйфатлы итеп кушканны үтәнгәме, әллә инициатива һәм мөстәкыйльлек күрсәткәнгәме?**

– Минемчә, бу төшенчәләргә капма-каршы куярга ярамай. Әгәр дә: «Юлбашчының кушканын аңласаң — үтә, аңламасаң — бигрәк тә үтә» принцибына таянып эшләү — укынгы илтүче юл. Икенче яктан караганда, инициативалылык һәм мөстәкыйльлек бары тик үзеңгә күрсәтү өчен генә булганда, шулай ук куркыныч гамәл.

Бүгенге көндә дәүләт идарәсе шулчаклы катлауланды ки, анда бер генә кеше чыгарган карарлар күз ачып йомганчы искерә, кичәге көн күренешенә әверелә бара.

Әйдәман энциклопедиячә була алмый, аңа төпле киңәш бирүче кирәк. Кул астыңдагылар белән эшләгәндә барыннан да бигрәк, аларга ышану зарур. Карарлар кабул итүне ышанып тапшы-

Минем үземә икеләтә уңай туры килде, дип саныйм. Барыннан да бигрәк, бик әйбәт мина рас насып булды: республикабыз күтәрелеш чорында. Моннан тыш, үзем дә шактый озак еллар дәвамында хакимияттә икенче кеше буларак хезмәт иттем. Шунлыктан, сез әйткәнчә, минем «дилбегә тоту» стилем күптәннән билгеле.

: ТАССР га 90ел : **шәхес**

Сәясәтче, барыннан да бигрәк, берничә адымны алдан күрү сәләтенә ия булырга һәм эш-гамәлләрен шуннан чыгып корырга тиеш. Бу — уңышка илтүче юл. Әгәр дә ул сыйфатың юк икән, инициативаны югалтачаксың һәм уңышсызлыкларыңны теркәп утыручыга әвереләчәксең.

рырлык кешеләр күбрәк булган саен, эш өчен яхшырак.

Билгеле инде, аеруча мөһим карарлар кабул иткәндә, соңгы сүзгә закон тарафыннан бу вәкаләт йөкләтелгән шәхес әйтергә тиеш.

Шулай итеп, кул астымдагыларның оперативлыгын да, инициативага һәм мөстәкыйль эш-гамәлләргә сәләтлелеген дә бердәй бәялим.

— **Республикабызның 90 еллык тарихындагы кайсы күренекле вакыйганы аеруча әһәмиятле дип саныйсыз?**

— Күренекле вакыйгалар күп булган. ТАССР төзелү. Бөек Ватан сугышында жиңү — уртак казанышыбыз. Татарстан нефтенң беренче фонтаны. КамАЗ төзелү. Үткән гасыр азагында яңа дүрләтчеклекнең аякка басуы. Казанның 1000-еллыгы. Безнең командаларның зур спорт өлкәсенә ыргылышы.

Минемчә, бер-берсенә нык бәйләнешле ике вакыйга аеруча зур символик мәгънәгә ия. Болар — Казан Кремленең ЮНЕСКОның Бөтендөнья мирасы һәйкәлләре исемлегенә кертелүе һәм Кремль эчендә Кол Шәриф мәчете төзелү. Нәкъ менә әлеге вакыйгалар аша безнең халыкара кимәлдә танылуыбыз һәм буыннар-чорлар чылбырын ялгавыбыз ап-ачык күренә. Бу безнең республиканың яңа сыйфат дәрәжәсенә аяк басуын раслый. Халкыбыз моңа лаек.

— **Яңа вазыйфаларын тиешенчә үтәү өчен, республикада иң югары кәнәфине биләүче**

Алдагы елларга иң мөһим бурычларның бурычы — икътисадны модернизацияләү, шуның нигезендә яшәешнең яңа стандартларына юл ачу. Моңың өчен республикабызда барысы да бар.

сәяси әйдәманга нәрсәдән ваз кичәргә туры килә: якиннары белән аралашуданмы, яраткан шөгыленнәнме, гадәти тормыш рәвешеннәнме?

— Югары җаваплылык белән бәйлә эш башкаручы теләсә кемнең иң зур югалтуы — ул аның шәхси тормышы. Без — үзәбезгә үзәбез хужа, дип әйтеп булмый. Хәер, мин «даими хәрби эзерлекне» таләп иткән моңдый яшәү рәвешенә күптәннән күнәктәм инде.

Заманча аралашу чаралары эшемне бик нык җиңеләйтә. Кайберәүләр минем үз эшемне компьютердан, сыйфатлы элементдан башка күз алдына да китерә алмавымны күптән беләләр. Электрон документлар әйләнешкә кертә алуыбыз һәм аның нәтиҗәлелеген арттыруыбыз белән горурланам. Идеалда кешеләр дүрләт органның сыйфатлы хезмәт күрсәтүеннән, түрәләр каршына баш иеп бармыйча да, файдалана алырга тиешләр. Азынуларга юл калдырмыйча...

Билгеле инде, заманча аралашу чаралары эшкә беркадәр җиңеләйтә төшсәләр дә, берәз онытылып торып, үз-үзгә аз гына ял бирү кебек уңайлылыктардан мәхрүм ителәләр.

Бик күпләрнеке кебек үк, минем дә көч бирүче җылы учагым — гаиләм. Хатыным, балаларым, якин туганнарым белән аралашуның һәр минутын зур бәхеткә саныйм. Гомер буе актив тормыш рәвешкә алып барам. Физик һәм интеллектуаль яктан көч җыюның тагын бер ышанычлы алымы — спорт белән шөгыльләнү.

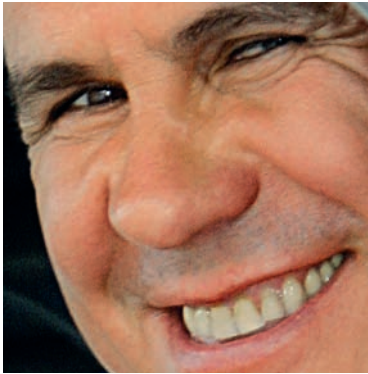
— **Бүгенге көндә нинди сәяси, икътисади яки социаль мәсьәләгә хәл итүгә өстенлек бирергә кирәк дип саныйсыз?**

— Алдагы елларга иң мөһим бурычларның бурычы — икътисадны модернизацияләү, шуның нигезендә яшәешнең яңа стандартларына юл ачу. Моңың өчен республикабызда барысы да бар: бик зур җитештерү мөмкинлекләре, күпкырлы реформалаштыру тәҗрибәсе, көчле идарәче кадрлар, гасырлардан килгән бай мәдәни традицияләр. Фидакарлыкка да нигезләр җитәрлек.

Әмма берүк вакытта җәмгыятьтә үзгәртеп корулардан күпмедер дәрәжәдә ару-тую галәмәте, халыкның бер өлешендә реформа нәтиҗәләреннән канәгатьсезлек хисе күзәтелә. Шулай да җилкәләребезнең турайтып алга баруыбызны давам итмәсәк, бүгенге замана арбасыннан бөтенләйгә төшөп калуыбыз ихтимал икәнлеген аңларга ки-

**ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ФЕДЕРАТИВ РОС-
СИЯ СОСТАВЫНДАГЫ РОЛЕН АЕК АКЫЛ БЕЛӘН БҖЯЛӘУ
МӨНИМ. МИНЕМ УЙЛАВЫМЧА, МӘСКӘҮДӘ ДӘ, КАЗАНДА
ДА, ҖАВАПЛЫ КЕШЕЛӘР ӘЛЕГЕ МӘСЬӘЛӘГӘ НӘКЪ МЕНӘ
ШУЛ КҮЗЛЕКТӘН ЧЫГЫП ЯКЫН КИЛЕРГӘ ОМТЫЛА.**

Сингапурның
остаз-минис-
тры Ли Куан
Ю миндә,
яшь һәм кыю
рәвештә
үсешкә
юл яручы
дәүләтнең
үзе шикел-
ле үк, көчле
тәэсирләр
калдырды.

рәк. Болары — шигарь түгел,
ә тормышның кырыс чынбар-
лыгы.

Берәү дә безнең арттан этәргә, ка-
шыктан ашатырга җыенмый.
Бөтенесен үзезгә эшләрә ки-
рәк булачак.

— Татарстан Россия төбәкләре ара-
сында элек тә, хәзер дә, сәси
яктан да, икътисадый кимәлдә
дә, аерылып тора. Киләчәктә дә
әлеге үзенчәлекне — өстенлекле
статусны саклап калырга
өметләр зурданмы?

— Россия төбәкләренең һәркайсы
кай ягы белән булса да аерылып
торадыр, мөгаен. Илебездә мәдәни
төрлелеге ягыннан кабатланмас
үзенчәлеккә ия. Татарстан Рес-
публикасының федератив Рос-
сия составындагы ролен аек
акыл белән бәяләү мөһим. Ми-
нем уйлавымча, Мәскәүдә дә,
Казанда да, җаваплы кешеләр
әлеге мәсьәләгә нәкъ менә шул
күзлектән чыгып якын килергә
омтыла.

Шул ук вакытта мин республика-
быз статусына бәйле рәвештә
«өстенлекле» сүзен кулланмас
идем. Кайберәүләр шикләнеп
караса да, Татарстан беркайчан
да моңа омтылмады. Сүз искит-
кеч зур җаваплылык дәрәжәсе
хакында барырга тиеш. Без
һәрчакта да шуннан чыгып
фикер йөртәргә тиешбез: әгәр
дә республикабыз теге яки бу
проблеманы хәл итәргә алын-
ган икән, әлеге эш иң югары
дәрәжәдә, төгәл һәм сыйфатлы
итеп, реаль вакыт кысаларына
сыешып, хокук нормаларын боз-
мыйча башкарылырга тиеш.

Казанның 1000-еллыгы турында

сүз барамы, әллә «Универсиа-
да-2013» программасы үтәлеше
турындамы, яисә торак пункт-
ларны газлаштырумы, яки
тузган торактан котылуы —
моңарчы барысы да хәлебездән
килдә. Минемчә, бу халәткә
ияләшә башладылар инде. Парт-
нерларыбызның безнең сүзгә,
мөмкинлекләребезгә ышануы —
бик күңелле. Ышанычка ия бу-
луыбыз — Россия Федераци-
ясе житәкчеләге белән үзара
мөнәсәбәтләренә урнаштыруда
искиткеч зур капитал ул. Моңа
таянып, киләчәккә өмет белән
карап була.

— **Үткән заманның яки бүгенге
көннең дөньякүләм танылган,
зирәк аксакал дәрәжәсенә ия
сәси әйдәмәни белән очрашу
мөмкинлеге туды дип күз ал-
дына китерсәк, кемнең фикерен
яки акыллы киңәшен тыңларга
теләр идигез?**

— Бүгенге көндә дөньяда икъти-
сәдый вазгыять шактый катлау-
лы, аның 1929-1933 еллардагы
дөньякүләм икътисадый кри-
зис белән уртак сыйфатлары
шактый зур булганга, миңа

Франклин Рузвельт белән ара-
лашу бик кызыклы булыр иде.
Гомумән алганда, бу кеше ту-
рында мәгълүмат шактый зур,
әмма кризис чорында идарә итү
буенча аның шәхси тәҗрибәсе
бүгенге көндә бик кирәкле бу-
лыр иде дип уйлыйм.

Ә бүгенге көндәге сәясәтче-зирәк
аксакалларга килгәндә, минем
хыялда гына түгел, ә чынбарлык-
та, республикабызның беренче
Президенты Минтимер Шәрип
улы Шәймиев белән даими
рәвештә аралашу мөмкинлегем
бар. Ул — минем укытучым, ос-
тазым. Аның яңа статуста зур
сәясәттә калуы барыбыз өчен дә
бик зур отыш дип саныйм.

Нурсолтан Назарбаевның дәүләти
дәрәжәдә фикер йөртүе миңдә
аңа карата зур хөрмәт уята.

Сингапурның остаз-министры Ли
Куан Ю миндә, яшь һәм кыю
рәвештә үсешкә юл яручы
дәүләтнең үзе шикелле үк, көчле
тәэсирләр калдырды. □

: ТАССР га 90ел : **шәхес**

ДЕКРЕТТАН ДЕКЛАРАЦИЯГӘ КАДӘР

Күренекле вакыйга – ТАССР төзелүгә 90 ел тулыр алдыннан Минтимер Шәймиев журналыбыз редакциясе белән республиканың үткәнен, бүгенгесен һәм киләчәген ничек күзаллавы хакындагы фикерләре белән уртаклашты һәм сорауларыбызга җавап бирде.

– Минтимер Шәрипович, әңгәмә-безне бигүк дипломатик булмаган сораудан башларга рөхсәт итеgez. Татарстанда Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасын оештыру турында декретка Владимир Ильич Ленин тарафыннан кул куелуның 90 еллыгын киң күләмдә һәм тантаналы рәвештә билгеләп үтәргә әзерләнәләр. Барысы да зур хәрәфтән – язылышы буенча да, хакимиятнең әлеге датага мөнәсәбәте буенча да. Әмма бу дата чыннан да шулкадәр үк әһәмиятле микән соң? Сер түгел, татар зыялыларының шактые Ленин декретын декоратив ширма кебегрәк нәрсә итеп саныйлар, һәм без 1980 еллар ахырында Татарстанның суверенлыгы өчен башланып киткән хәрәкәтнең нәкъ менә 16 гасырда Казан ханлыгы югалткан дәүләтчелекне торгызуга чакыру астында көч алганын бик яхшы хәтерлибез...

– Сорау гади генә түгел. Без аны әлеге датага кадәр күпкә алданрак тикшерә башладык. Шикләнүләр, икеләнүләр дә булды һәм сез китергән дәлилләр кебекләре дә. Әмма менә шулай эшләргә булдык. Ни өчен? Чөнки 1920 елгы Декрет чыннан да татарларның республика формасындагы милли автономиясен теркәде. Бу беренче адым иде, ә икенчесе — 1936 елгы Конституция буенча, СССР составындагы автоном республикаларның дәүләт буларак билгеләнүе булды. Әлбәттә, ул замандагы чынбарлык, Сталин житәкчелегендәге нык үзәкләштерелгән СССРда, автономия эфемер рәвештә генә була, әмма 1930 елларга кадәр барысы да чын-чынлап бара —

Юрий АЛАЕВ, Диләрә БАЙЧУРИНА **тексты**

ТАТАРСТАННЫҢ БЕРЕНЧЕ ПРЕЗИДЕНТЫ МИНТИМЕР ШӘЙМИЕВ, ТАССР ТӨЗЕЛҮ ТУРЫНДА В.И.ЛЕНИН КУЛ КУЙГАН ДЕКРЕТ ТАТАР ХАЛКЫНЫҢ ДӘҮЛӘТЧЕЛЕГЕН ТОРГЫЗУДА БЕРЕНЧЕ АДЫМ, ДИП БӘЯЛИ **ҺӘМ**

киләчәктә дә күпмилләтле ТАТАРСТАН ХАЛКЫ АЛГАРЫШ ЮЛЫННАН АТЛАР, ДИП ЫШАНА.

милли институтларны торгызу, тел, мәдәният, фән үсеше юллары тикшерелә һәм билгеләнә. 1917 елда һәм соңрак, Гражданның сугышында, большевикларның, шул исәптән яхшы уйланылган һәм нәтиҗәле милли сәясәте, Россия империясенә күпмилләтле икәннен исәпкә алулары аркасында җиңүгә ирешүләрен хәтердә тотарга һәм аңларга кирәк. В.И. Ленин нәкъ шул чакта милләтләрнең үзбилгеләнүгә хокуклары хакында тезислар игълан итә.

- Ә аннан соң «солтангадиевчеләр» термины туа, татар зыялыларына каршы репрессия дулкыны күтәрелә...
- Әйе, шулай. Бу бик зур фаҗига. Татар халкы өчен генә түгел, репрессиялар берәүне дә урап узмый. Без боларны хәтерлибез, кешеләр хәтерли — һәм бу дәрәс, болар башка кабатланмаска тиеш. Әмма шулай булуына да карамастан, 1920 елгы Декрет һәм мин әйтеп үткән 1936 елгы Конституциядәге формулировка бик төгәл, билгеле бер сәясәт-хокукый нигез барлыкка китерәләр, аны беркем дә гамәлдән чыгармады. Ул СССРның 1978 елгы Конституциясендә дә сакланды, һәм нәкъ менә шушы конструкция безгә татарларның дәүләтчелеген алга таба да үстерүгә һәм республиканың статусын күтәрүгә юридик яктан да һәм мораль яктан да законлы хокук бирде.
- Бу турыда күпләр уйлап бетерми, әмма бу шулай, чишмә башы шунда. 65 ел, 70 ел — кеше өчен шактый, тулы бер гомер, ә тарих бизмәнендә 1920 ел белән 1990 ел арасы — бер мизгел.
- Аңлашыла. Сөз хәзер Татарстан АССР статусын күтәрү турында әйттегез, Новоогарев процессы чоры термины. «Мизгел» Горбачев «үзгәртеп корулары» һәм «яңа фикерләү» вакытында тудымы?
- Бу безнең өчен мөмкинлек туу иде. Сөз 1980 елларның икенче яртысында, иң беренче чиратта милли союздаш республикаларда, шул исәптән Союз өчен төп терәк —

күпмилләтле РСФСРда да нинди дулкын, нинди процесслар кузгала башлавын хәтерлисезме? Үзәк хакимият көчсезләнде, үзәккә омтылу көчләре тиз арада көчәйде. 1990 елның беренче айларында ук дәүләт суверенитеты турындагы декларацияләрен Балтыйк буе республикалары, Грузия кабул итте, ә 12 июньдә — РСФСР. Минемчә, бу СССР таркалуының хәлиткеч мизгеле булды, башка союздаш республикалар Россия артынан иярделәр.

- Ә күп кенә союздаш республикалардан иртәрәк, 31 август көнне, республиканың Сөз житәкләгән Югары Советы Татарстан ССРның (инде «Автономия» билгеләмәсеннән башкагына) дәүләт бәйсезлеге турында Декларация кабул итте...
- Әйе, бертавыштан кабул итте, бер депутат кына тавыш бирмичә калды. Ни өчен? Тулы сәбәбе бар иде. Мин менә шундый аллегория китерә алам: сез менә үз көймәгездә йөзәсез, елга таныш, ярлары нык, һәм кинәт — давыл, көчле җил, сезне кайнап торган диңгезгә чыгарып ата. Нәрсә эшләргә? Ничектер ябышырга, үз култыгыңны табарга, якорь ташларга — үз урыныңны билгеләргә кирәк! Без барыбыз да — татарлар, руслар, чувашлар, украиннар һәм яһүдләр, Татарстанда яшәүче барлык милләتلәр шул бер көймәдә идек. Барыбыз да, әйтергә кирәк күпчелегез, туктарга, тупланырга кирәклеге аңладык, сиздек. Декларация чыннан да халык ихтыярын чагылдыру булды.
- Минем хәйләсезмә дә, яшереп каласым да килми: әйе, республикадагы татар зыялыларының, татарларның уй-фикерләре дә бик мөһим роль уйнады. Сөз уйлап карагыз, ни өчен халыклар, бигрәк тә сан ягыннан иң зур булмаганны, мөстәкыйльлеккә омтыла икән? Тарихи яктан, гасырлар буена татарлар белән булган кебек? Чөнки мондый халыклар өчен мөстәкыйльлек — исән калу, телендә, мәдәниятендә, тормыш итү рәвешендә, традицияләрендә

чагылыш тапкан үз йөзен саклап калу юлы ул. Мәскәүдәге хакимият тә моны аңларга һәм үз сәясәтендә исәпкә алырга тиеш. Мин шәхсән бер затны күз алдында тотып әйтмим, гомумән әйтәм — Россиядә хакимияткә килгән һәркем аңларга һәм шул аңлауга нигезләнеп эш итәргә тиеш.

- Мин йөз тапкыр әйттем һәм тагын бер кабатлыым: әгәр Россия демократик дәүләт булырга, чәчәк атарга тели икән, ул аңа бары тик илебездәге барлык халыкларның мәнфәгатьләрен исәпкә алган федератив дәүләт төзелеше аша гына ирешә ала. Башка юл юк!
- Әмма Советлар Союзы да күпмилләтле һәм формасы буенча федератив дәүләт иде, шулай да таркалды.
- Сөз дәрәс билгеләп үттегез — формасы буенча, хәер, союздаш республикаларның ниндидер дәрәжәдә ирекләре булганын танырга кирәк. Беләсезме, анда инде шактый нәрсәләр эшләнгән иде, әмма Горбачевның, СССРның таркалуына юл куймыйча, тәкъдим ителгәнчә, вәкаләтләрне дәрәс бүлешүне күз уңында тоткан Суверен Дәүләтләр Союзы төзәргә бөтен мөмкинлекләре дә булуына минем бүтән дә иманым камил. Шуңа ук Новоогарев процессы барышында да — ә мин анда актив катнашучыларның берсе идем — утырышларда, илдәге вазгыять турында ДКК башлыгы Крючков та, оборона министры Язов та даими мәгълүмат биреп тордылар. Бик төгәл мәгълүмат тапшырып тордылар һәм конкрет юллар тәкъдим иттеләр. Барысы да күренеп торды — кайда нәрсә бара, кем тарафыннан һәм ничек оештырыла... Махсус хезмәт һәм армия һичшиксез СССРны саклап калу яклы иде. Шунда Михаил Сергеевич әз генә тәвәккәллек күрсәтсә, команда бирсә...
- Көч кулланумы?
- Бу сөз уйлаган нәрсә түгел. Минем уйлавымча, ихтыяр көч күрсәтеп, законга таянып, йортта кем хуҗа икәннен генә аңлату да җитәр иде. Сталин яисә Брежнев стилендәге Советлар Союзы

Мин менә шундый аллегория китерә алам: сез менә үз көймәгездә йөзәсез, елга таныш, ярлары нык, һәм кинәт — давыл, көчле җил, сезне кайнап торган диңгезгә чыгарып ата. Нәрсә эшләргә? Ничектер ябышырга, үз култыгыңны табарга, якорь ташларга — үз урыныңны билгеләргә кирәк! Без барыбыз да — татарлар, руслар, чувашлар, украиннар һәм яһүдләр, Татарстанда яшәүче барлык милләتلәр шул бер көймәдә идек. Барыбыз да, әйтергә кирәк күпчелегез, туктарга, тупланырга кирәклеге аңладык, сиздек.

: ТАССР га 90ел : **ШӘХЕС**

**БЕЛӘСЭЗМЕ, АНДА ИНДЕ ШАКТЫЙ НӘРСЭЛЭР ЭШЛЭНГАН ИДЕ, ЭММА
ГОРБАЧЕВНЫҢ, СССРНЫҢ ТАРКАЛУЫНА ЮЛ КУЙМЫЙЧА, ТӘКЪДИМ
ИТЕЛГАНЧӘ, ВӘКАЛӘТЛӘРНЕ ДӨРЭС БҮЛЭШҮНЕ КҮЗ УҢЫНДА ТОТКАН СУ-
ВЕРЕН ДӘҮЛӘТЛӘР СОЮЗЫ ТӨЗЕРГӘ БӨТЕН МӨМКИНЛЕКЛӘРЭ ДӘ БУЛУЫ-
НА МИНЕМ БҮГЕН ДӘ ИМАНЫМ КАМИЛ.**

барыбер булмас иде инде, эмма федерация, нич югында конфедерация формасындагы Союзны саклап калып булыр иде, дөрөс Балтыйк буе илләреннән башка, аларны инде кайтарып булмас иде, эмма демократик принципларга таянып, дәүләтне һәм жәмгыятьне алга таба үстерергә мөмкинлекләр бар иде.

- **Новоогарев процессы «йом-шак», үзәкләштерелмәгән федерация — Суверен Дәүләтләр Союзын төзүне күз уңында тотты. Уйлаганча килеп чыкмауда чынлап та Горбачевның тиешле лидерлык сыйфатларын күрсәтмәве генә сәбәп булды микәнни?**
- Моңа бөртөрле генә җавап бирүе авыр. Кабатлап әйтәм: минемчә хәлиткеч рольне РСФСРның суверенитеты турындагы декларация уйнады. Ельцин һәм аның командасы, ул вакыттагы күзәтүчеләр үк билгеләп үткәнчә, «Россия җилкәсеннән илнең милли чикләрен алып атарга» карар кылдылар, күрәсәң, Янәсе, без аларны ашатып яттык, хәзер үзәбез өчен генә эшләрбез һәм яши башларбыз.

Моннан тыш, Горбачев белән Ельцин арасындагы шәхси мөнәсәбәтләр, реаль хакимият өчен көрәш тә үз ролен уйнады. Кайбер союздаш республикаларның житәкчеләре дөньякүләм процессларга аерым-аерым гына кушылу жайлырак булыр дип фикер йөртте. Мин Украинаны, Әрмәнстанны, Төрөкмәнстанны күздә тотам, аларның башлыктары төрле сәбәпләр табып, 1991 елның август аенда СДС турында Шартнамәгә кул куюдан баш тарттылар һәм моны көзгә калдырдылар. Тагын бар нюанс бар иде: Татарстан АССРны союздаш республика итү РСФСР житәкчесе буларак Ельцинга гына түгел, кайбер союздаш республика житәкчеләренә дә ошамады. Аларның шундый тәкәббер булулары аркасында да түгел — ул республикаларның күбесендә шундый ук автоном республикалар, авырткан, сизгер нокталар бар иде... Татарстан исә үз шартын куйды — мин бу

турыда Михаил Сергеевичка да, Борис Николаевичка да туптуры әйттем: безнең имзалар башка союздаш республикалар белән тигез хокуклы, «горизонталь буенча» булырга тиеш, Ельцин таләп иткәнчә, минем имзам аныкыннан соң булырга тиеш түгел. Шундый шарт белән генә мин Союз турында Шартнамәгә кул куйдым. Моңың өчен нигез бар иде: Дәүләт суверенитеты турында декларация дә кабул ителгән, 1991 елның маенда РСФСР Конституциясенә дә үзгәреш кертелгән — «автономия» сүзе республикалар исемнән алып ташланган. Эмма 18 августта путч башланды, ГКЧП барлыкка килде, ә ярты елдан соң, Беловежьедагы сөйләшүләр нәтижәсендә СССР фактик яктан гына түгел, юридик яктан да яшәүдән туктады.

- **Буласы булган инде. Минтимер Шәрипович, Сөз Татарстанның дәүләт суверенитеты турында Декларация игълан итү үз максатына иреште дип әйтә аласызмы?**
- Кайбер радикаллар — артык романтик микән, әллә абсолют бәйсезлекнең нәтижәләрен ахыргача аңлап бетермәүчеләр микән — күзлегеннән чыгып фикер йөрткәндә, юк. Әгәр чынбарлыкка ныкты басып торып фикер йөртсәң икән, һичшиксез, әйе, иреште. Мин хәзер ниндидер дәлилләр дә китереп ташыйм, күзә булган — күрә. Алай да тукталып кала алмыйм, мондый дәлилне генә китерәм: бездә тынычлык һәм татулык, без уңышларга ирешәбез. Бүген сөз Татарстанда каралмаган, яшәргә ярамаган бер генә почмакны да таба алмассыз. Минемчә, бу төбәкнең яки дәүләтнең имин яшәвенәң иң яхшы күрсәткече.
- **Берәз алдарак, безнең әңгәмә барышында Сөз мөстәкыйльлекне тәэмин итүче төп фактор — икътисадый мөстәкыйльлек дип билгеләп үттегез. Дәүләт бәйсезлеге турында Декларация кабул ителгәннән соң, Татарстанда урнашкан 98% актив Сөзнең Хөкүмәт тырышлыгы белән**

союз һәм Россия милкеннән республика милкә итеп күчерелде. Бу бай мирас иде, дөрөс бит: нефтехимия комплексы, КАМАЗ, транспорт инфраструктурасы... Өстәвенә, 1994 елда Татарстан белән Россия арасында «зур Шартнамәгә» кул куелганга кадәр һәм аннан соң да, бүгенгә көнгә кадәр диярлек, Татарстан үз казнасында республика территориясендә жыеп алынган салымнарның иң зур өлешен калдырды һәм, инде бердәм федераль финанс-салым киңлегенә кергәннән соң, теге яки бу проектларны тормышка ашыру өчен юмарт субвенцияләр алды. Татарстан моделен тәнкыйтьләүчеләрдән, әлегә шартларга күрсәтеп, мондый байлык белән һәм Россия Федерациясендә сан ягыннан икенче саналган халык мәнфәгатьләрен кайгырту сәяси әләме астында Шәймиевкә, янәсе, рәхәт, дигән сүзләргә ишетергә була...

- Русларда шундый әйтем бар: «Без булмаган жирдә рәхәт». Мондый тәнкыйтьчеләр булмаган жирдә рәхәт. Мирасын мирас, эмма аның белән эрәм-шәрәм итмичә идарә итәргә, аны арттыра белергә кирәк. Бер мисал — 1990 еллар башы һәм уртасында үткөрелгән приватизация. Карагыз әле олигархлар ничек тиз барлыкка килде, бер мизгел эчәндә күпме предприятие һәм башка активлар чая һәм укымышлы Мәскәү егетләре кулында тупланды! Татарстанда олигархлар булмады һәм юк, үзәбезнекеләр дә, килгәннәре дә. Ә икътисадый егәрә буенча республика РФнең иң алдынгы бишлегенә керә, социаль гарантияләр буенча — шулай ук, республикада яшәүче халыкларның мәдәни үсеш (әлегә сүзнең киң мәгънәсендә) дәрәжәсе буенча — шулай ук, сәламәтлек саклау, мәгариф, спорт буенча. Ни өчен? Чөнки без приватизацияне үзәбезчә үткәрдек, нәкъ менә бәйсез хокукыбызга таянып, һәм нәтижәдә бернәрсә дә теләсә кемгә читкә китмәде. Чөнки Россиядә берен-

Татарстанда олигархлар булмады һәм юк, үзбездә келәр дә, килгәннәр дә.

че булып Исемле приватизация кертемнән (ИПК) эшләдек һәм гамәлгә керттек, адреслы социаль ярдәм оештырдык, халыкка яңа шартларга жайлашырга мөмкинлек биреп, бәяләрнең артык күтәрелүен тотып тордык. Һәм иң мөһиме, тормыш дәрәжәсе һәм сыйфаты өчен көрәшкәндә, нормаль эшләп торган бернәрсәне дә ватмадык, гражданның мөселманнарга, христианның, яһүдләргә, кешеләргә беренче һәм башка

Һәм иң мөһиме, тормыш дәрәжәсе һәм сыйфаты өчен көрәшкәндә, нормаль эшләп торган бернәрсәне дә ватмадык, гражданның мөселманнарга, христианның, яһүдләргә, кешеләргә беренче һәм башка сортларга бүлмәдек. Һәм кадрларны да, әйтергә кирәк, сакладык һәм үстердек.

сортларга бүлмәдек. Һәм кадрларны да, әйтергә кирәк, сакладык һәм үстердек. Безнең кадрлар корпусына Мәскәүдә дә көнләшеп карыйлар. Татарстан идарәчеләре һәм белгечләре бик югары бәяләнәләр.

Ә инде федераль үзәк белән тигез дәрәжәдә яисә билгеле бер пропорцияләрдә финансланучы уртак программаларга килгәндә, көнләшүчеләргә шуны гына әйтә алам: ә сез тормышка ашырырлык лаеклы зур программа тәкъдим итеп карагыз һәм шуны башкарып чыгыгыз — эш акчага терәлеп калмас, алар булыр. Федераль үзәктән дә, чит илләрдән дә. Ә инде акчалар төпсез коега төшеп югала яки кемнәндер кесәсенә керә бара икән — кем генә бирер икән?

— **Минтимер Шәрипович, әгәр каршы килмәсәгез, әңгәмәбез ахырында, әйдәгез шәхесләргә күчик һәм Сездән башлыйк.**

— Тикшерә, тәнкыйтьли башлыйсызмы? (Көлә.)

— **Жавабыгызга карап.**

— Әйдәгез соң.

— **Татарстан башлыгы буларак кайсы гамәлегезне, кайсы карарыгызны иң әһәмиятлесе дип саныйсыз?**

— Гамәл — бу, мөгаен, ышанычка җавап биреп, республиканы җитәкли башлавымдыр, башта — КПСС өлкә комитетының беренче секретаре, ә аннан соң — Югары Совет Рәисе һәм Президент буларак. Карар... Монда гади генә җавап юк, барысы да комплекта барды һәм бара. Иң мөһиме, җитәкче кешеләрне яратырга, максатны күрә белергә, ихтыяр көченә, тәҗрибәгә, ачык акылга ия булырга тиеш. Шуңа чакта максатка ирешү ягына хәрәкәт итеп булачак, карарлар да туачак.

— **Сезнең өчен үрнәк булган бер яисә берничә дәүләт эшлеклесең әйтә аласызмы?**

— ...Мөгаен, юктыр. Лидерлар төрле тарихи вазгыятьләрдә калкып чыгалар, һәрберсе үз вазыгаты кысаларында эшли, идеалны берничәсеннән төзеп булыр иде. Ә болай, бөтенесе дә бер кешедә тупланырлык... Үрнәк

түгел, миндә иң тирән ихтирам уяткан дәүләт лидеры турында әйтә алам. Ул — АКШ Президенты Франклин Рузвельт. Шундый илне Бөек депрессиядән чыгару, сугыш аркылы үткәрү һәм үзеннән соң килгән җитәкчегә илне дөньяда алдынгылыкны тоту өчен барлык алшартлары белән тапшырып калдыру — бу инде... Һәм миңа нигәдер аның милләт лидеры буларак уңышлары югары интеллектына, оештыру сәләтенә, ватанпәрвәрлегенә генә түгел, ә бәлки ачыклыгына да бәйле кебек тоела. Рузвельтның нәрсәнең һәм ни өчен эшләнгәннен, нәрсә эшләнәчәген аңлатып атна саен халыкка радио аша мөрәҗҗәгать итүе шундый яңгыраш тапкан, кешеләргә дә аның ышанычы, ныклыгы күчкән. Бу яктан мин дә, үземчә һәм баштарак үзем дә аңлап бетермичә, Рузвельтка иярүемне танийм — һәрвакыт кешеләргә турыдан-туры нәрсәнең һәм ни өчен эшләнгәннен аңлатырга тырыштым. Һәм аларны да ишетергә тырыштым, әлбәттә. Мондый акыл килү инде нормага әйләнде.

— **Татарстан 20 гасырда зур юл үттә, 1920 елдан башласаң да, 1990 елдан да санасаң да. Күп кенә мәсьәләләр уңышлы хәл ителде, әмма тормыш дәвам итә, яңалары туып тора. Сезнеңчә, нинди мәсьәләләр ТР Президенты вазыйфасында Сезне алыштырган Рөстәм Нургалиевич Миңнеханов өчен иң беренчеләре булырга тиеш?**

— Ирешелгәннәренә ныгыту һәм үстерү, темпларны югалтмыйча республиканы сыйфат ягыннан өр-яңа үсеш этабына әзерләү — белем ыктысады һәм дөнья ыктысадын кризистан соң яңа принципларда торгызу өлкәсендә. Бу Рөстәм Нургалиевичның гына бурычы түгел, бөтен команданың, ләкин ул — лидер, Татарстан башлыгы, һәм төп авырлык, төп җаваплылык аның җилкәсенә төшә. Аны белгәннә, ышынып әйтә алам, булдырыр. ■

: ТАССР га 90ел : шәхес

СОЮЗ ДӘРӘЖӘСЕНДӘГЕ СЕКРЕТАРЬ

Әлеге билгеләнүнең тарихы бик кызыклы һәм илдәге кадрларга бәйле карарлар кабул итү принципларын бик ачык чагылдыра. 1966 елда Буа партия райкомының ул чактагы беренче секретаре Усмановны ТАССР житәкчесе Фикрәт Табеев үз янына чакыртып ала һәм аңа, Казанга күченеп, Хөкүмәтне житәкләргә тәкъдим итә.

Гомәр Усманов сөйли:

— Мин бу тәкъдимне кире каттым: «Буа халкы бик әйбәт, алар белән эшлесе дә эшлесе әле», — дидем. Табеев берәздән Өлкә комитет бюросын жыйды. Минне күндереп бетерделәр диярлек, Мәскәүгә партия ҮКна жиберделәр. Ә анда баргач, КПСС ҮКның кадрлар буенча секретаре И.В.Капитонов башта миннән сынау алды. Аның янында чакта да үземнең ТАССР Министрлар Советына барасы килмәвемне белдердем. Әмма Капитонов мине КПСС ҮКның икенче секретаре М.А. Суслов янына әңгәмәгә алып керде: «Кара аны, үзеңне дөрес тот!» — дип, алдан кисәтергә дә онытмады.

Михаил Андреевич Суслов белән әңгәмәдән берничек тә качып котылып булмый, чөнки ул заманда республикалардагы барлык житәкче вазыйфаларга билгеләнүләр алдан Политбюрода килештерелергә тиеш иде.

— Иә ярый, Сусловка чакырдылар. Анда киңәшмә барганга, коридорда бик озак көтәргә туры килде. Чыгып тартып керим әле, дим. Юк, беркая да бармыйсың, ул хәзер үк чакырырга мөмкин, диләр. Тиздән аның янына кердем. Ифрат та зур кабинет, идәндә бик калын лак катламы, атлаганда бушлыкка баскандай буласың. Дулкынлануымнан тирләп чыктым... Ул, каршыма чыгып, кулымны кысты, утырырга урын тәкъдим итте. «Фамилияң ничек? Исең? Кайда тудың?» — дип сорады. Минем чиксез дулкынлануымны манма тиргә батуымнан ук күреп торганга, сорауларын тынычландыру, үз халәтемә кайтару өчен бирде. Аннан соң: «Иә, сезнең Буа районы еракмы?» — дип сорады. Шунда ук карта эленеп тора. «Күрсәт әле, кайда ул?» — ди. Ә мин заманында халыкара хәл турында

Нияз ӘХМӘДУЛЛИН тексты

Бу шәхескә бәйле бик күп эпитетлар кулланыла һәм һәркайсы диярлек «беренче» сүзеннән башлана. Сүзсез КПССның Татарстан өлкә комитетының 1982-1989 еллардагы беренче секретаре Гомәр Исмәгыйль улы Усманов хақында бара. 1989 елда ул партия ҮК секретаре булып сайлана һәм совет чоры тарихында татарлардан беренче һәм бердәнбер Үзәк Комитет секретаре була. Ә 1966 елда Усманов ТАССР Министрлар Советын житәкли, союздаш һәм автономияле республикалар премьерлары арасында иң яшь хөкүмәт житәкчесе була.

Бөтен ил татар нефте белән туенганга, Союз министрлыклары да Татарстанның үтенечләрен кире кага алмый һәм бу уңайлы вазгыять төбәк икътисадын алга жибәрүдә искиткеч зур роль уйный.

лекцияләр укыган идем, шунлыктан картада кайда, нәрсә урнашканлыгын күземне йомган килештә күрсәтә алган булыр идем. Мин кайда, нинди хужалыклар урнашканын, нинди халык яшәвен сөйләп бирдем. «Ярый, утырыгыз», — ди. Аннан соң Табеевка шалтыратып: «Малайкаңның теле ачылды! Вазыйфага билгеләгез», — диде.

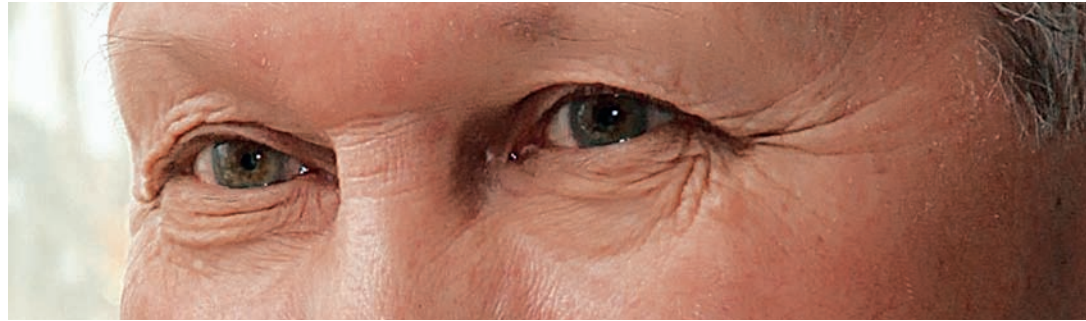
Икенче көнне Усманов Казанга кайтып төшә һәм тул-туры Өлкә комитетына килә. Табеев аны ачык йөз белән, елмаеп каршылый һәм Усманов кандидатурасының Политбюрода килештерелгән хәбәр итә.

1966-1989 елларда Гомәр Усманов Татарстан житәкчелегенң иң югары вазыйфаларында: башта Министрлар Советы Рәисе һәм аннан соң Өлкә комитетның беренче секретаре булып, 23 елдан артык эшли. Бу вакыт аралыгы төрле чорларны: икътисадның, социаль-мәдәни өлкәләренң гөрләп үсеше, сәнәгать «алыплары» төзелеше, шулай ук «торгынлык» елларын һәм «үзгәртеп коруның» башланган мәлен үз эченә ала.

— Тагын бер шундый «торгынлык» булсын иде әле! — ди Усманов. — Ул елларда без шулкадәр зур төзелешләр алып бардык, республиканың йөзгә танымаллык булып үзгәрдә!

Гомәр Исмәгыйль улының сөйләвенә караганда, 1960-1970 елларда нефтьчеләр бөтен яңалыклар кертүгә алга этәрүче көч була. Татарстан жирен нәкъ менә алар үзгәртә. Бөтен ил татар нефте белән туенганга, Союз министрлыклары да Татарстанның үтенечләрен кире кага алмый һәм бу уңайлы вазгыять төбәк икътисадын алга жибәрүдә искиткеч зур роль уйный.

— Сөз күз алдына гына китереп карагыз әле: Россия киндәкләренң нибяр яргы процентын биләгән республикада 2007 елга өч миллиард тонна нефть чыгарыла! 1970 елның декабрендә, нефтьчеләрнең генә түгел, ә бөтен республика халкы тарихына уелып кала — ул елны жир куенынан 100 миллион тонна «кара алтын» чыгарыла. Нефть сәнәгәтә үсеше тарихында бер елда, бер төбәктә бу кадәрле зур күләмдә нефть чыгарылуы беренче мәртәбә

иде. Республика, нефть тармагы үсешенә нигезләнеп, актив рәвештә эре сәнәгать предприятиеләрен сафка бастырды — Казанда «Оргсинтез», Түбән Камада Нефть химиясе комбинаты, Шин заводы, Менделеевскида минераль ашамалар заводы, Чаллыда — КамАЗ...

ТАССРның икътисадый егәрә шулкадәр үстә ки, республикабыз берүзе өч Балтыйк буе иле бергәләп житештергән кадәр продукция эшләп чыгара башлады. Сөз уңаеннан шуны да искәртик, 80 еллар ахырында Татарстанның статусын союздаш республика дәрәжәсенә күтәргә кирәклеген Михаил Горбачевка исбатларга керешкәндә, Усманов нәкъ менә әлеге фактны дәлил итеп файдалана.

ТАССРның 70-80 еллардагы тормышын тасвираучы кайбер саннар һәм фактларны атап үтик. 20 елда республикада 500 мең урынлы 1100 типовой мәктәп төзелә. Бу елларда белем учакларының матди-техник базасы тулаем диярлек яңартыла, күп санлы һөнәри-техник училищелар сафка баса. Республика халкын балалар бакчалары, яслеләр белән тәэмин итү проблемасы хәл ителә. Шулай ук елларда Камал театрының, консерваториянең концерт залы, Химиклар һәм Спорт сарайларының яңа биналары төзелә, кулланылуга тапшырыла. Ижәт берлекләренә күркәм биналар бирелә.

Республика шәһәрләрендәге, бигрәк тә башкаладагы, күпсанлы подвалларны һәм баракларны юкка чыгару буенча зур эш башкарыла. Илебездәге кебек үк, Татарстанда да торак мәсьәләсә һәрвакыт кискен тора. 1985 елга 300 меңгә якын гайлә торак шартларын яхшыртуга

чиратка баскан була, шуның өстенә, ел саен 20 шәр мең яңалары өстәлә бара. Исәпләп чыгарулар буенча, республикада 2000 елга 615 меңгә якын тораксыз гайләне фатирлы итү өчен, ел саен 41әр мең фатир төзәргә кирәк була. Нәкъ менә шул елларда 2000 елга ихтыяжы булган һәркемне тораклы итү буенча Бөтенсоюз программасы старт ала.

— 1987 елда 43 мең фатир төзедек һәм бу сан ел саен 6-7 процентка арта барды. Шулай рәвешчә, күзалланган якын киләчәктә республикада торак мәсьәләсен хәл итү мөмкинлегенә нигез салынды, — дип сөйли Гомәр Исмәгыйль улы.

Әлеге унъеллыкларда республиканы актив рәвештә газ белән тәэмин итүгә керешергә карар кылына. Тулаем алганда, 1982 елда шәһәр һәм авылларны баллонлы газ белән тәэмин итү төгәлләнә. Ә аннан соң иярчен газ кертү мәшәкатенә чумалар. Союз житәкчелеге, республикабыз үтенече буенча, елына мең чакрым магистраль газ трубалары сузарга карар кабул итә (ә өйләргә газ үткөрүнең чыгымнары халыкның үз хисабыннан була). Татарстанда яшәүчеләрнең күпчелеге бу карарларны шатланып күтәрә ала.

60-80 елларда республикада яңа калалар калкып чыга — Яр Чаллы, Түбән Кама, Зәй, Азнакай, Менделеевск һ.б. Актив төстә күперләр, юллар төзелә: Идел, Нократ, Чулман аша кичүләр сафка баса, Түбән Кама ГЭСы «буа»сы төзелә. Саескан Тавы янында Чулман аша күпер төзү эше башлана. Республиканың юл һәм икътисадый инфраструктурасына «иркенләп сулыш алу» мөмкинлеген ачкан эре күпер корылмаларын төзүдән тыш, тагын

Әлеге унъеллыкларда республиканы актив рәвештә газ белән тәэмин итүгә керешергә карар кылына. Тулаем алганда, 1982 елда шәһәр һәм авылларны баллонлы газ белән тәэмин итү төгәлләнә. Ә аннан соң иярчен газ кертү мәшәкатенә чумалар. Союз житәкчелеге, республикабыз үтенече буенча, елына мең чакрым магистраль газ трубалары сузарга карар кабул итә (ә өйләргә газ үткөрүнең чыгымнары халыкның үз хисабыннан була).

: ТАССР га 90ел : **шәхес****– 1987 ЕЛДА 43 МЕҢ ФАТИР ТӨЗЕДЕК ҺӘМ БУ САН ЕЛ САН****6-7 ПРОЦЕНТКА АРТА БАРДЫ. ШУЛ РӘВЕШЧӘ, КҮЗАЛ-****ЛАНГАН ЯКЫНКИЛӘЧӘКТӘ РЕСПУБЛИКАДА ТОРАК МӘСЬӘ-****ЛӘСЕН ХӘЛ ИТҮ МӨМКИНЛЕГЕНӘ НИГЕЗ САЛЫНДЫ, – ДИП****СӨЙЛИ ГОМӘР ИСМӘГҮЙЛЬ УЛЫ.**

бер мөһим проблеманы хәл итү зарурияте да алга килеп баса. Республикада өч йөздән артык вак елгалар бар бит әле. Алар аша салынган агач күперләренә, ташу агызып китмәсен өчен, һәр язда сүтеп алырга туры килә.

— Мин эшләгән елларда республикабызда 658 тимер-бетон күпер салынды, — дип сөйли Гомәр Исмәгүйль улы.

— Авыл хужалыгы үсеше дә кызу темплар белән бара: авылларда колхозчылар һәм белгечләр өчен яңа торак йортлар, мәдәният сарайлары, клублар, хастаханалар, халыкка хезмәт күрсәтү учреждениеләре төзелә. Башкача итеп әйткәндә, авыл халкының тормышын-көнкурешен тамырдан яхшырту, яңа дәрәжәгә күтәрү өчен барысы да эшләнә. Хужалыклар кирәкле күләмдә яңа техника белән жиһазландырыла. Өр-яңа комбайннар һәм тракторлар барлык кыр эшләрен кыска вакыт эчендә башкарып чыгарга мөмкинлек бирә. Терлекчелек тармагы да үсештә була.

Усманов инициативасы буенча, 1978 елда республикабыз кара-чуар токомлы фин сыерларын нефтькә алыштырып алалар. Әлеге маллар елына алтышар мең литрдан артыграк күләмдә, майлылыгы 4,3 процент булган сөт бирергә сәләтле була. Бу сөтбикәләп аркасында

Беркайчан да карарларны шәхсән үзем генә кабул итмәдем, проблемаларны һәрчак уртага салып сөйләшеп хәл итүне мәгъкуль күрә идем. Житәкчелек вазыйфаларына кешеләрне күрсәткәндә, без бу мәсьәләгә үтә дә сак килә идек. Кадрлар сайлауда иң мөһиме — кешенең эшне ни дәрәжәдә яхшы белүен ачыклаудан тора. Белмисең икән — якын да килмә!

Гомәр Исмәгүйль улын чак кына партиядән чыгармыйча калалар.

— Бездә авыл хужалыгы буенча өлкә секретаре Садыков бар иде, — дип искә ала Усманов. — Ә ул: «Үзбездә булган сөт сыерларының баш санын юкка чыгара», — дип, миңа карата дөгъва белдерде. Ике-безне берьюлы бюрода тыңладылар. Шул чакта мин Өлкә комитетының ул чактагы беренче секретаре Рәшит Мусиннан ҮКның авыл хужалыгы буенча секретаре Виктор Петрович Никоновка шалтыратуын үтәдем. Шалтыраттылар. Ә ул: «Усманов барысын да дөрес эшли, аңа моның өчен Герой исеме бирергә кирәк», — диде. Бүгенге көндә республиканың савым сыерлары, нигездә, нәкъ менә шул токомлы.

Билгеле инде, республикада башкарылуы биниһая зур күләмдә эшләр, гамәлгә ашырылуы программа һәм проектлар партия Өлкә комитеты тарафыннан төгәл итеп оештырыла һәм аның ныклы тикшерүе-күзәтүе астында бара. Системасы шундый була. Бүгенге көндә кайберәүләр аны никадәр сүгәргә-каратырга тырышмасыннар, Өлкә комитеты һәр эшне ныклы тәртип белән, нәтижәле итеп алып барган. Шунлыктан Гомәр Исмәгүйль улыннан ул чорда житәкче кадрларның ни рәвешле сайлап алынуы һәм карарларның ничек кабул ителүе хақында сораштым.

— Беркайчан да карарларны шәхсән үзем генә кабул итмәдем, проблемаларны һәрчак уртага салып сөйләшеп хәл итүне мәгъкуль күрә идем. Житәкчелек вазыйфаларына кешеләрне күрсәткәндә, без бу мәсьәләгә үтә дә сак килә идек. Кадрлар сайлауда иң мөһиме — кешенең эшне ни дәрәжәдә яхшы белүен ачыклаудан тора. Белмисең икән — якын да килмә!

Минем янга проблеманы төбәнә төшеп өйрәнмичә кермиләр иде. Әйтик, мисал өчен, ниңдидер мәсьәләне хәл итәргә кирәк. Житәкче минем янга килеп, ярдәм итүемне үтенә. Мин менә ничек фикер йөртә идем: әгәр дә кеше проблеманы хәл итүнең жентекле, төптән уйланылган, тормышка ашырырга яраклы, реаль юлын тәкъдим

итә икән, димәк, аңа теләктәшлек күрсәтергә кирәк. Ә инде бары тик «булышыгыз!» дип, тәкърарлап кына утырса, алай итеп кенә мәсьәлә уңай хәл ителми. Андыйларны: «Барыгыз, уйлап бетергәч килерсез!» — дип, кире җибәрә идем. Бүгенге житәкчеләрнең берсенә, бюрода аңа кагылышлы мәсьәлә буенча фикер алышканда: «Сез эшләгән шөһәрдә тегесе ничек, бусы күпме?» — дигән сораулар бирдем. Ә ул белми. «Бу сорауларга ачыклык кертергә сезгә күпме вакыт кирәк? Бер атнамы? Димәк, бер атнадан килерсез», — дидем. Сүз уңаеннан, ул бүген дә эшли һәм бик шәп итеп.

Бүгенге көндә Гомәр Исмәгүйль улы лаеклы ялда, илебез һәм республикабыз тормышы белән ихластан кызыксына, күзәтеп бара, Татарстанның киләчәктәге үсеш мөмкинлекләренә якты өмет баглый.

— Республикабызда, «проблемаларны уч төбәнә салып, үлчәп карап», тиз арада дөрес карарлар кабул итәргә сәләтле шәхесләр булуына куанам. Яңа Президентыбызны бик әйбәт беләм. Рөстәм Нурғали улы — лаеклы кеше. Аның хезмәте Татарстанны сокланырлык нәтиҗәләргә китерәчөгөнә ышанам. ■

Уважаемые друзья!

От всей души поздравляем всех татарстанцев и соотечественников, проживающих за пределами РТ, с 90-летием со дня образования Татарской Автономной Советской Социалистической Республики!

90 лет назад – 27 мая 1920 года – был подписан Декрет о создании Татарской АССР. Это событие имело судьбоносное значение для татарского народа, изменило ход национальной истории, положило начало новому этапу татарской государственности, стимулировало развитие науки, образования, культуры.

Республика достигла значительных результатов в промышленности, сельском хозяйстве, обновлении городов и сел, в развитии транспортной инфраструктуры. Все эти достижения стали надежной основой для сегодняшнего поступательного развития и процветания Татарстана. Именно в эти годы был заложен фундамент, на котором и сегодня прочно стоит наша республика. Ныне Татарстан занимает достойное место в братской семье народов Российской Федерации, вносит значительный вклад в развитие экономики, в решение общенациональных задач, является одним из опорных регионов страны.

Отмечая славную дату, мы отдаем дань глубокого уважения и признательности всем тем, кто создавал, организовывал, строил, лечил, побеждал – своим трудом и созидательной энергией вносил лепту в развитие родного края.

В этот знаменательный день хочется пожелать вам доброго здоровья, счастья и благополучия.

И пусть все наши добрые начинания увенчаются успехом на благо родной республики и всей России!

ОАО "АК БАРС" БАНК

: ТАССР га 90ел : **шәхес**

«ХӘЙЛӘКӘР ТАТАР» ТАБЕЕВ

МОННАН ИКЕ ЕЛ ЭЛЕК АНЫ 80 ЯШЕ

БЕЛӘН КОТЛАГАНДА, ТАТАРСТАН ПРЕ-

ЗИДЕНТЫ МИНТИМЕР ШӘЙМИЕВ АНЫҢ

ТУРЫНДА МЕНӘ НӘРСӘЛӘР ӘЙТТЕ:

«РЕСПУБЛИКАБЫЗНЫҢ БҮГЕН ГОРУРЛАНА

ТОРГАН КАЗАНЫШЛАРЫНА НӘКЪ МЕНӘ

ФИКЪРӘТ ТАБЕЕВ НИГЕЗ САЛДЫ». ҺӘМ БУ

СҮЗЛӘР НИЧ ТӘ ӘДӘПЛӘК ЙӨЗЕННӘН ГЕНӘ

ӘЙТЕЛМӘДЕ. ФИКЪРӘТ ӘХМӘТҖАН УЛЫ ТАБЕЕВ,

ПАРТИЯ ӨЛКӘ КОМИТЕТЫНЫҢ БЕРЕНЧЕ СЕКРЕТАРЕ

БУЛАРАК, РЕСПУБЛИКА БЕЛӘН 19 ЕЛ ДӘВАМЫНДА

— 1960 ЕЛДАН 1979 ЕЛГА КАДӘР — ЖИТӘКЧЕЛЕК

ИТТЕ. УЛ РЕСПУБЛИКА КОРАБЛЕН СӘЯСИ

ЖИЛЛӘР, ИДЕОЛОГИК АГЫМНАР, СУ ТӨБЕНДӘГЕ

ТАШЛАР АРАСЫННАН ОСТА МАНЕВРЛАР ЯСАП,

«ЖЕПШЕКЛЕК» ҺӘМ «ТОРГЫНЛЫК» ЧОРЛАРЫ АША

ИМИН АЛЫП ЧЫКТЫ.

Заман катлаулы иде, шулай да бу ике дистә елда Татарстан актив рәвештә үстә һәм киләчәк өчен көчле икътисадый база булдыра алды. Табеев төзөгән идарә итү командасының күп кенә вәкилләре бүген дә билгеле дәүләт һәм хужалык житәкчеләре, республиканың бизнес элитасы булып кала. Республика юбилеен бәйрәм иткән көннәрдә без Фикърәт Табеевтан Татарстанның тарихы һәм бүгенге көне турындагы фикерләре белән уртаклашуын үтендек.

Рафис ИЗМАЙЛОВ
тексты

— ТАССР аббревиатурасы һәм республиканың быел билгеләп үтелә торган юбилее — оешуына 90 ел тулу бәйрәме күңелегездә нинди хисләр уята?

— Автономия төзелү милләтебезнең яңарышына юнәлтелгән зур адым булды. Күпләр моны аңлап житкерми, Ленинны тәнкыйтлы. Ә бит ТАССР оешу турындагы декретка нәкъ менә ул кул куйган. Шушы тарихи документ ярдәмдә ул, дәрәсән әйткәндә, татар халкын физик яктан юк ителүдән саклап калган. Милли

йөзе булмаган «Казан губерниясе» дигән территорияль берәмлек урынына документларда һәм картада титулында дәүләтне тәшкит итүче милләт исеме күрсәтелгән «Татарстан АССР» дигән милли дәүләт барлыкка килгән. Автономиянең хокуклары һәм аның территориясе шактый чикләнгән булса да, татарның яңа дәүләтчеләге, әйitik, Казан ханлыгы чоры белән берничек тә тиндәшә алмаса да, бу барыбер татар милләтенә яңарышы юнәлешендә ясалган сизелерлек

зур адым булган. Һәм, гомумән, автономияле республикалар төзелү Россия империясендәге халыклар һәм милләтләрнең үсеш юлындагы гаять зур уңай адым.

— Сөз 19 ел буге Татарстан белән житәкчелек иткәнсез. Ул еллардан барыннан да бигрәк ниләр истә калды, һәм республиканың нинди казанышларын билгеләп үтәр идегез?

— Илнең житәкче органнары каршында Татарстанның шиксез абруе, дәрәжәсе. Мин аны үземә мөнәсәбәт аша тоя идем. Без

Хэтта Көнбатышта да – ул елларда булсынмы, хэзерме – Советлар Союзында житәкче кадрлар әзерләү системасының аерылып торуйн һәм нәтижәләлеген танылар. Ул чакта хэзерге кебек киң таралган менеджер курслары да, һәм шул ук менеджерларны әзерләүче төрле шәхси һәм ярымшәхси вузлар һәм колледжлар да юк иде.

ТАССР үсеше өчен генә түгел, ә бөтен СССР, аның икътисады, сәйси структурасы өчен бик күп кызыклы проектлар тәкъдим итә идек. Минем чыгышларымны басып чыгаралар, мәкаләләрем башка илләрдә – инглиз, француз телләрендә дә дөнья күрдә. Мөгаен, бу минем икътисадны модернизацияләү, көндәшлеккә сәләтле продукция житештерү һәм бүген еш сөйләнгән торган башка шундый эшләрдә инициативалар белән чыгуыма бәйле булгандыр. Ә бит андый мәсьәләләргә без шул ерак елларда ук күтәрә идек. Социализм социализм инде, ә көндәшлектән башка житештерүне үстереп булмый, дип исбатлый идек.

– Ә социалистик ярышка килсәк?

– Дөрөс, ул да көчле стимул иде, тик, нигездә, эчке кулланылыш өчен генә.

Бу хәрәкәттә формализм күп иде, бигрәк тә соңгы елларда. Продукциянең сыйфатыннан бигрәк, сан артынан кудылар. Татарстан тулай продуктка каршы чыга һәм эшкәртүнең норматив бәясен (НСО) күртү ягында иде, хэзер ул НДС буларак кабул ителде. һәм бу дөрөс тә. НСО чынлыкта өстәмә кыйммәткә салым бит инде. Безнең авиация заводы, мәсәлән, двигательләргә үзе житештерми, аны башка предприятиеләр бирә иде. Ә без, эшләнмәләргә чыгарганда, моторларны яңадан тулай продуктка күртә идек. Барысы да шулай эшли иде һәм закон нигезендә. Бу бит үз-үзеңне алдау! Бу хакта мин ҮК Пленумнарында да, матбугатта да, ачыктан-ачык сөйләдем. Бервакыт, Канаданың атаклы Монреаль күргәзмәсенә баргач, мине Торонто университетына чыгыш ясарга чакырдылар. Ә ниһәй нәкъ мине, дип сорыйм. Миңа үземнең «Правда», «Известия» һәм башка үзәк матбугат органнарында НСО турында чыккан һәм инглиз теленә тәржемә ителгән мәкаләләрем тупланган папканы күрсәттеләр. Без сезгә теләгән кадәр вакыт һәм бик яхшы тәржемәчә бирәбез, диләр. Нәтижәдә мин Канада аудиториясенә 6 сәгать

дәвамнда лекция укыдым. һәм алкышлар астында. Ягъни Татарстан ул чакта ук халыкара аренада һәм Союз күләмендә союздаш республикалар белән үзара мөнәсәбәтләрдә үзен танытты.

– Сөз «беренче» булган чакта республикада киң күләмле төзелеш башланды китте. Республика интенсив рәвештә үстә, эмма профессиональ кадрлардан башка бернинди үсешкә дә ирешеп булмый. Республикада партия, совет, хужалык органнарына житәкче кадрлар ничек, нинди принциплар нигезендә сайланды?

– Хэтта Көнбатышта да – ул елларда булсынмы, хэзерме – Советлар Союзында житәкче кадрлар әзерләү системасының аерылып торуйн һәм нәтижәләлеген танылар. Ул чакта хэзерге кебек киң таралган менеджер курслары да, һәм шул ук менеджерларны әзерләүче төрле шәхси һәм ярымшәхси вузлар һәм колледжлар да юк иде. Безнең нигезле белем бирә торган яхшы мәктәпләребез, төрле профессиональ буенча белгечләр әзерләүче техникумнарыбыз, теләгән һәркем укый һәм белем үстерүне дәвам иттерердәй вузларыбыз бар иде. Профессиональ белем алудан тыш, идарә итү эшчәнлегенә гамәли эзерлек системасы да пионерия, комсомол, партия аша тиешенчә көйләнгән иде. Мәсәлән, комсомолны узмаган кеше партия эшенә жиберелмәде. Партия эшен узмаганнарны совет органнарына тәкъдим итмәделәр. Кайберәүләр, бу юлларны укыгач, көлемсерәп тә куяр, бәлки. Әйе, шулай булды, ә бу системаның нәтижәләлеге тормышның төрле өлкәләрендә күренекле житәкчеләр эшләве белән расланды. Сүз уңаеннан, бүгенге көндә яшьләр оешмаларын да, партияне дә, дөрөсрәгә, партияләргә дә кабат торгызырга телиләр. Эмма нинди оешмалар алар, нинди исемнәр? Кайберләргә исемнәре белән ук жәмгыятьне бүл. «Безнекеләр» («Наши») дигән яшьләр оешмасын гына алыг. Нәрсә,

бу оешмада булмаучылар – читләргә, Россия егет-кызлары түгелмени?

– Сөз партия Өлкә комитетына идарә итү һәм аппарат эше тәҗрибәгез булмаган килеш килгәнсез (комсомолны санамаганда). Бу хәл эшегездә нинди дә булса чагылыш таптымы?

– Мин үз-үземә ышана идем. Артымда, барыннан да элек, авыр авыл тормышы тәҗрибәсе бар иде. Мин 14 яшәмнән колхозда эшли башладым. Ә авыл хезмәте, дөрөсән әйткәндә, гомерең буена истә калырлык мәктәп ул. Аеруча сугыш вакытындагысы. Соңрак мин бу өлкәдә белгәннәрем белән Министрлар Советы Рәисе, Казан авыл хужалыгы институтын тәмамлаган Минтимер Шәймиевнә, авыл буенча обком секретаре, агроном белемнә ия Виктор Никоновны, колхоз рәисләрен һәм совхоз директорларын да гажәпләндерә идем. Кызыксынучанлык, эшкә формаль булмаган караш, кешеләргә ихтирамлы мөнәсәбәт ышаныч һәм шундый ук җавап хисләре тудыра. Шуңа күрә мин алга таба башка тармакларга – нефтьяңага, машина төзелешенә һ.б.ларга да керергә курыкмадым. Әлбәттә, эре белгечләр ярдәмендә инде. Махсус әдәбият үзләштердем, эшчеләрдән өйрәнергә дә оялмадым. Миңа бала-чактан тәкәбберлек ят нәрсә булды, беренче секретарь булгач та, кешеләр фикеренә түбәнсетеп карамадым: киңәшләрәгезнең кирәге юк, мин бит беренче, барысын да беләм, дип йөрмәдем. Фикерем шундый иде: син вазыйфаң буенча гына беренче, башка яктан нәкъ бүтәннәр кебек үк. Аннары, һәрбер яктан беренче булу авыр, хэтта мөмкин түгел. Үзең аңламайсың икән, башка тәҗрибеләрекләр, белүчеләр белән киңәшләр. Мин гомерем буге шул принцип белән яшәдем.

– Сөйкемсез сөяккә әйләнүдән яисә вазыйфаңны югалтудан курыкмыйча, «өстән төшкән» директиваларга каршы тору мөмкин идеме?

– Яшь булуыма карамастан, мин,

Сүз уңаеннан, бүгенге көндә яшьләр оешмаларын да, партияне дә, дөрөсрәгә, партияләргә дә кабат торгызырга телиләр. Эмма нинди оешмалар алар, нинди исемнәр? Кайберләргә исемнәре белән үк жәмгыятьне бүл. «Безнекеләр» («Наши») дигән яшьләр оешмасын гына алыг. Нәрсә, бу оешмада булмаучылар – читләргә, Россия егет-кызлары түгелмени?

: ТАССР га 90ел : **ШӘХЕС**

Һәрбер татар кешесе кебек үк, берәз хәйләкәррәк идем. Бервакыт Хрущев мине Кара туфраклы зона һәм Идел бие төбәге буенча оештырылган зур авыл хужалыгы киңәшмәсенә Воронежга чакырды. Минне бастырып, болай ди: «Иптәш Табеев, сез, сезнең республика борчак игүдә уңышка ирештегез... Ә бит Татария борчак уңышын тагын да күтәрә ала», — һәм борчакны солы белән бергә чәчәргә тәкъдим итә. Янәсе, ул чакта

Хрущев Татарстанга килгәч, аның белән бер бәрелеш булып алды. Бәхәс Өлкә комитетын икегә — авыл хужалыгы һәм сәнәгәтнекенә — бүлү мәсьәләсендә килеп чыкты. Хрущев кызарды-бүртте, кычкырды, әмма ашыгыч нәтижеләр ясамады: аны үтәп булмастай кукуруз «урманнары» гына тынычландырды: татарстанлылар Хрущев яраткан бу културадан моңарчы күрелмәгән уңыш алырга өйрәнгәннәр иде.

борчак ятмаяк һәм аны чабу жиңел булачак. Без бу ысулны белә идек, хәтта эшләп караганыбыз да булды. Ләкин борчак белән солы узара ярашмый, ә вакыты житкәч, борчак барыбер жиргә ята. Мин Хрущевка каршы килеп маташмадым, кушылганча, Казан тирәсендә өчме, дүртме гектар жиргә шулай чәчтек. Ә калган меңдәрчә гектарларда үзезездә сыналган технологияне кулландык. Беркадәр вакыттан соң, борчак өлгергәч, Никита Сергеевичка үзенең аграр мәсьәләләр буенча ярдәмчесе Шевченконы жибәрүен сорашалтыраттым. Кайсы ысулның яхшырак икәнен урында хәл итү өчен. Башта борчак белән солы бергә үскән «тәжрибә участогын» күрсәттек. Анда һәр култура үзгәч: солы басып тора, борчак ята. Аннары борчак үзгәч үскән колхоз басуларына алып киттек. Борчак стена булып басып тора. Шевченко аһ итте.

ЯШЬ БУЛУЫМА КАРАМАСТАН, МИН,

ҺӘРБЕР ТАТАР КЕШЕСЕ КЕБЕК ҮК, БЕРАЗ

ХӘЙЛӘКӘРРӘК ИДЕМ. ӨСТӘН ҮТИ АЛМАС-

ЛЫК БИК КҮП ДИРЕКТИВАЛАР ТӨШЕРЕЛӘ

ИДЕ.

Киткәндә, шулай да бармак янап китте: «Без әле ҮК Пленумында сөйләшербез!» — диде. Чыннан да, ике айдан Пленум жыйналды. Ләкин инде аның сәбәбе бөтенләй бүтән иде: Никита Сергеевичны барлык житәкчелек постларыннан алдылар. Соңрак миңа аның дөвәмчысы Брежнев белән дә бәхәскә керергә туры килгәләде.

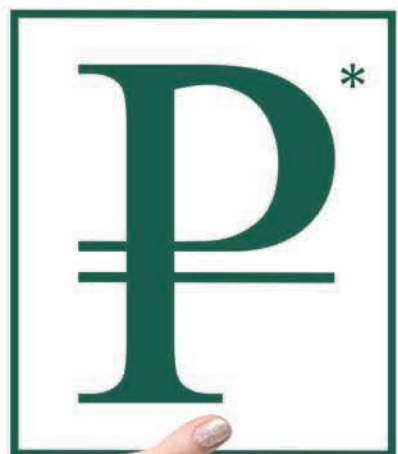
— **Сезнең нинди дә булса, нәкъ менә «табеевча» үз кагыйдәләрегез, идәрә итү принципларыгыз бар идеме?**

— Әлбәттә, бар иде. Иң элек, кешеләргә игелекле мөнәсәбәт, кешенең хәленә керергә тырышу. Бу сыйфатым миңа бик булыша иде. Беләсезме, усаллык, кешенең дәрәжәсен төшерү, хәтта кирәгеннән артык таләпчәнлек тә кешегә, аның эшчәнлегенә жимергеч тәэсир итә. Ә яхшылык белән һәркемне жәлеп итәргә, тулы куәтенә эшләвенә ирешергә мөмкин. Сез әйткән «табеевча» принцибым шул иде минем. Аннан икенче кагыйдә килеп чыга: жәза бирү юлы белән түгел, ышандыру ысулы белән эшләргә. Минем әңгәмәдәшләремнең яисә зал тулы халыкның мине ничек тыңлауларын, нинди мөнәсәбәт белдерүләрен күрсәгез иде сез. Кайчакта табигать мине теләп сәләтләр белән бүләкләгәндер ахры, дигән фикергә дә килә идем, чөнки, кеше белән аралаша башлауга ук, мин аның кәефен, әйтәсе фикерләрен чамалый башлай идем. Халык алдында чыгыш ясаганда, аларның минем идеяләрем белән ничек «кабына баруын» тоя идем. Ышанмассыз да, бәлки, әмма бу чыннан да шулай булды, һәм ул ничектер аңның тирән төпкәлләрендә барды. Бүгенге көндә дә, үземә карата тойган ихтирамлы мөнәсәбәт — кешеләргә итагатыле булганымнан, аларга карата ихтирам күрсәткәнәннән, аларның уй-фикерләре белән уртаклаша белгәнәннән киләдер.

Материалны әзерләүдә ярдәм өчен, ТРның Мәскәүдәге Вәкаләтле вәкиллеге рәхмәт белдерәбез. **П**

Проводим Ваши деньги! И встретим!

Расчетно-кассовое
обслуживание
в Татфондбанке

- ✓ бесплатное открытие расчетного счета в рублях
- ✓ выгодные тарифы
- ✓ начисление процентов на остатки на счетах
- ✓ выдача зарплатных карт при открытии счета
- ✓ SMS-информирование
- ✓ Интернет-клиент
- ✓ индивидуальный подход к каждому клиенту

* знак рубля

ОАО "АИКБ "Татфондбанк" Лиц. ЦБ РФ № 3058 от 24.08.1994г.
В фотосессии приняли участие сотрудники Банка

Единая справочная

8-800-100-03-03

(звонок по России бесплатный)

www.tfb.ru

ТАТФОНДБАНК

: вакыйгалар : Калейдоскоп

СИМВОЛИКА-20

■ РЕСПУБЛИКА ОЕШУ УҢДЕННАН БЕРЕНЧЕ БАЙРАК

Ул кызыл бәрхет тукумадан, аскы өлешенә чук тегеп эшләнган була. Зур тукумага төрле төсләрдәге жепләр белән РСФСР гербы һәм алтын жепләр белән гарәп шрифтында татарча: «Барлык илләрнең

пролетарийлары, берләшегез. Татарстан Совет Социалистик Республикасы 1920-нче елда төзелде», – дип чигелгән була. Ул вакытта ук комачка республика картасы да ясалып, гражданнар республика чикләрен белсеннәр өчен, шәһәр урамнарына эленгән була.

ЛАТИН ГРАФИКАСЫ-27

■ ТАТАРИЯДӘ ЛАТИН ШРИФТЫ – ЯҢАЛИФКӘ КҮЧҮ ЧОРЫ БАШЛАНА

Яңа шрифтларны эшләүдә татар мәдәниятенә күп кенә эшлеклеләр катнашкан. Кызганычка, хәзер инде беренче татар басма китабы графикасы рәссамнарының берсе – Фаик Таһиров хезмәтенә тиеш-

ле бәя бирү мөмкин түгел. Ул әтисе – педагог, кулъязма һәм басма китап остасы, татар мәктәпләре өчен иллюстрацияле әлифба авторы Шакиржан Таһировның эшен давам иттерүче була. 1926 елда Фаик Таһиров гарәп шрифтын реформалауның эскизлы дүрт таблица рәвешендәге проектын тәкъдим итә. Ул шрифтларның берничә төр язылышын уйлап таба: «конструктив», «конструктив-функциональ», «конструктив-курсив»

АЧЛЫК-21

■ КОТОЧКЫЧ КОРЫЛЫК НӘТИҖӘСЕНДӘ ИЛДӘ АЧЛЫК БАШЛАНА

Ачлыктан интегүче ТАССР халкына Россия халыклары ярдәм күрсәтә. 1922 елның 25 июнендә Татарстан АССР Советларының Үзәк башкарма комитеты дүртенче сессиясе В.И.Ленинга сәлам телеграммасы жиһәрә. Телеграммада түбәндәге сүzlәр була: «Татар хезмәт ияләре, барлык милләт хезмәт ияләре белән берлектә, үз язмышын үзе билгеләп, үз өстеннән гасырларга сузылган милли изүне алып атып, хәзерге вакытта Россия пролетариаты һәм крестьяннары ярдәме белән ачлыкны һәм хуҗалык җимерекләрен тулысынча җиңеп килә» («Татарстан ҮБК хәбәрләре», 27 июнь, 1922 ел). Ачлык белән көрәш юнәлешендә башкарылган эшләр өчен, Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасы Үзәк башкарма комитеты Президиумы «Ачлык белән көрәшүчегә» дигән күкрәк билгесе һәм грамотасы чыгара. «Көрәшчеләргә

таныклыклар һәм бүләкләр бирелә. Бу билге чынлыкта орден статусына ия була. Шунысы игътибарга лаек, бу үзенчәлекле бүләк Германиядә эшләнган, андагы халыкара оешмалар Россиягә, аеруча Татариягә, ачлык китергән авырлыкларны җиңүдә зур ярдәм күрсәтәләр. Республика халкын коткару өчен зур көч куйган кешеләрне бүләкләүнең башка төрләре дә булган. Мәсәлән, Татар республикасында сәламәтлек саклау системасын оештыручыларның берсе, профессор, социаль гигиена институты директоры Ф.Г.Мөхәммәдъяров 1922 елда, ачлык белән көрәшүгә керткән гаять зур хезмәтләре өчен, күн портфелы белән бүләкләнә.

һәм «конструктив-максимум» һәм Халык мәгарифе комиссариаты Академия үзәгенә тәкъдим итә. Ләкин тиздән анда таблицалар юкка чыга... 1928 елда Казанда «Татар мәктәпләренә яңалифне кертү методлары турындагы 4-нче номерлы инструктив хат» дигән брошюра чыга. Аның авторы ТАССРның булчак атказанган фән эшлеклесе, РСФСРның Педагогика фәннәре академиясе (АПН) әгъза-мөхбире, Казан дәүләт педагогика институты профессоры М.А.Фазлуллин була. Ул чор фотографлары «Яңалиф» ячейкасы бюросы» эшлеклеләрен һәм авылда яңалифне өйрәтү активистларын (1930), «Яңалиф»

кампаниясендә актив катнашкан Чистай педагогика техникумы укучыларының (1930) сурәтләрен төшергәннәр. Курсларның беренче чыгарылышларына белешмә, ә соңрак, 1931 елда, җитдирак документ – «Яңа графика (яңалиф)» буенча курслар тәмамлау турында таныклык» бирелгән. Казанның «Пишмаш» заводы «Яңалиф» дип аталган язу машинкаларын күпләп чыгаруны җайга салган. Шуларның берсе – 1931 елда чыгарылган ТРның Милли мугъзее фондында саклана.

УРЛАУЛАР-25

КОЛЛЕКТИВЛАШУ
ЕЛЛАРЫНДА «ИҢ
АБРУЙЛЫ» КАРАКЛЫК
НӨНӨРЕ АТ УРЛАУ БУЛА

Авылда ат бердәнбер тар-ту көче була һәм, сугыш һәм ачлык нәтижәсендә атларның баш саны нык кимегәнлектән, ат урлау крестьяннар өчен чын бәлагә әверелә. 1920 еллар уртасында Татарстан һәм Чуваш Республикалары территорияләрендә аның белән Свияга кантонында оешкан Шәкүр Рәхимов бандасы шөгыльләнә. Банданың елдамлыгы турында легендалар йөри, ә Шәкүр каракны халык татарның Робин Гуды дәрәжәсенә күтәрә, чөнки Шәкүр карак бандасы баскынлык белән туган авылыннан еракта шөгыльләнә, ә табышы белән кайчакларда авылдашлары белән дә уртаклаша. 1925 елда республикада Шәкүр бандасын тар-мар итү буенча аерым комиссия төзәлә, аны ТАССР Эчке эшләр халык комиссариатының Татцент-ророзыск башлыгы Мәхмүт Мөхәммәтжанов җитәкли. Оперативниклар, үзләрен «зэк»лар итеп күрсәтеп, Шәкүр карак

бандасына үтеп керәләр, ә Чутыда үткен карашлы «адашкан» аучылар һәм гөмбәчеләр ешай. Агентлардан җыелган мәгълүмат Шәкүрнең дүрт ярдәмчәсен тотарга булыша, ә башлыкның үзен берничә айдан бер крестьян йортында кулга ала-лар. Шәкүр бандасын тулысынча тар-мар итү бер елга якын вакытны ала – чекистлар 78 каракны һәм аларның ярдәмчеләрен тоталар. 1926 елның җәендә РСФСР Югары судының күчмә коллегиясе Рәхимов һәм аның 13 иярченен атып үтерүгә хөкем итә. Шулай килеп чыга, аларның берсенә карата хөкем карарын суд залында ук тормышка ашырырга туры килә: «ату» сүзен

ишеткән хөкем ителүче конвоирны аяктан ега һәм чыгу юлына ыргыла... һәм залдагы милиционер аны атып үтерә.

1926 елның җәендә ук ТАССР Баш суды коллегиясе Бөгелмә кантонында тагын бер кораллы ат караклары бандасы эшен карый. Хөкем ителүчеләр урындыгына 34 кеше, шул исәптән Яңа Ермак авыл советы рәисе һәм җирле хәрби комиссариатта эшләүче дә утыртыла. Алар, жинаятычеләр белән бер булып, урланган атларга ялган документлар эшләгәннәр.

ХӘЗИНӘ-29

ТАТАРСТАН ҖИРЕ
ХӘЗИНӘ ЭЗЛӘҮЧЕЛӨРНЕ
КҮПТӘННӘН ҮЗЕНӘ ТАРТА

1929 елның 1 октябрендә Казанга «Люберзан» француз банкы вәкилләре килеп төшә. Аларның максаты – ТАССРдан төньяк-көнчыгыштагы территориядә яшерелгән кыйммәтле әйберләргә табу була. 1918 елның августында, Казан ак чехлар яулап алганнан соң, Россия империясенең төп алтын фонды аклар кулына элгә. Аны биш Идел пароходна һәм өч баркаска тәйиләр. Әмма алтынның 400 пот (6400 кг) авыр-

лыктагы соңгы партиясе Устье пристанена килеп җитми: ике йөк машинасы алтынны озатучы конвой төньякка борыла һәм алтынны кайдадыр урманда күмә. Урманнан чыкканда, йөк машиналары кызылларга юлыгалар, сугышта барлык конвоирлар үтерелә. Француз экспедициясе БСИ хезмәткәрләре күзәтүе астында рәсми рәвештә нәкъ шул алтынны эзли дә инде. Ләкин эзләнүләр көтелгән нәтиҗәгә бирми: хәзинә хәзергә көнгә кадәр табылмаган.

ТАССР га 90ел : **1920—1930**

ДӘҮЛӘТЧЕЛЕККӘ ИРЕШҮ

Рафазль МОСТАФИН
тексты

Революциядән соңгы Россиядә барлыкка килгән тәүге автоном республикаларның берсе – Башкорт республикасы. «Берсе», чөнки аз гына элгәрерәк, 1919 ел башында, Идел буенда немец автономиясе – Идел буе немецларының Хезмәт коммунасы оеша.

1919 елның язында, үзек исемнән сүзгә М.Солтангадиев алып барган озын-озак сөйләшүләрдән соң, башкорт милләтчеләренең әйдәмәне Зәки Вәлиди, ниһаят, Советлар ягына авыша. Аңарчы башкортларның күпсанлы ук булмаса да, сугышка сәләтле кавалерия частьлары Колчак армиясендә сугыша. Моның өчен башкортларга Россия эчендә бәйсез республика вәгдә ителә, һәм бу 1919 елның мартында чыннан да тормышка ашырыла. Ул вакытта әле автономияле дип аталмый һәм шактый ук бәйсез була — хәтта үз

армиясен тота ала. Башкортларның атлы гаскәрнән колак кагу Колчак армиясенең көчән нык кына киметә, ә кызылларның хәле исә нәкъ шулкадәргә яхшыра.

Башкорт автономиясе барлыкка килү большевиклар күптән ышандырып килгән Татар республикасын оештыру мәсьәләсенең кискенләшүенә китерә.

Большевикларның партия үзек басмасы булган «Правда» газетасында 1918 елның 23 мартында ук милләтләр эше буенча халык комиссары Иосиф Сталинның «Татар-Башкорт рес-

Юнысовлар мәйданындагы
ТАССР картасы янында.

публикасы» дигән мәкаләсе дөнья күрә. Шул көнне үк күп кенә газеталарда «Татар-Башкорт Совет Республикасы нигезләмәсе» бастырыла. Аның буенча әлеге республиканың чикләре татар һәм башкорт жәмәгәт эшлеклеләре күзаллаган Идел белән Урал арасындагы бәйсез автономия — «Идел-Урал штаты»ныкы белән тәңгәл килә диярлек.

Берничә көннән соң, шул ук газетаның 1918 елгы 9 апрель санында басылган «Чираттагы бурычларның берсе» мәкаләсендә Сталин Татар-Башкорт Республика-

сын төзүнең бурыч һәм максатлары хакында тәфсилләбрәк яза:

«Узган елның ноябрь, декабрь айларында Идел бue татарлары, башкорт, кыргыз, Төркестан крае чикләрендә барлыкка килгән автоном-буржуаз төркөмнәр революция ярдәмендә һаман фаш ителә тора. Алардан «үз халкын ук» тулысынча аерып алып өчен, халыкны Советлар тирәсенә тупларга, автономияне «алырга» һәм буржуаз пычраклыгыннан арындырганнан соң, аны Советныкы итәргә кирәк».

Халык комиссары фикеренчә, Татар-Башкорт Республикасы нәкъ менә шундый «буржуаз пычраклыгыннан арындырылган» беренче автоном республика булырга тиеш иде. «Идел-Урал» республикасына капма-каршы буларак туган әлеге идеяне Владимир Ленин да яклаган, чөнки тегесе үзәк рөхсәттеннән башка барлыкка килә һәм ул большевикларныкы түгел, ә милли, гомум-халык республикасы була. Әмма 1918 елның жәңдә аеруча көчәеп киткән Гражданныр сугышы милли мәсьәләләргә арткарар чигерә.

Идел бue Колчак армиясеннән арынуга ук, Казан төбәге житәкчеләге милли автономия төзү проблемасын яңадан күтәрә. Әлеге мәсьәлә буенча берничә төрле фикер барлыкка килә. Кайбер коммунистлар (Казан губерна комитеты әгъзасы К.Грасис, Уфадан Г.Шөмигулов, РКП(б) УКның Урал бюросы секретаре И.Тунтул һ.б.) татар милли автономиясенә барлык төрәнә дә катгый каршы чыга. Икенчеләре — нигездә татар большевиклары — Башкортостанны да кертәп яисә аны кертмичә генә, Татар-Башкорт Республикасын төзү эшен дәвам иттерүне таләп итә. Өченчеләре исә аерым Татар Республикасы төзүне яклай. Озак кына бәхәсләшкәннән һәм фикер алышканнан соң, ниһаят, өченче фикер өстен чыга.

1991 елның 13 декабрендә, Ленинның төкәдиме белән, партия Үзәк Комитеты Политбюросы миллиләтләр эше буенча Халык комиссарының Татар-Башкорт Республикасына кагылышлы элеккеге нигезләмәсен кире кага. Шунда ук Татарстан автономиясен оештыру мәсьәләсен аерым хәл итәргә

кирәклегә ачыклана. Айдан аз гына артык вакыт үтүгә, 1920 елның 26 гыйнварында шул ук УК Политбюросы Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасы төзелү хакында карар кабул итә. Сталин житәкчелегендәге махсус дәүләт комиссиясе ТАССРның барлыкка килүе һәм аның чикләрен билгеләү турындагы барлык документларны тәртипкә китерү белән шөгыльләнә. Бу эш жайлы гына бармый. Казан губернасы башкарма комитетының элеккеге рәисе И.И.Ходорковский соңрак болай дип искә ала:

«Татар Республикасын оештыруга беринди әзерлек эшләре алып бармау түгел, без хәтта әлеге мәсьәләне чынлап торып тикшермәдек тә, чөнки ул вакытта Татар Республикасын төзү — кирәксез, файдасыз һәм чынга ашмастай идея икәнлегә безнең өчен бәхәссез тоела иде».

Барлык авырлыкларга һәм шовинистик рухлы житәкчеләрнең әле ачыктан-ачык, әле яшертен төстә аяк чалуларына да карамастан, 1920 елның 27 маенда ТАССР барлыкка килү турындагы декретка Халык Комиссарлары Советы рәисе В.И.Ленин, Бөтенроссия Үзәк башкарма комитеты рәисе М.И.Калинин һәм БУ башкарма комитеты секретаре А.С.Енукидзе тарафыннан кул куела.

1920 елның 25 июнендә Татар Республикасындагы хакимият тантаналы шартларда Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасының Вакытлы Революцион Комитетына тапшырыла. РКП(б) УК Политбюросы яңа барлыкка килгән республиканың беренче житәкчесе итеп Сәхипгәрәй Сәетгалиевне билгели. Нәкъ менә шушы көн татар халкының дәүләтчелеген игълан иткән көн буларак тарихка кереп кала. 1920 ел азагына Татар Республикасында хакимият структуралары формалашып бетә. Шул ук елның сентябрь аенда ТАССР Советларын оештыру съездында башында Б.Мансуров торган Үзәк башкарма комитет (ТатҮБК) сайлана. Тиздән Хөкүмәт — Халык Комиссарлары Советы оеша. Аның беренче башлыгы С.Сәетгалиев була. ■

Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасы турында Советларның Бөтенроссия Үзәк башкарма комитеты декретыннан:

«Бөтенроссия Үзәк башкарма комитеты һәм Халык Комиссарлары Советы карар бирә:

Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасын Россия Совет Федератив Социалистик Республикасының бер өлеше буларак оештырырга. Искәрмә: Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасы составына Уфа губернасының Бәләбәй һәм Бөрә өязләрен кертү мәсьәләсен әлеге өяздә яшәүче хезмәт ияләре үз ихтиярын белдергәнчә кадәр хәл итми торырга».

Материалда
Б.Ф.Солтанбәков,
Л.А.Харисов һәм
А.Г.Галләмованың
мәкаләләре
кулланылды.

вакыйгалар : калейдоскоп

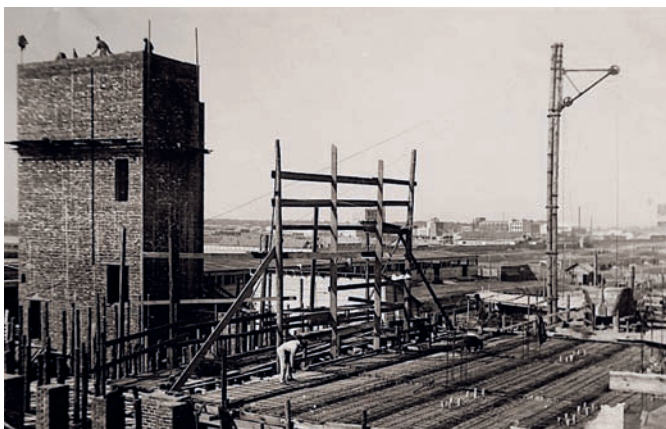

КАНАТЛЫ ВУЗ

■ 1932 ЕЛНЫҢ 5 МАРТЫНДА ГЛАВАВИАПРОМ КАРАРЫ БЕЛӘН ДАНЫКЛЫ КАЗАН АВИАЦИЯ ИНСТИТУТЫ ТӨЗЕЛӘ

КАИ Казан дәүләт университетының аэродинамика бүлегенә базасында башка вузларның студентларын һәм белгечләрен җәлеп итеп төзелә. Самолетларны проектка эшләре анда шул вакытта ук башлана, баштарак аларны төзү остаханәсе булып элеккеге бәрәңгә склады хезмәт итә. Шундый бик гади «старт» шартларына карамастан, инде 1933 елда ук ул еллар күзлегеннән караганда җарыйсы ук камил булган самолет проекты –

ике моторлы КАИ-1 күпмаксатлы моноплан проекты төзелә. Ул 1934 елның 1 маенда беренче тапкыр һавага күтәрелә, аз сериядә төзелә, анда кулланылган кайбер техник чишелешләр әлегәчә авиатөзештә кулланыла. 1935 елда өч КАИ-1 самолеты йомык маршрут буенча спорт очышында катнаша, яхшы аэродинамикасы һәм уңышлы конструкциясе белән белгечләрдә зур тәэсир калдыра. Университетта төзелгән барлык очу аппаратларын нумерацияләү КАИ аббревиатурасы беренче самолетлардан башлана – аларның саны инде сигез дистәдән артты. Студентлар спорт планерлары да төзегәннәр. Ул вакытта КАИда барлык студентлар очу буенча әзерлек узганнар.

СУРРОГАТЛАР-33

■ 1933 ЕЛДА КАЗАНДА ИЛ ӨЧЕН УНИКАЛЬ БУЛГАН «КОЖСУРРОГАТ» ФАБРИКАСЫНА НИГЕЗ САЛЫНА

Ул дөньяда техник һәм аяк киемнәре картоннары, синтетик үрмә мате-

АВИАПРОМ-32

■ 1932 ЕЛДА ХЕЗМӘТ ҺӘМ ОБОРОНА СОВЕТЫ КАЗАНДА АВИАЦИЯ ЗАВОДЫ ТӨЗҮ ТУРЫНДА КАРАР КАБУЛ ИТӘ

ВКП(б)ның ТАССР өлкә комитеты секретаре М.Разумовның проектны тикшергәндә И.Сталинның Казанда төзүче кадрлар, электроэнергия, юллар челтәре, торак, төзелеш материаллары һ.б. турындагы сорауына биргән җавабы игътибарга лаек. Секретарь, барысы да начар, дип җавап бирә. Ләкин «халыкның намусы һәм вөжданы, шулай ук ышаныч күрсәткән» горурлык хисе бар!», – ди. «Авиакомбинат» төзелеше илнең барлык почмакларыннан килгән 100 мең эшчәнә җыя, алар арасында гаиләсе белән Россиянең беренче Президенты Борис Ельцинның әтисе дә була. Завод тормышын Бөек Ватан сугышы үзгәртә. 1941 елның августында Ленинград авиазаводы эвакуацияләнгәч, хәрби У-2 (ПО-2) бипланы төзү буенча урта проект башлана. Шаяртып «этажерка» яки «кукурузник» дип аталган самолетлар илнең хәрби һәм гражданнар авиациясе тарихында мөһим роль уйный. Аларда курсантлар өйрәнә. Аларда партизаннарға

кирәк-яраклар китерәләр, яралыларны эвакуациялиләр һәм төнге очышларда немецларга һөҗүм итәләр. Казанда төзелгән һава очкычларында Советлар Союзы Геройлары М.Х.Сырланова һәм М.П.Девятаев очкан. Сугыштан соң бу самолетлар әле бик озак вакыт почта ташыйлар, кырларны эшкәртүдә катнашалар. Кызганыч, 40 елдан артык сугышчан һәм хезмәт юлы үткән мең По-2 дән оча торган бер экзemplярдә сакланып калмаган. ТРның Дәүләт музей экспозициясендә озак вакытлар өлешчә комплектланган По-2 куелган була, әмма 1987 елгы янгыннан соң, уникаль экспонат бүгенгә көнгә кадәр реставрацияләнүен көтә. Казан авиация заводы илебезнең самолет төзелеше горурлыгы булып саналырлык дистәләрсә башка гражданның һәм хәрби самолетлары белән дә атаклы.

риаллар чыгаруда махсуслашучы дүртенче предприятие була. 1938 елның маенда завод «Искож» дип үзгәртеп, кулланылуга тапшырыла һәм СССРда беренче тапкыр натураль күнне алыштыручы С-1 олтырак картоннын серияләп җитештерә башлый. ТАСС фотохроникасы төзелеш этапларын беренче көннән үк җентекләп теркәп бара. Төрле газета һәм журналларда басылып чыккан фотографияләрдә предприятиенең төзелеше башлануында, заводның гомуми сурәтендә, аяк киемнәре картонны

житештерүче яңа цехны эшләтә башлауга әзерлек мизгелләрен дә күрергә мөмкин була. Фоторәсемнәрнең берсендә стахановчы В.И.Бойков инженер М.Т.Штейн белән эшкәртелгән ясалма күнне карыйлар – ул елларда инде беркем дә тиздән куллану сыйфатлары ягыннан күпкә яхшыртылачак синтетик материалларның натуральләрен тулысынча кысрыклап чыгаруына шикләнмәгән...

ДЖАЗ-36

■ 30 ЕЛЛАР УРТАСЫНДА КАЗАНДА ДЖАЗ ОРКЕСТРЫ БАРЛЫККА КИЛГӘН

Аны Алексей Тещин житәкләгән. Ул 1936 елда беренче биг-бенд-дын жыйганда аңа 18 яшь була. Егетләр, нигездә, кинотеатрларда сеанс алдыннан синкоплары белән публиканың күңелен ачалар. Ләкин Казанда джазның чәчәк атуы без сөңрак – Тещин һәм «бөөк шанхайлы»лар Олег Лундс-

трем һәм Виктор Дерингларның юллары кисешкәч кенә була. Бу хәл 1948 елда «Электр»да (булачак «Татарстан» кинотеатры) була. Үзенең «Виктор Дерингның кояшлы серенадасы» дигән китабында Гүзәл Максимова-Тещина менә ниләр яза: «Тещин оркестры эстрадада. Чыгыш ахырына якынлаша. һәм кинәт ишек ачыла һәм бүлмәгә джентельменнар килеп керә. Залда утыралар. «Сибоней» башкарыла торган мәл була. Саксофонист, шундый затлы публиканы күргәч, каушап кала, ләкин тиешенчә уйный. Концерттан соң оркестрантлар бер-берсә белән танышалар. Аннан соң бергә консерваториядә укыйлар. 1948 елның 10 февралендә Деринг Тещин оркестрына килә». ТР Кинематографистлар берлегенең элеккеге оештыручы секретаре Эдуард Гушин искә ала: Лундстрем Казанга соңгы килүендә Дюк Эллингтонның «Иске цирк поезды»н Деринг оркестрантларының үз музыкантларына караганда яхшырак башкаруын таний. «Витя, син молодец, син свингны саклап калдың», –

ди ул Дерингка. Кайчандыр «бөөк шанхайлы»ларның юллары аерылып, бер-берсенә көндәшләрдәй тоелсалар да, алар дуслар булып калалар. Лундстрем Казанга гастрольләргә килгәндә, беренче төнне һәрвакыт Дерингларда, сөйләшеп, хәтирәләргә уртаклашып уздыра торган була. «XX-нче Мәскәү кинофестивалендә хәтеремдә, анда ТР Дәүләт кинематография оркестры да чакырылган иде, – ди Гушин. – 10 көндә биг-бенд 10 концерт бирде. Дүрт-биш сәгатә тәнәфессез уйнадылар». Ул вакытта хәтта кинофорумны ачарга тиеш булган М. Плетнев житәкчеләгендәге оркестр да читтә калган. Шулай килеп чыга: Дерингның музыкантлары инструментларын әзерләп, эшсез интегәләр, ә Плетнев оркестры әкрәнрәк кыймылдый – ни дисәңдә симфоник оркестр тезелгәнчә шактый вакыт уза. Паузаны тутыру өчен, Казан джаз-бенд-дын чыгаралар... һәм публика инде аны жиберми.

Олег Лундстрем

КРИМИНАЛ-36

■ 30 ЕЛЛАРНЫҢ ИКЕНЧЕ ЯРТЫСЫНДА СПЕКУЛЯЦИЯ ЧӘЧӘК АТА

1936 елда НКВД һәм СССР Прокуратурасының спекуляциягә каршы көрәшне көчәйтү турындагы уртак боерыгы дөнья күргәч, республиканың хокук саклау органнары алыпсатарларга карата аеруча игътибар итә башлый. 1938 елның көзендә милиция хезмәткәрләре Казанда лидерлары рецидивист Николай Долгоруков булган алыпсатарлар бандасын кулга ала. Ул елларда бик дефицит булган нәфис тукымалар, көньяк шәлләре, аяк киёмнәре, костюмнар буенча специальләшә, аларны коточкыч кыйммәт бәягә сата. 1939 елның февралендә Чистайда спекулянтларның шундый төркеме кулга алы-

на: жинаятьчеләр мануфактура, сәнәгать товарлары, хәтта хайван һәм авыл хужалыгы продукциясен арттырып саталар. Судның хөкем карары буенча алар биш елдан сигез елга кадәр рәшәткә артына озатылалар. Урта Идел буе сәүдә юллары кисешкән урынга урнашкан Казан, спекулянтлары гына түгел, Россиянең барлык почмакларынан «гастролерларны» тартып торган. Сугыш алды елларында республика башкаласына кесә караклары, мошениклар, урам бурлары кәсеп итәргә агыла. 30 еллар ахырында Казанда яхшы оештырылган Васяка Золотой кушаматлы бандит-гастролерлар төркеме эш итә. 22 кешедән торган күпсанлы банда бер елга якын шәһәрлеләргә котын алып тора: көндез кесә «чистартып» интектерсә, төннәрен соңгарак калып кайтканнарны сагалыйлар. Каршылык күрсәтсә тырышканнарын кыйныйлар, хәтта үтерәләр. ТАССР НКВД мәгълүматлары бу-

енча, Золотойның намусында 5ләп кеше язмышы. Аларның эзенең тикшерүчеләр 1939 елда төшә. Эзәрлекләүчеләр божрасының кысылуын си-зенеп, бандитлар паникага биреләләр... һәм үзләре үк башлыкларын суеп үтерәләр. «Дус»ларының Золотойдан ничек куркуларын һәм аны күрәлмәүләрен үтерелүченең тәннендә 37 пычак жәрәхәте булу факты да раслый.

: ТАССРга 90 ел : **1930—1940**

Зур ЫРГЫЛЫШНЫН БӘНАСЕ

Рафаэль МОСТАФИН
тексты

30 ЕЛЛАР – РЕСПУБЛИКАДА ЖИТЕШТЕРҮ СӘНӘГАТЕНЕҢ СУГЫШКА КАДӘРГЕ (1913 ЕЛДАГЫСЫ) ДӘРӘЖЭСЕННӘН УЗЫП КИТЕП, РЕВОЛЮЦИЯДАН СОҢ БЕРЕНЧЕ МӘРТӘБӘ, СӘНӘГАТЬНЕҢ ЗЫЯНГА ЭШЛӘҮДӘН ТУКТАП, ТАБЫШ БИРЭ БАШЛАГАН МӘЛЕ. ТАТАРСТАН НӘКЪ МЕНӘ ШУЛ ЧОРДА СӘНӘГАТЬ ПРЕДПРИЯТИЕЛӘРЕН ӨЛЕШЧӘ МОДЕРНИЗАЦИЯЛӘҮДӘН КИҢ МАСШТАБЛЫ ИНДУСТРИАЛЬЛӘШТЕРҮГӘ КҮЧӘ: АЛГА ЫРГЫЛЫШ ДӘВЕРЕ БАШЛАНА.

КЫЗГАНЫЧКА, УЛ ЧОРДАГЫ БАШКА БИК КҮП НӘРСӘЛӘР КЕБЕК ҮК, АЛГА ЫРГЫЛЫШ ТА «БАШКА ЮЛ БЕЛӘН БАРА»: БЕРНИКАДӘРЕ – КОММУНИЗМ ТӨЗҮ ИДЕЯСЕ БЕЛӘН РУХЛАНГАН ХАЛЫК МАССАЛАРЫНЫҢ КӨЧЛЕ ЭНТУЗИАЗМЫ, ӨЛЕШЧӘ – ЯҢА ИДЕОЛОГИЯНЕ КАБУЛ ИТМӘГӘН ӨЧЕН КУЛГА АЛЫНГАННАРДАН ТОРГАН КОЛЛАР АРМИЯСЕН КОТОЧКЫЧ ИЗҮ ХИСАБЫНА. ГРАЖДАННАР СУГЫШЫ ЕЛЛАРЫНДА «ХУДКА» ЖИБӘРЕЛГӘН «ПРОЛЕТАРИАТ ДИКТАТУРАСЫНЫҢ ТИМЕР КУЛЛАРЫ БЕЛӘН КЕШЕЛЕКНЕ БӘХЕТКӘ КУЫП КЕРТЕРБЕЗ» ДИГӘН ШИГАРЬ ҺАМАН ДА ГАМӘЛДӘ БУЛА. ПАРТИЯ ҮК ПОЛИТБЮРОСЫ ЖИТӘКЧЕЛЕГЕ, ӘЛЕГЕ ШИГАРЬНЕ ТОРМЫШКА АШЫРГАНДА, НЭПТАН ЧИТКӘ ТАЙПЫЛУ ҺӘМ СЫЙНФЫЙ КӨРӘШНЕ КӨЧӘЙТҮ ЮНӘЛЭШЛӘРЕНӘ ЮЛ АЛГАН.

■ БЕРЕНЧЕ БИШЬЕЛЛИК

«Сталин бишьеллыгы» дип йөртелүче чор 1928 елдан башлана. Аерып айткәндә, әлеге план буенча, республика 1933 елга ук техник-икътисадый артталыктан котылып, агрардан индустрияләгә әверелергә, әле моннан тыш, барлык икътисадый параметрлар буенча РСФСР-дагы уртача күрсәткечләргә узып китәргә тиеш була. Бу еллар эчендә 26 яңа эре фабрика һәм завод төзү, республикада беренче электр станциясен сафка бастыру күздә тотыла.

Беренче бишьеллыкның төп шигаре: «Куып тотарга һәм узып китәргә!» — дигән өндәмә була. Капиталистик илләргә узуга, әлбәттә. Киләсе уньеллыкларда кат-кат яңгыраячак әлеге шигарь астында республикада социалистик ярыш жәелдерелә, ә ул «штурмлау», ашыгыч эш, планны арттырып үтәү артынан куу кебек, санны зурайту хисабына сыйфатны югалту белән үреләп бара. Эшчеләр сыйныфы ул елларда нигездә авылдан чыгучылар хисабына тулыландырыла. Жңңүчә пролетариат тынчу навалы, мичкә ягып жылытылуы, «уңайлыклары» урамда булган кысан баракларда тыгылышып ята. Унлаган гаиләгә урта кукхнясы булган баракта биш-жиде кешедән торган гаиләнең кечкенә генә булса да үз бүлмәсе ишеген ачып керүе — хыялының иң зурысы чынга ашу кебек санала.

Шул чорның газеталары, массаларның дәртләнеп, күтәрелгән күңел белән эшләве нәтижәсәндә, беренче бишьеллык планы вакытлынан алда — дүрт ел да өч айда үтәлдә, дип яза. Әмма, архив материаллары раславынча, бишьеллык планында каралган күп кенә мөһим күрсәткечләргә бары тик 30 еллар ахырында гына ирешәләр.

■ КОЛЛЕКТИВЛАШТЫРУНЫҢ АЯУСЫЗ АДЫМНАРЫ

1929 елда Татарстанда ярты миллионга якын шәхси крестьян хуҗалыгы исәпләнә. Төп өлешен — урта хәллеләр, биштән берен — хәтта үз аты да булмаган ярлылар тәшкил итә. Шул чорның терминологиясе буенча, 20 меңгә якын хуҗалыкка «кулак» ярлыгы тагы-

ла. Бер-берсеннән кайсы ягы белән аерылып торган соң алар? Крестьяннар, кулак — ул таң атканчы йокыдан торып эшкә тотынучы, урта хәллесе — таң белән, ә ярлылар — кояш югары күтәреләп, сыртын пешерә башлагач дип, шаяртканнар. Әмма тиздән күпләр өчен эшләр шаяртудан узган.

1929 елның көзендә большевикларның Бөтенроссия Коммунистлар партиясе ЦК пленумында бик кыска вакыт эчендә тоташ коллективлаштыру үткөрү бурычы куела. Башта бу эш кыенлык белән бара: хуҗалык-фигыльләре буенча болай да яңалыкны авырак кабул итүче крестьяннар үзләренәң көйгә салынган тормыш-көнкурешеннән аерылырга атлыгып тормый. Тагын шунысы да бар: күмәк хуҗалыклар барлыкка килү өчен тиешле шартлар да тудырылмаган була. Ул чактагы хакимият халыкка, колхозга керү — ирекке гамәл, дигән сүзләренәң мәгънәсен ничек аңларга икәнлеген ике төрле уйларлык мөмкинлек калдырмыйча «төшендерә». Иң әүвәл кулакларны һәм мөселман дин әһелләрен коллективлаштыруның дошманнары итеп «билгеләп куялар». Аяусызлыгы ягыннан коточкыч «раскулачивать итү» кампаниясе башка бәла булып ишеләп төшә: меңәрләгән нык тормышлы крестьян хуҗалыкларының бөтен мал-мөлкәте кырып-себереп, мәжбүрләнеп тартып алына, ә хуҗаларын гаиләләре белән Себернең ерак районнарына һәм кеше аягы басмаган Ерак Төньякка, еш кына бернәрсәсез карлы тайгага сөргенгә олактыралар. Бу котчыкмалы хәлләр судсыз, тикшерүләрсез, сәбәпләрен аңлатып маташмыйча гына башкарыла. Кайсы ягы беләндер жирле хакимиятнең күңеленә хуш килмәгән урта хәллеләргә, хәтта ярлыларны да, кулаклар исәбенә кертәләр. Андыйларны «кулак иярченнәре» дип атап йөртәләр.

Берүк вакытта дин әһелләрен авылдан сөрәләр, чатнама суыкка чыгарып бәрәләр, ә кайвакытта кулга алалар һәм атып үтерәләр. Мәчет, чиркәү кебек изге йортларны клубларга, складларга, хәтта дуңгыз фермаларына әверелдерәләр. Бөтен

халык алдында дини китаплар һәм мәчет кирәк-яраклары яндырыла, дин тотучыларны һәм руханиларны, үлем жәзасы бирү куркынычы астында, ата-баба диненнән ваз кичәргә мәжбүр итәләр. Үз дигәнәндә торучыларны урта гасыр инквизиторларына хас ерткычлык белән газалыйлар, аяусыз рәвештә жәзага тарталар...

■ СӘНӘГАТЬ БУМЫ

1933-37 елларда үтәлергә тиешле икенче бишьеллык план республика халык хуҗалыгының барлык тармакларын үстерүгә дөвам итүгә күздә тотта. Авыр индустриянең — машина төзелеше, металл эшкәртү һәм химия сәнәгатенең тизләтелгән үсешенә аеруча нык басым ясала. Нәкъ менә шул елларда Казанның төньяк читендә «Казмаштөзөлеш» заводының беренче цехларына нигез салына — биредә авыр бомбардировщиклар һәм аларга яраклы моторлар төзәлгәң тиеш була. Яшел Үзәндәгә суднолар төзү заводына хәрби кораблар һәм су асты көймәләре житештерү йөкләнә. Икенче бишьеллык республикага кинотасма фабрикасын, синтетик каучук заводын, яңа егәрле ТЭЦ-2 электр станциясен һәм башка предприятиеләргә сафка бастыру мөмкинлеген бирә.

1933 елның 9 маенда «Правда» газетасында (Сталин хөрәхалыгы белән) «Үзәра ярышучы край һәм өлкәләр арасында Татария алда бара» дигән баш мәкалә басылып чыга. 1934 елның гыйнварында республикага ул елларда иң югары дәүләт бүләге саналган Ленин ордены тапшыралар.

■ ЗҮР ТЕРРОР ЧОРЫ

1936-38 елларда илебездә һәм республикада булып узган коточкыч хәлләргә охшаш вәхшиллекләр дөнья тарихында сирәк очрыйдыр. Егәр дә Гражданнар сугышы елларындагы «кызыл террор» дип аталып йөрүче афәтне, сыйнфый көрәшнен катылыгына бәйләп, беркадәр акылга сыйдырып булса, 30 елларның «сафларны чистартудагы», ул чактагы хакимияткә һәм гамәлдәгә жәмгыять строена буйсынып, нигездә лояль мөнәсәбәттә торган халыкка каршы юнәлдерелгән.

Барлык авырлыкларга да карамастан, бу елларда Казанда илебездәгә иң эре мехпредприятиесе, итек-киез фабрикасы, механикалаштырылган иппи заводы, ТЭЦ-1 төзелә. Беренче бишьеллык эчендә Казан суыткычы (үзенең егәрә һәм техник жиһазланышы ягыннан Россиядә тиңе булмаган) һәм Яшел Үзәндә фанера заводы сафка баса, Казаннан Дәрвишләр бистәсенә кадәр тимер юл тармагы салына.

: ТАССРга 90 ел : **1930—1940**

Данлыклы революционерларның һәм партия-дәүләт аппаратының булдыклы җитәкчеләренең күбесе репрессия табаны астында калып изелә. Үзенең башкалар өстеннән хакимлек итү мөмкинлеген югалтудан курыккан ниндидер явыз көч, халыкның иң егәрле, иҗади куәсе, иң сәләтле өлешен аңлы рәвештә юкка чыгара, дигән тәэсирләр уяна...

1937-38 елларда Эчке эшләр халык комиссариаты Сталинның шәхсән үзенә 44 мең сәяси эшлекле (аңда комсомол һәм партия райкомнарының гади хезмәткәрләреннән башлап, югары урын биләүче абруйлы җитәкчеләргә кадәр) теркәлгән 400 исемлек тапшыра. Әлеге кешеләрнең биниһая зур өлеше, кулга алынып, коточкыч жәзалауларга дучар булу аркасында, мәгънәсез «заговор»ларда «катнашуларын» һәм дошман разведкасы белән «хезмәттәшлек итүләрен» «таныгач», атып үтерелә.

Татарстанда меңләгән кулга алынучыларны, «шпионлык итү», «махсус рәвештә зыян китерү» кебек стандарт гаепләр тагудан тыш, «солтангалиевчелектә», «пантюркизмда», «буржуаз милләтчелектә» гаепләп һәм башка «гафу ителмәслек гонаһлар» өчен жәзага тартканнар. НКВДның жирле бүлекчәсе йөзләгән кешене ниндидер билгесез «Бөтенсоюз татар фашистлар партия»се эшчәнлегендә «катнашкан өчен» кулга ала.

Татарстанда репрессия шауқымының иң кызган чагы 1937 елның жәенә туры килә. Бу вакытта «өчлекнең» ике сәгатъгән артмаган һәр утырышында диярлек судсыз-нисез 40-50 кеше үлем жәзасына хөкем ителә! Мондый хөкем карарлары, моңа риза булмыйча, югарырак органнарга шикаять бирергә рөхсәт ителмәү сәбәпле, бик тиз арада гамәлгә ашырыла. 1937-38 еллар эчендә республикада «өчлек»нең хөкем карарлары буенча гына да өч меңгә якин кеше атып үтерелгән, ә ун меңнән артыгы — төрле срокларга (нигездә 10-25 елга) иргеннән мөхрүм ителгән. Партиянең Татар өлкә комитетының беренче секретаре А. Лепә, Халык Хужалыгы Советы Рәисе К. Абрамов; К. Тинчурин,

Ф. Бурнаш, М. Галәү, Ф. Кәrimi кебек танылган язучылар һәм бик күпләр хөкемгә тартылып, юк ителгән.

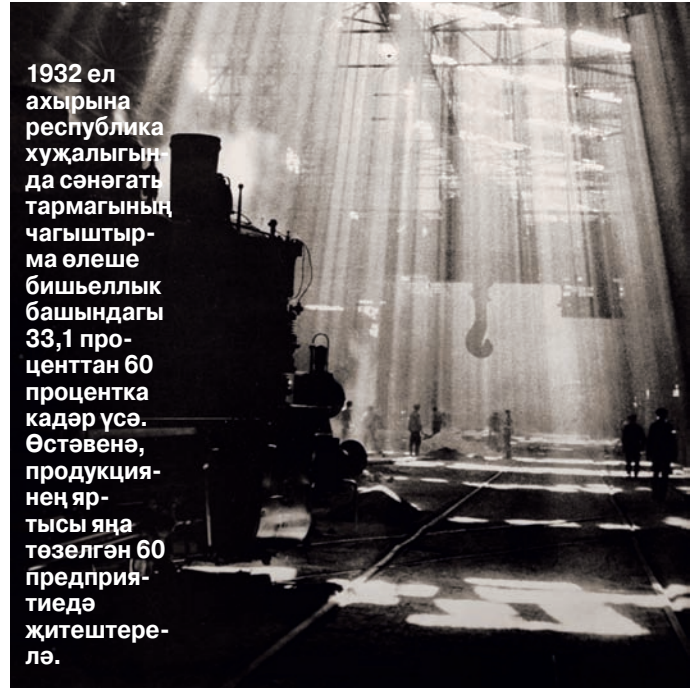
Шунысы да игътибарга лаек, халыкны чиксез-чамасыз изүче әлеге мәхшәр белән берүк вакытта, 1936 елда, СССР Конституциясе һәм аз гына соңрак — ТАССР Конституциясе кабул ителә. Болар — формасы буенча дөньяда иң халыкчан, ә асылда — үтә дә икейөзле конституцияләр була.

■ ЯКЫНЛАШЫП КИЛҮЧЕ СУГЫШ СУЛЫШЫ

Өченче бишьеллык план буенча, Татарстанга республика сәнәгатә үсешендә яңа үрләр яулау бурычы куела. Дистәләгән яңа сәнәгатъ предприятиеләре төзелә башлый. Берүк вакытта иске фабрика һәм заводларны реконструкцияләү һәм киңәйтү дә гамәлгә ашырыла. Өченче бишьеллыкта сәнәгатъ предприятиеләре төзелешенә, икенчесенә караганда, өч мәртәбә артыграк финанс мөмкинлекләре юнәлдерелә.

Бу елларда, шагыйрь сүзләре белән әйтсәк, «бөтен чикләрдән дә дары исә керә башлый». Шунлыктан төп игътибарның хәрби-сәнәгатъ комплексына бирелүе бер дә гажәп түгел. Каравайдагы ул чакта дөньяда иң яхшы авыр бомбардировщик — ТБ-7 житештерүче 124-нче номерлы завод шулай ук Пе-2 ләр — пике ясаучы фронт бомбардировщиклары эшләп чыгаруны үзләштерә. СК-4 заводы, мех комбинаты, тегү фабрикасы, «Ясалма күн» заводы һәм кинотасма фабрикасы күптөрле оборона продукциясе чыгаруны жайга сала. Казан дары заводы шактый киң ассортиментлы яңа шартлаучан матдәләр эшләп чыгара башлый. 1940 ел ахырына республикабызда эре сәнәгатъ предприятиеләрендә житештерелгән продукциясенә тулаем күләм 50 процентка диярлек арта. Халыкны азык-төлек белән тәмин итү яхшыра төшә. Ипи һәм башка ашамлыклар сатып алу өчен, ач килеш таңнан чират торулар акрынлап юкка чыга. 1937-40 елларда ваклап сатуда товар әйләнеше өчтән бергә арта.

1932 ел ахырына республика хужалыгында сәнәгатъ тармагының чагыштырма өлеше бишьеллык башындагы 33,1 проценттан 60 процентка кадәр үсә. Өстәвенә, продукциянең яртысы яңа төзелгән 60 предприятиедә житештерелә.

1939 елда әдәбият һәм мәгариф әһелләре тарафыннан төрлечә бәяләнгән, күпләрне аптырашта калдырган вакыйга булып уза. Әле ун ел элек кенә гарәп графикасыннан латинга күчерелгән татар әлифбасы, кабат үзгәртелеп, бу юлы кириллицага алыштырыла. Шуңа рәвешчә, бер буынның гомере эчендә әлифба ике мәртәбә алыштырыла! Моңарчы мең ел дәверендә язылган һәм нәшер ителгән бай рухи мирас, үсеп килүче укучылар өчен «кытай грамотасына» әверелә.

1940 елның жәендә Татариya үзенең егерме еллыгын билгеләп үтә. Бу вакытка республикадагы халык саны өч миллионга җитә. Татарлар — 48%, руслар — 42% тәшкил итә. Авыл хужалыгында әлеге чорда ярыйсы гына уңыш ала башлаган 53 совхоз һәм 3 898 колхоз исәпләнә. Халыкның төп массаларының грамоталылыгы соңгы ун ел эчендә 60 тан 90 процентка кадәр үсә. Эре сәнәгатъгә татар милләтендәге квалификацияле хезмәткәрләр саны элеккеге 15 тән 35 процентка җитә. Әдәбият һәм сәнәгатъ өлкәләре шактый казанышларга ирешә. Төп милләт халкы арасында инженерлар, табиплар, агрономнар һәм башка белгечлекләр буенча югары белемле кадрлар саны арта.

Шуңа рәвешчә, Сталин тоталитаризмы дәверенә хас булган бөтен авырлыкларга һәм газзавларга карамастан, республикабыз әлеге уңышлыкта хужалык итүнең барлык өлкәләрендә һәм мәдәни тормышта күркәм нәтиҗәләргә ирешә. ■

Бу материалны әзерләгәндә Б.Ф.Солтанбаков, Л.А.Харисов, А.Г.Галләмова публикацияләре һәм башка тарихчыларның язмалары файдаланылды.

RIVIERA

ГАЛЕРЕЯ МЕБЕЛИ И СВЕТА

420012, КАЗАНЬ, ул. ЛЕВОБУЛАЧНАЯ, 42/2
 тел./факс: (843)292-45-94, 292-30-64; e-mail: riviera8@list.ru

КУХНИ

СВЕТ

ТКАНИ

МЕБЕЛЬ

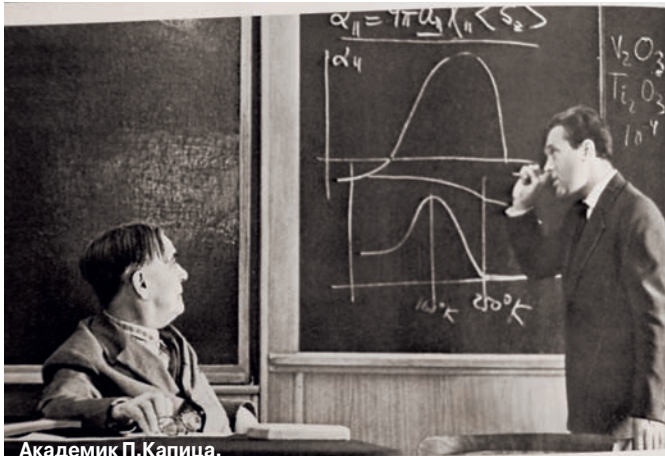

Галерея мебели и света **Riviera**, представляет Вашему вниманию удивительный мир линий и форм **Driadekosmo**.

Новая экспозиция уникальных аксессуаров впервые демонстрируется в Казани. Они созданы такими талантливыми дизайнерами, как Vittorio Locatelli, Xie Dong, Philippe Starck, Borek Sipek. Их работы поражают воображение причудливостью изгибов и неожиданными сочетаниями цветов и фактур. Соединение металла и керамики, игра света на цветном стекле с особым рельефом создает ощущение легкости и фантастичности.

Каждая из работ может оказаться композиционным центром вашего интерьера и, возможно, вдохновит Вас на собственные оригинальные идеи.

вакыйгалар : калейдоскоп

Академик П.Капица.

ФЭН-41

ТАССРДА, ЭВАКУАЦИЯЛЭНГЭН СССР ФА ИНСТИТУТЛАРЫНДА ҺӘМ ЛАБОРАТОРИЯЛӘРЕНДӘ, XX ГАСЫРНЫҢ ИҢ ЗУР ГАЛИМ-ФИЗИКЛАРЫ ЭШЛИ

Аерым алганда, болар – Петр Капица, Игорь Курчатов, Лев Ландау, Сергей Вавилов, Игорь Тамм. СССР Фәннәр Академиясе Президиумы Казанга 1941 елда күченә. 1941 елның 4 ноябрендә ТАССР Халык Комиссарлары Советы шәһәр советына Ленинградтан кайткан 1100 фән эшлеклесе һәм аларның гаилә әгъзаларын, шулай ук жиһазларны урнаштырырга үтенеп, хат юллы. Исемлектә 23 институт һәм аерым лабораторияләр күрсәтелгән була. СССР ФА хезмәткәрләре һәм аларның гаиләләрен тәэмин итү өчен махсус ашханә ачыла. Галимнәр ашамлыклар белән, сәнәгать предприятиеләрендәге эшчеләргә билгеләгән нормада, ә академиклар һәм әгъза-мөхбирләр – аерым исемлектәге предприятиеләр эшчеләре кебек тәэмин ителәләр. Торак мәсьәләсә төрлечә хәл ителгән. Мәсәлән, академик Ферсман һәм Фрумкин гаиләләре академик Арбузов фатирына урнашкан. Академик Шмидт, Крыло һәм Капица Казан университеты ишегалдындагы торак йортка урнаштырыла. Ул заманда СССР ФА эшчәнлегенә өстенлегә – хәрби техниканы яхшырту, кораллануның һәм сугыш кирәк-яракларының яңа төрләр

уйлап табу, сәнәгать житештерүе технологиясен камилләштерү, дефицит чимал һәм материалларга алмаш эзләп табу була. 1941 ел ахырына академиянең планнарында 200 гә якын тема билгеләнә. 1942 елның гыйнварында Казанга иң олпат совет физикларының берсе – Игорь Курчатов килә. Ул күп кенә тикшеренүләрне житекли, аерым алганда, «Уран» (атом проекты) проблемасы буенча, шулай ук Ленинград физик-техника институты лабораториясенә (КАИ подвалында урнашкан) житекчәсе була. Сүз уңаеннан, Курчатов үзенә «танылган» сакалын нәкъ Казанда үстәрә башлый.

Академик И. Курчатов.

БЭБИ-БУМ-44

1944 ЕЛ ТАССРНЫҢ КҮП КЕНӘ АВЫЛЛАРЫНДА БАЛАЛАР КҮП ТУУЫ БЕЛӘН БИЛГЕЛӘП ҮТЕЛӘ

Моңа дәлил – колхозчыларның белешмә сорап мөрәжәгать итүе. Әйттик, 1944 елның декабрендә ТАССРның Питрәч районы Керәшен Сәрдәсе авылы советына. Аңа кадәр ярты ел элек СССРда күп балалы һәм ялгыз аналарга дүләр ярдәмен арттыру буенча, «Герой ана» почетлы исеме, «Ана даны» ордены һәм «Ана медале» биру турында указ чыга. Указ буенча, ике балалы аналарга, өченче һәм аннан соңгы балалар өчен бер тапкыр бирелә торган пособие тиеш була. Өч баласы булганнар, дүртенчесе һәм аннан соңгылары туган очракта, балага биш яшь тулганчы айлык пособие алалар. Ялгыз ана-

ларга айлык пособие беренче бала тууга ук билгеләнә һәм ул балага 12 яшь тулганчы түләнә. Керәшен Сәрдәсе авылы советына гариза биргән барлык кешеләрнең дә балалары! 1944 елны туган булып чыга. 1960 ел башында ТАССРда 900 герой ана була. Ул исем 10 бала тәрбияләп үстергән кешеләргә бирелә. «Ана даны» орденына 31,9 мең (7-9 бала) әни ия була, шулай ук «Ана медале» белән 120,4 мең (5-6 бала) әни бүләкләнә. Тулаем алганда, ТАССРда балалар тууның иң югары ноктасы бу уңьеллыкта 1946-47 елларга туры килә. 1946 елда, мәсәлән, ул 1000 кешегә 25,1 туры килә.

ТРОЛЛЕЙБУС-48

■ 1948 ЕЛНЫҢ 27 НОЯБРЕНДӘ ЛИНИЯГӘ БЕРЕНЧЕ КАЗАН ТРОЛЛЕЙБУСЫ ЧЫГА

Аңа кадәр республика башкаласы өчен яңа булган транспортка үзене күрә презентация үткәрелә: 6 ноябрьдә троллейбус үзен «прогулка» режимында ТАССР башкаласы кунакларына һәм шәһәрлеләргә күрсәтә. Линиядә ул вакытта барлыгы 10 машина була. Алар Божрадан Соцгородка кадәр йөриләр. Маршрут өлешчә Бауман урамыннан үтә, хәзерге жәяүлеләр юлында ике тукталыш: «Матбугат йорты» һәм «Чернышевский урамы» була.

Троллейбус, үзәкне тимер юл, елга һәм авиация вокзаллары, ерак урнашкан районнар белән тоташтырып, шәһәр тормышының аерылгысыз өлешенә әверелә. 1970 елга троллейбус маршрутының озынлыгы 100 километрдан артып китә.

Композитор Н. Жиганов.

КОНСЕРВАТОРИЯ-45

■ 1945 ЕЛДА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ҮЗ КОНСЕРВАТОРИЯСЕ БАРЛЫККА КИЛӘ

Аны оештыру идеясе инде шактый вакыт элек туган була, ТАССР Композиторлар берлеге рәисе Нәжип Жиганов Тбилиси шәһәрненнән кайткач, тормышка аша башлый. Грузия башкаласында «Кавказ арты декадасы» фестивалә үткәрелә. Андагы республикаларның музыкаль культурасы бер урында тормый. Жигановның музей-фатиры житәкчесе, композиторның укучысы Лидия Яковлева, ул чорда республиканың барлык музыкаль жәмәгәтьчеләге язмышы хәл ителә торган вакыт булды, дип сөйли. һәм, нигездә,

Нәжип Гаяз улының максатка ышанучанлыгы нәтижәсендә уңай үзгәреш кичерә. Кавказдан кайтуга, ул республика житәкчеләген «атакалый» башлый (ТАССР ХКС рәисе урынбасары С.Батыев белән танышлыгы һәм яклавы ярдәм итә). 1945 елның март урталарында Мәскәүгә, Казанда консерватория ачарга рөхсәт сорап, республика башлыкларының имзалары куелган хат жиберелә. СССР ХКСнан уңай җавап 13 апрельдә үк килә. 6 июльдә ВКП(б) өлкә комитеты бюросы Жигановны үз ректоры итеп раслый. Анда укулар октябрьдә башлана. Консерватория Пушкин урамындагы элеккеге

1940—1950

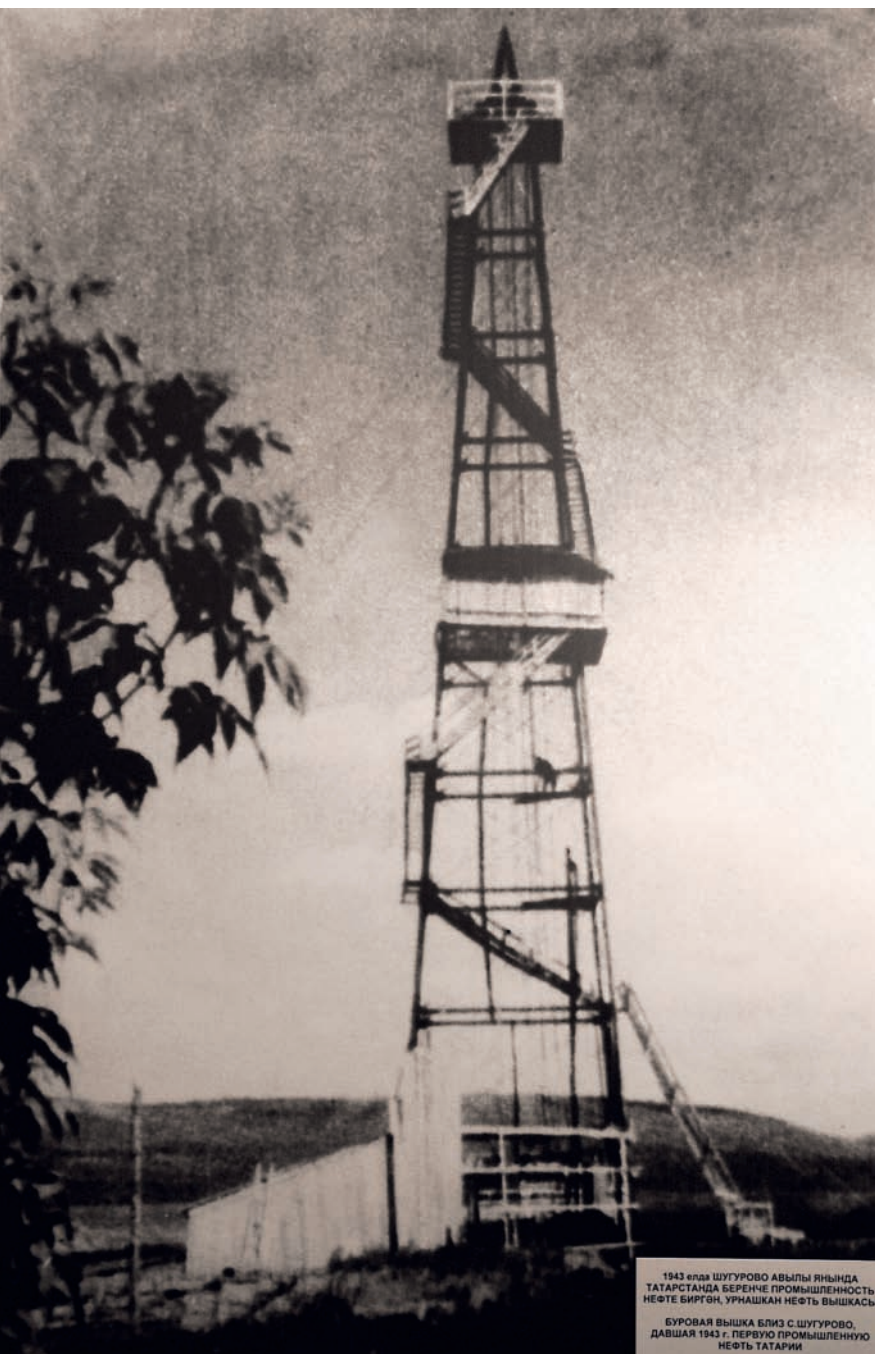
госпиталь бинасына урнаша (педуниверситетның музыка факультеты). Аңа төпле ремонт кирәк була. Ремонт эшләре фронттагыдай темплар һәм методлар белән бара.

«Батыев ярдәме белән берничә дистә әржә пияла юнәтә алдык, — дип сөйли Лидия Яковлева. — Ләкин ХКС рәисе урынбасары, пияла хужасы тавыш куптарырга өлгәрмәсен өчен, пияла куюга — бер төн, дип кисәттә. Материал бөтенләй консерватория өчен билгеләнмәгән иде...» 65 ел эчендә консерватория йөзләгән талантлы музыкант әзерләп чыгарды, аларның күбесе үз уку йортларын һәм илне бөтен дөньяга танытты. Болар — композитор София Гобәйдуллина, Рәшит Кәлимуллин, музыкантлар Олег Лундстрем, Евгений Михайлов, Халидә Хәйретдинова һ.б. Беренче ректорның эшен атаклы органист, Россиянең һәм Татарстанның халык артисты Рубин Абдуллин лаеклы давам итә.

: ТАССР га 90ел : **1940–1950**

ТАТАРСТАННЫҢ

ЗУР НЕФТЕ

1948 ЕЛНЫҢ 25 ИЮНЕНДӘ БОРАУЛАУ

МАСТЕРЫ СЕРГЕЙ КУЗЬМИН БРИГАДАСЫ ТАССРНЫҢ ЯҢА ПИСМӘН РАЙОНЫ РОМАШКИНО (ТИМӘШ) АВИЛЫ АЧЫЛЫН

АЧА. ЖИР КУЕНЫННАН ТӘУЛЕГЕНӘ ДЕБИТЫ 120 ТОННА БУЛГАН НЕФТЬ ФОНТАНЫ БӘРЕП ЧЫГА. ӘЛЕГЕ КӨННӘН РОМАШКИНО НЕФТЬ ЯТМАЛАРЫН АЧУ ҺӘМ ЭШКӘРТҮ ТАРИХЫ БАШЛАНА. УЛ ДӨНЬЯДАГЫ ИҢ ЗУР ЧЫГАНАКЛАР УНЛЫГЫНА КЕРӘ.

Әлеге үзенчәлекле чыганакны ачу тарихының ярты гасырлык үткәне бар. Күпчелек геологик эзләнүләрдән соң, совет властенең беренче елларында ук академик И.М.Губкин Идел белән Урал арасында зур нефть ятмалары булуын фаразлаган. Күп геологлар бу фикерне куәтлi, әмма бик зур шөбһә белдерүчеләр дә табыла. Губкин яклылар арасында Казан университеты профессоры Е.И.Тихвинская була. Ул әле 1934 елларда ук Ромашкино авылы тирәсендә бораулау эшен башларга тәкъдим итә. Ләкин тикшереп кенә карар өчен миллионнан артыграк акча туздырырга ул чакта берәү дә батырчылык итми. 30 елларда «коры» скважина, ягъни «жилгә очкан» акчалар өчен, «халык дошманы» дигән ат алып, гомереңне лагерьда уздырырга мөмкинсең. Бөек Ватан сугышы башланып, Россия алдына Баку нефть промыселын югалту куркынычы баскач кына, галимнәр күрсәткән урыннарда эзләү эшенә керешәләр.

Татарстанда беренче нефть 1943 елның 2 августында табыла. Яңа Писмән районы Шөгәр авылы янында Гариф Хәмидуллин бригадасы казыган скважинадан нефть фонтаны ургып чыга. Ул тәүлегенә 40 тонна «кара алтын» бирә. Әмма ул чакта Шөгәр чыганагы — Ромашкино ятмаларының кереш өлеше генә дигән уй берәүнең дә башына килми. Бу 1948 елда гына ачыклана.

Рафаэль МОСТАФИН төксты

Татарстан нефтен чыгаруда Рэфгатъ Мингәрәевнең өлеше бик зур. Фронттан кайткач, ул Шөгәр чыганагында эшли башлый, аннан шушы промыселны житәкли, соңрак «Татнефть» берләшмәсе төзүнең инициаторы була. Шулай итеп, республика икътисадында яңа сәнәгать тармагы барлыкка килә. 1950 елда «Татнефть» берләшмәсе оеша. Татарстанның көньяк-көнчыгышында бер-бер артлы нефть вышкалары калкып чыга, нефтьүткәргечләр сузыла, нефть эшкәртүче предприятиеләр төзелә.

Ромашкино чыганагының майданы 65кә 75 километр. Аның геологик запасы биш миллиард тоннадан артык. Шунның яртысы инде расланган һәм хәзер чыгарыла.

Чыганакны табу республиканың гына түгел, ә бөтен илдәге нефть сәнәгатенең үсешен бик күпкә алдан билгеләп куя. Ул жир куенын тикшерүдә, скважиналар казу, нефть чыгаруда яңадан-яңа технологияләрне һәм заманча техниканы сынау майданчыгына да әверелә. Татарстан геологлары һәм нефтьчеләренең эш ысулларын соңрак үз илебездә һәм чит мәмләкәтләрдә киң кулландылар. Әйткәч, контурлы су бастыру ысулы эре чыганакларны файдалырак эшкәртүнең классик үрнәгенә әверелә. 12 миллиард сум акчаны яңа калдыргы мөмкинлек бирүче әлеге методны уйлап тапкан галимнәр һәм нефтьчеләр төркеменә Ленин премиясе бирелә. Ромашкинода сыналган бу ысул соңрак бөтен дөньяда кулланыла башлый.

Шушы чыганак аркасында республиканың көнчыгыш районнары танымаслык булып үзгәрә — яңа шәһәрләр һәм бистәләр салына. Миңлебайдагы газ эшкәртү заводы, Казанның «Оргсинтез»ы,

Чыганакны табу республиканың гына түгел, ә бөтен илдәге нефть сәнәгатенең үсешен бик күпкә алдан билгеләп куйды. Ул жир куенын тикшерүдә, скважиналар казу, нефть чыгаруда яңадан-яңа технологияләрне һәм заманча техниканы сынау майданчыгына да әверелә.

Түбән Кама химия комбинаты, Зәй һәм Урыссу ГРЭСы, башка предприятиеләр үзләренең барлыкка килүләре белән аңа бурычлы.

1956 елда нефть табу буенча Татарстан илдә беренчелекне ала, һәм елына 18 миллион тонна «кара алтын» чыгара. 1960 елда бу сан 46 миллион, ә 1970 елда исә 100 миллион тоннага кадәр житә. Тора-бара запаслар саяккач, нефть чыгаруның күләме кими, хәзер ул елына 30 миллион тоннаны тәшкил итә.

«Ромашкино» әле дә Татарстандагы төп чыганак булып кала бирә. Хәзер аннан елына 15 миллион тонна «кара алтын» чыгарыла. Бу — Татарстанда суырылган нефтьнең яртысы диярлек. Аның 2,2 миллиард тонна нефтьтең инде алынган. Әмма эзләнүләр тукталмый — әле тагын 22 нефть ятмасы табылган.

«Ромашкино»дагы нефть запасы күпмегә кадәр житәр соң? Галимнәр, чыганак Жирнең иң астагы катламыннан, кристаллик фундамент ярылган урыннан туена, дип фаразлыйлар. Шунлыктан оптимистлар, углеводород әле дистәләрсә елга житәр, дип бара. ■

«ТАТНЕФТЬ» ААҖ БҮГЕН

2005 елда «Татнефть» ААҖ һәм республика хакимияте компания коллективы алдына Россиядә һәм БДБ илләрендә һич тиге булмаган нефть эшкәртү һәм нефть-химия заводлары төзү бурычын куя. Нәкъ менә шул вакытта «ТАНЕКО» (Татарстан НЕфть эшкәртү КОмплексы) барлыкка килә. 2006 елны проект «Федераль» статусын ала. Бүгенге көндә биредә чираттан өч завод төзелә: елына югары күкертле 7 млн. тонна нефть эшкәртү куәтенең ия завод; нефтьне тирән эшкәртү заводы; нефть-химия заводы. Комплекс заводлары нефть эшкәртүдән 18 төрдәге продукция алып дип планлаштырыла. Болар — Европа стандартларына җавап бирә торган мотор ягулыгынан алып, ихтыяж зур булган нефть-химия продукциясе житештерү өчен кирәкле төрлөдән-төрлө чимал компонентлары. 2009 елны комплексның финанслагы 73,3 млрд. сум акча бирелә (үсеш 2008 ел белән чагыштырганда 2,4 тапкыр), шуның 7,6 млрд. сумы проект-эзләнү эшләрә, 21 млрд. сумы — җиһазлагы, 29,5 млрд. сумы — төзөлеш-монтаж эшләрә өчен. Төзөлеш башланганнан бирле 145 млрд. сумнан артыгракка эш башкарылган.

: ВАКЫЙГАЛАР : Калейдоскоп

АБИТУРИЕНТ-50

■ 1950 ЕЛДА МАГАДАННАН КАЗАНГА ВАСИЛИЙ АКСЕНОВ КАЙТА

Булачак классик язучы – соңрак «Кырым утравы», «Пешү», «Мәскәү сагасы» әсәрләре авторы – медицина институтына укырга керү максаты белән Казанга кайта. Әнисе – «Красная Татария» газетасының элеккеге бүлек мөдире, «Текә маршрут» авторы, сөргенгә сөрелгән Евгений Гинзбург һәм үги әтисе, тоткын-медик (Аксеновның үз атасы – Казан шәһәр советының элеккеге рәисе – ул чакта шулай ук лагерьда булган) Магадан урта мәктәбен тәмамлаучыга: «Лагерьда табиплар исән кала, син медицина институтына укырга кер», – дип киңеш биргәннәр.

Василий Павлович Казан мединститутына керә. Берничә сабакташы белән бергәләп, Бауман урамындагы бер йортта фатирга кереп яши. Студент Аксенов шигырьләр язгалый һәм бервакыт, үзе дә көтмәгәндә, «Комсомолец Татарии» газетасы үткәргән әдәби бәйгедә җиңеп, лауреат исеменә лаек була. Ул еллардан менә нәрсә хәтерендә саклана: «Мединститут студенты булсам да, үземне медицина институты студенты итеп хис итмәдем, мин бары тик гап-гади студент идем. Студентлык елларымны Ле-

нин кебек Казан университеты эгидасы астында үткәрдем. Билгеле булганча, аны беренче курстан куып чыгарганнар. Ә мине – дүртенчедән...»

Нәтижәдә, Аксенов Ленинград мединститутын тәмамлый. Василий Павлович, бик озак еллар туган ягынан аерылып читтә яшәгәннән соң, 1989 елда беренче мәртәбә СССРга һәм Казанга әтисе Павел Васильевич белән күрешергә кайта.

КУПЕРЛӘР-50

■ 50 ЕЛЛАРДА БОЛАКТАН АГАЧ КУПЕРЛӘР ЮККА ЧЫГА

Агачны тимер-бетонга алыштыру 40 елларда ук башлана, проектын архитекторлар Алпатов һәм Брудный эшләгән була. Октябрь революциясенә кадәр Болакның һәр күперенең (алтысы – агач, берсе – таш күпер) үз атамасы була, кайберләренең – хәтта берничә. Әйтик, бердәнбер капитал күпергә берьюлы өч кушамат тагалар – Лебедев күпере рәсми атама булса, икесе – халык биргәннәре – Бөкре һәм Күз яшьләре күпере. Яңа бетон күперләр шактый озак

«исемсез» торалар. Бары тик Казанның 1000-еллыгына гына алар яңадан атамаларга ия була, әмма аларга карап кына, тарихны «укуп» булмый. Мәсәлән, Жарков күпере бүгенгә көндә үзе дә юк инде. Куйбышев сусаклагычы төзелгән чакта элек күпер торган урын – Болак тамагының Кремль янындагы бер өлеше күмелә, анда саклану дамбасы күтәрелә. Әмма бу урынның атамасы хәзергәчә сакланып кала. Кремльдән башлап Кабан күленә таба барган уңайга, күперләрнең атамалары түбәндәгечә: Ложкин, Лебедев, Романов, Дегтярев, Батулин һәм Болак күперләре. Соңгы ике күпер кайчандыр Печән базары һәм Татар күпере дип йөртелгән.

КОМПРЕССОР-51

■ МАРТТА КАЗАН КОМПРЕССОР ЗАВОДЫНЫҢ БЕРЕНЧЕ ЧИРАТЫН ЭШЛӘТЕП ЖИБӘРЭЛӘР

Бу элек агач эшкәртү цехы, ярдәмче һәм эшләнмәләр цехлары блогы була. Заводны сафка бастыру турындагы карар 1946 елда ук чыга. Беренче бишьеллык планы илнең көнчыгышында, Урал-Идел төбәгендә сәнәгатьне күтәрүне максат итеп куя. Идел буенда Куйбышев, Идел, Горький һәм башка ГЭС лар төзелә башлый. Аларны жиһазлау өчен һәм шулай ук үсеп килүче химия

һәм нефть сәнәгатьләренә заманча машиналар таләп ителә. Аерым алганда, компрессорлар. Казан компрессорлар заводын төзү өчен, Совет районының төньяк-көнчыгыш чигендә 50 гектарлы җир биләмәсе бүлөп бирелә. Тагын 25 гектары – эшчеләр бистәсә төзәргә. 1951 елда – заводның беренче чиратын эшләтеп жибәргәндә, предприятиедә нибары 48 кеше хезмәт куя. Ә жиде елдан соң, проект тулы егәрәңә ирешүгә үк, ул Союздагы реконструкцияләнергә тиешле заводлар исемлегенә кертелә. 50 елларда илебездә актив рәвештә ясалма һәм синтетик сүсләр, пластмасса һәм башка «синтетика»ны күпләп житештерүгә керешәләр, әлегә сәнәгать

предприятиесенә моңа яраклашырга туры килә. 1959-1965 елларда завод, нигездә, үзәктән куучы компрессорлар һәм уникаль эре суыту машиналары эшләп чыгара. Югары житештерүчәнлеккә

ия компрессор жиһазлары эшләп чыгарган һәм жидееллык планын вакытынан алда үтәгән өчен, 1966 елда предприятие Хезмәт Кызыл Байрагы ордены белән бүләкләнә.

БАКЧАЛАР-54

■ ШӘНӘРЛӘЛӘР «СУТЫЙЛЫ» БУЛАЛАР

1954 елның 21 сентябренә тупланган мәгълүматларга караганда, бары тик Казанда гына да, бакчаларга дип, 326,78 га жир бүлөп бирелә. Аларны гадәттә сәнәгать предприятиеләренә завод комитетлары юллый. Мәсәлән, Ленин районында: 735-нче, 747-нче номерлы, Куйбышев исемендәге заводларның һәм тагын биш предприятиенә «завком»нары әлеге эш белән шөгыльләнә. Аларның эшчеләре Яңа Каравай

бистәсендә, хәзерге Камчатка, Челюскин, ТЭЦ, Яшьләр, Академик Павлов һ.б. урамнар тирәсендәге майданнарда жир кишәрлекләре ала. 1952-53 елларда «фазендалар» өчен район предприятиеләренә барлыгы 201,84 га жир бирелә. Киров районы предприятиеләренә – 62,73 га, Сталин – 9,66 га, Молотов – 6 га, Свердлов районнарына – 46,55 га. «Теплоконтроль»нең завкомына ул чакта «Шайтан почмагы» дип аталган урыннан 15 га жир кисеп бирелә. Азино бистәсендәге жирләр үзләштерелә башлый.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ-55

■ 1955 ЕЛНЫҢ 27 ФЕВРАЛЕНДӘ БАШКА- ЛАДА КАЗАН ҺӘВӘСКӘР ТЕЛЕҮЗӘГЕНЕҢ ТӨҮГЕ ТАПШЫРУУ ЭФИРГА ЧЫГА

Телеүзәк ул чакта «Йолдыз» телевизорлары эшләп чыгаручы «Радиоприбор» заводының тикшерү-сынау тележайланмасы базасында барлыкка килә. Трансляцияне 50 Вт егәрлекле телетапшыргыч тәэмин итә. Барлык жиһазлар элеккеге радиоклубның кеп-кечкенә бүлмәсенә сыеп бетә, ә турникет антеннасы бинаның түбәсендә басып тора. «Правда» газетасының 1955 елның 2 апрель санынан күренгәнчә, Телеүзәкнең иң беренче тапшырулары

сынауны уза – «сурәте һәм тавышының сыйфаты ягыннан канәгатьләнәрлек» була. Ә 1959 елның 1 августында РСФСР Элемтә министрлыгының Казан телеүзәгенә нигез салына, 12 октябрдә Казан телеүзәгенә тәҗрибә рәвешендәге беренче телевизион тапшырулары трансляцияләнә башлый. Үзәк 300 һәм 55 квадрат метрлы ике студиялә итеп төзелә. Тапшыруларның «колачы» 60-70 чакрымга җитә. Илбездә, беренче мәртәбә аппарат-студия комплексыннан ТВ-тапшыргычына кадр сигналлар илтеп җиткерү өчен, радио линиясе урынына, 4,5 чакрым озынлыктагы коаксиаль кабель файдаланыла. Бүгенге көндә Татарстанда Россия радиотелевизион тапшырулар үзәге филиалы – Россиянең радиотелевизион

ТЕПЛОКОНТРОЛЬ-52

■ 1952 ЕЛНЫҢ 13 ОКТЯБРЕНДӘ ПРЕДПРИЯТИЕ МӨСТӘКЫЙЛЬ ЗАВОДКА ӘВЕРЕЛӘ

«Теплоконтроль»нең беренче ташы тантаналы шартларда 1948 елның 13 июлендә салына. Союзга буйсындырылган предприятие төзү өчен, 70 миллион сум күләмдә (шунның 23,5 миллионы – завод эшчеләренә мәдәни хезмәт күрсәтү һәм торак төзелеш өчен) акча бүлөп бирелә. Төзелеш майданына: «Туган илбезнең махсус заказы: Бөек совет дәүләте социалистик предприятиеләрендәге җитештерүнең технологик процесслары белән автоматик идарә итүнең төгөл җылылык үлчәү приборларын эшләп чыгару өчен, предприятиенә тизрәк сафка бастырык» дип язылган бик киң транспарант элөп куела.

Завод башта детальләре Мәскәү «Тизприбор»ынан кайтартыла торган турыдан-туры көйләгечләр җыя һәм эшче кадрлар әзерли. 1953 елның 1 гыйнварына анда нибары 180 эшче, инженер-техник һәм башка хезмәткәрләр исәпләнә. Ә 1956 елда исә биредә 1550 эшче хезмәт куя. Бу вакытта заводта эшләүчеләр водород, кислород, бензин, су, май һ.б.ның басымын үлчәүче манометрларны күпләп җитештерүне җайга сала. 1953 ел белән чагыштырганда, приборларны җитештерү күләме 10 мәртәбә, ә акчага күчереп исәпләгәндә, 20 тапкырга арта.

Завод үз продукциясен чит илләргә озата, беренче чиратта – социалистик лагерь илләренә.

һәм радиотапшырулар чөлдәре филиалы көчле алты телеүзәкне (Казан, Яр Чаллы, Түбән Кама, Лениногорск, Биләр һәм Шәмәрдән), Казанның радиотапшырулар цехын һәм тагын өч аз егәрле – Әлмәт, Тәтеш һәм Казан ретрансляторларын берләштерә. ТР РТТҮ иңләгән киңлекләрдә, болардан тыш, 86 аз егәрле радиотелевизион станция эшли.

: ВАКЫЙГАЛАР : Калейдоскоп

СКУЛЬПТУРА-58

■ БИК ОЗАК ЕЛЛАРДАН СОҢ, РЕСПУБЛИКАГА РӘССАМ БАКЫЙ УРМАНЧЕ КАЙТЫП ТӨШӘ, ТИЗДӘН УЛ ТАССРНЫҢ ХАЛЫК РӘССАМЫ ИСЕМЕНӘ ЛАЕК БУЛА

Бу вакытта инде аңа 60 яшь тулган, Казанга кайтканда ул инде танылган шәхес – үз эшенең чын остасы була. Туган жиренә кайту аның өчен яңа ижади мөмкинлекләр ача. Бакый Идрис улы милли тамырларыбызга тартыла. Рәссамның аеруча рухланып ижат итү чыганагы – Габдулла Тукай һәм аның ижаты. Белгечләр фикеренчә, Тукайның Урманче тарафыннан мәрмәрдә ижат ителгән сыны – сәнгатьтә бөек татар шагыйре образы һәм характерының иң камил чагылышы. Сынчы-рәссам тарихи геройларның, аерым алганда, Нәкый Исәнбәт, Нәжип Җиһанов, Муса Җәлил кебек татар мәданиятенә иң күренекле шәхесләренә скульптураларын ижат итә. Урманчаның ижади мөмкинлекләре сынлы сәнгатьтә генә түгел, шулай ук графикада, рәсем сәнгатендә дә тулысынча ачыла. 1960 елның 22 июнендә аңа «ТАССРның халык рәссамы» исеме бирелә. Бакый Идрис улы иң беренчеләрдән диалект «Казанның мактаулы гражданы» (әлеге мактаулы исем 1987 елда гамәлгә керә) исеменә лаек була.

ХӘЙЛӘЛЕ СЫЛТАУ-55

■ 1953 ЕЛНЫҢ АТАКЛЫ «БЕРИЯ АМНИСТИЯСЕННӘН СОҢ, КҮПСАНЛЫ ЖИНАЯТЧЕЛӘР КАЗАННЫ БАСЫП АЛА

Алар иң әүвәл «шайка»га оеша башлый. Үз башлыклары, бай криминаль тәҗрибеләре, шулай ук ялган документлар ясаучылар, урланганны сатып алучылар һәм алыпсатарлар даирәсе белән ныклы элемтәләре була. Үтерүләр, һөжүм итүләр, талаулар тынгысыз 50 елларда шактый еш очрый. Әмма иң киң таралганы урлашу була. Каракларның иң яраткан урыннары булып базарлар, вокзаллар, кинотеатрлар, парклар, жәмәгать транспорты санала. Кешенең әйберен урлау өчен, жинагыч иң әүвәл аның игътибарын читкә юнәлтәргә омтыла. Әгәр урлашу ашханәдә яки базарда булса, корбанның

костюмына «ялгыш кына» салат тәлинкәсе яки яңа өзелгән бакча җиләге түгелә, ә урамда булса, карак клиентны «искәрмәстән» жыелып торган пычрак су белән коендыра. Аннан соң, ыгы-зыгы килеп гафу үтенә, ашыга- кабалана корбанының костюмын чистартышырга булыша... берүк вакытта кесәсен «чистартырга» да өлгәерә. 1955 елның ноябрь бәйрәме алдыннан Үзәк базарында патруль хезмәткәрләре Ильясов, Мартынов һәм Заһидуллиннар нәкъ менә шундый манзараның шаһиты булалар. Яшь кенә ханымның күлмәк җиңен тундырмадан чистартышып торучы шикле гражданын күрүгә алгач, каракларның мондый кыланмышлары белән таныш булган милиционерлар, аның хатынның кесәсенә керүен генә көтеп торганнар да, каракны урланган әйбере белән, «жылы килеш» эләктереп тә алганнар.

МУЗЫКА-54

■ 1954 ЕЛДА СОФИЯ ГОБӘЙДУЛЛИНА КАЗАН КОНСЕРВАТОРИЯСЕН ТӘМАМЛЫ

Берьюлы ике – форте-пьяно һәм композиция класслары буенча. Шулай ук елда «заманның соңгы бөек композиторы» (Көнбатышта аны шулай дип атыйлар) Мәскәү консерваториясенә укырга керә. Күп еллардан соң, София Әсгать кызы, кем булырга – пианистмы әллә композитормы – дигән сораулар алдында калгач, үзенә яшьлек хыялы – концертлар бирүче пианист булу теләге белән бик авыр хушлашуын искә ала. Үзгәртеп кору елларында якташыбыз Гамбургка күчеп китә. Әмма Казан, аның әйтүенчә, «рухи дөньясының бер кисеге» булып кала бирә. 2001 елда Сәйдәшев исемендәге Зур концерт залында (ЗКЗ) София

Гобәйдуллинаның 70 яшьлегенә багышланган Халыкара музыкаль фестиваль уздырыла. Казанның кайчандыр композитор яшәгән Тельман урамында аның исемендәге Заманча музыка үзәге ачыла. Ә ЗКЗ да әлеге юбилейга багышланган тантаналы кичә үткәрелә. Ул чактагы Президентыбыз, бүгенге көндә ТР Дәүләт Киңәшчесе М. Шәймиев: «Бу көннәрдә Гобәйдуллинаның җиһанның иң эре концерт залларын иңләгән музыкасы милли тамырлары тоташкан үз туған жирендә дә яңгырый икән, әлеге күркәм вакыйга символик мәгънәгә ия», – дигән иде.

УЧАСТОК в любой точке г. Казани и пригорода
+ ДЕРЕВЯННЫЙ ДОМ «Под ключ» с чистовой отделкой
+ ВНУТРЕННИЕ И ВНЕШНИЕ СЕТИ
от 2 млн.рублей

РЕКЛАМА

100 м²

2200000 руб.

120 м²

2600000 руб.

150 м²

3000000 руб.

• ПРОЕКТИРОВАНИЕ • ПРОИЗВОДСТВО • СТРОИТЕЛЬСТВО •

деревянных домов из массивного и профилированного клееного бруса и оцилиндрованного бревна

- кирпичных домов • каркасных (ЛСТК) • комбинированных (кирпич и дерево) •

Строительство домов «ПОД КЛЮЧ»:

- «Эконом-класс» – 17000 руб./м²,
- «Бизнес-класс» – 20000 руб./м²,
- «Элит-класс» – 29000 руб./м²

РЕАЛИЗУЕМ:

- массивный профилированный брус и бревно от 9500 руб./м³ (патент № 269887),
- комплекты домов от 4500 руб./м²

Приглашаем к сотрудничеству строительные фирмы, агентов и дилеров

ул. Восстания, 100 (территория «Тасмы»),
 тел.: (843) 227-41-80, 227-41-79, 258-66-58, 248-42-13
<http://www.mega-mkz.ru> e-mail: mega-m@indox.ru

вакыйгалар : калейдоскоп

ТЮЮЛЫК-60

■ 1960 ЕЛНЫҢ 13 АПРЕЛЕНДӘ РСФСР МИНИСТРЛАР СОВЕТЫ КАРАРЫ НИГЕЗЕНДӘ ИДЕЛ-КАМА ДӘУЛӘТ ТЮЮЛЫГЫ ТӨЗЕЛӘ

Казаннан бары тик 25 километрда гына 3800 гектардан артык майдан биләгән, урман, болыннар, күлләр һәм елгалар кәргән тыюлык зонасы барлыкка килә. Тыюлыкның уникальлеге шунда, биредә үзләренә хас үсемлек һәм хайваннар дөньясы вакилләре булган көньяк тайга, катнаш һәм яфраклы урманнар үсә. Тыюлык буш урында гына барлыкка килми: әле 1921 елда ук кече яшәтгә жинаятьчеләр өчен колониягә әверелгән Раифа монастыре кырында дендрологик бакча үстерәләр, биредә Европа, Азия һәм Аме-

рикага хас 300 төрдәге агач һәм куакларны күрергә мөмкин булган.

ДЕБЮТ-60

■ 1960 ЕЛНЫҢ 25 ИЮНЕНДӘ КАЗАНДА ҮЗӘК СТАДИОН АЧЫЛА

Шул ук елның 21 августында Казанның «Искра» командасы яңа стадионның яшел кырында үзенең беренче уенын үткәрә. Әлеге истәлекле уенда казанлыларның көндәшләре Каменск-Уральск шәһәрненнән «Металлург» командасы футболчылары була. Уен бик кызыклы уза һәм яңа, иркен трибуналарны тугырып килгән күпсанлы тамашачыларның күңеленә дә хуш килә. Жирле жанатарлар очрашуның нәтижәсе белән дә канәгать калалар: хужалар файдасына – 2:1.

ТИТАН-67

■ 1967 ЕЛНЫ ЯШЕЛ ҮЗӘНДӘ ГОРЬКИЙ ИСЕМЕНДГЕ ЗАВОДТА 12 ВАКУУМЛЫ МИЧ БЕЛӘН ЖИҺАЗЛАНГАН ТИТАН КОЮ ЦЕХЫ ЭКСПЛУАТАЦИЯГӘ ТАПШЫРЫЛА

XIX гасыр ахырында ук нигез салынган завод ул вакытка инде суднолар төзелеше белән генә түгел, ә инде машина төзелеше, кара һәм төсле металлургия белән дә шөгыльләнә. Биредә алдыңгы технологияләргә нигезләнеп физик күрсәткечләре яхшыртылган корычның һәм титанның теләсә кайсы катнашмасын коя алалар. Бу егәрә һәм коелган титан күләме буенча Европада иң эре цехка әйләнә, ә 1995 елда дөнья базарына чыга. Шул ук елны жирле базарларда титаннан эшләнгән көрәкләр сатыла башлый. Аларга ихтыяж зур була, бигрәк тә кризис-лы 90 елларда.

ЕЛГА ВОКЗАЛЫ-61

■ 1961 ЕЛДА КАЗАНДА ЕЛГА ПОРТЫ РАЙОНЫНДА ЕЛГА ВОКЗАЛЫНЫҢ ЯҢА БИНАСЫН ТӨЗҮ ЭШЛӘРЭ БАШЛАНА

Проектны күренекле татар архитекторы Исмәгыйль Гайнетдинов С.М.Константинов белән бергә эшли. Төзелеш өчен җир уңышлы сайлана: төсле пыяладан төзелгән витражлы тәрәзәләрнең уемнары киң, көтү залы иркен, касса бүлмәләре уңайлы урнашкан – болар барысы да Идел ярларының гажәеп манзарасында бик матур күренә. Яңа елга вокзалында хәзер пассажирларга экрен йөрешле «омикларны», безар соңрак – тизйөрешле «Метеор» һәм «Ракета»ларны бөтен шартларны туры китереп көтәргә була. Ул елларда пассажир

рейслары бүгенгә караганда ешрак һәм төрләрәк була: күпсанлы пассажир суднолары

Тәтеш, Кама Тамагы пристань-нарына кадәр генә түгел, Чистай, Алабуга һәм Чаллы

шәһәрләренә дә йөри.

МУЗЕЙ-62

■ 1962 ЕЛДА БОЛГАР АВИЛЫНДА МУЗЕЙ АЧЫЛА

Аның экспонатлары – әле VIII гасыр азагында ук Идел белән Кама кушылган урында нигез салынган борынғы дәүләт тарихының иң матур иллюстрацияләре. Идел-Кама Болгарстаны – сәүдә һәм төрлө һөнәрчелек чәчәк аткан эре дәүләт берләшмәсе. XIII гасыр башында ул монгол яугирләре каршында башын сала, башкала исә җимерелә, аннан соң каланы яңадан торгызсалар да, безгә бары тик хәрәбәләр генә калган. 1722 елны шәһәрчеккә Петр I килә. Ул шәһәр корылмаларын тарихи һәйкәлләр буларак сакларга боера, әмма патша фәрманын начар тыңлылар: җирле крестьяннар йорт нигезенә салу өчен дип, корылмаларның һәм кабер ташларының күпмедер өлешен ташып бетерәләр. Музей төзелү мондый башбаштаклыкка нокта куя һәм борынғы шәһәр тарихында яңа сәхифә ачып җибәрә.

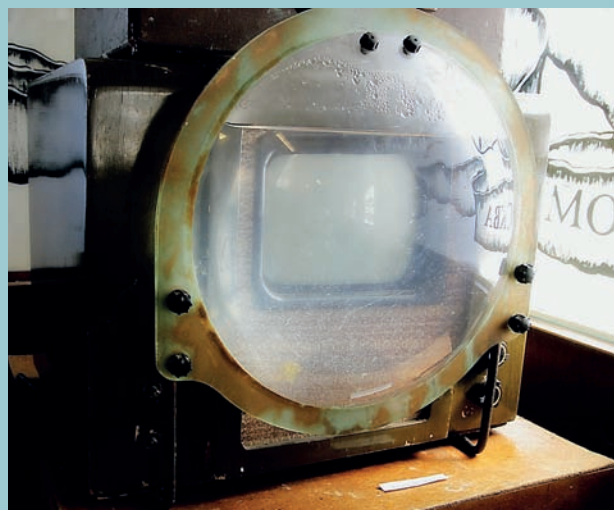

РЕНЕССАНС-66

■ 1966 ЕЛДА Г.КАМАЛ ИСЕМЕНДӘГЕ ТАТАР ДӘУЛӘТ АКАДЕМИЯ ТЕАТРЫНЫҢ БАШ РЕЖИССЁРЫ ИТЕП МАРСЕЛЬ СӘЛИМЖАНОВ БИЛГЕЛӘНӘ

Театр белгечләре тарафыннан «Сәлимжанов еллары» дип аталган тулы бер чор әлеге исем белән бәйле. Бу – озака сузылган кризистан соң, татар профессиональ театры һәм татар драматургиясенең кинәт күтәрелү, татар театры сәнгатең сәхнә теле баю эпохасы. Марсель Сәлимжанов сәхнәләштергән шактый спектакль милли театры сәнгате тарихына кереп

кала: Кәрим Тинчуринның «Американ», «Сүнгән йолдызлар», «Казан сөлгесе», Нәкый Исәнбәтнең «Миркәй белән Айсылу», Туфан Миңнуллинның «Әлдермештән Әлмәндәр», «Әниләр һәм бәбиләр», «Моңлы бер җыр», Аяз Гыйлажевның «Өч аршын җир» һ.б. дистәдән артык шундый әсәрләр. Бу спектакльләренең күбесе җирле һәм бөтенсоюз телевидениеләре аша күрсәтелә. Аларны йөз меңнән артык тамашачы карый.

ТЕЛЕВИЗОР-62

■ 1962 ЕЛДА КАЗАН ТЕЛЕУЗӘГЕ ҮЗӘК ТЕЛЕВИДЕНИЕНҮҢ БЕРЕНЧЕ ПРОГРАММАСЫН ТРАНСЛЯЦИЯЛӘРГӘ МӨМКИНЛЕК АЛА

Әлеге мизгелдән совет Татарстаны башкаласында яшәүчеләр үзләренең төссез телевизорлары экраннарында Никита Хрущевны, Политбюро әгъзаларын пленумнарда һәм съездлардагы вакытларында, космонавтларны, алдынгы металлургия һәм төзүчеләрне, комбайнчылар һәм сыер савучыларны күрә алды. Шактый сандагы мәгълүмати тапшырулар арасында аз-маз гына күңел ачу программалары да очрый: казанлыларның яраткан телетапшыруы соңрак «Голубой огонек»ка әверелгән «Телевизион кафе» була. Сценарий ул заманнар өчен шактый ят нәрсәләр – үз-үзеңне иркә тоту һәм табигыйлек белән аерылып тора: өстәлләргә табын корылган, шампан шәрабы куелган, зал буйлап серпантин сибелгән... Кунакларны котлау артистлар, шул исәптән халык арасында бик популяр «Әбәкәйләр» – Авдотья Никитичнаның һәм Вероника Маврикиевнаның чыгышлары белән үрелеп алып барыла. Цехларда, кырларда һәм фермаларда төшерелгән ясалма оптимистик рухтагы репортажлар фонында беренче юмористик тапшырулар тылсымлы бәйрәмдәй тоела – бу чакта әле зурлыгы һәм төрлелеге белән аерылып торган телевидение эрасы җиткәргә чирек гасыр диярлек вакыт калган була.

: ТАССР га 90ел : **1960—1970**

КЫСКА «ЖЕПШЕКЛЕК», ОЗЫН-ОЗАК «ТОРГЫНЛЫК»

Индус ТАИРЗОВ тексты

**60 ЕЛЛАР ТАРИХТА ИҢ КАРШЫЛЫКЛЫ
ҺӘМ КАТЛАУЛЫ ЧОРЛАРНЫҢ БЕРСЕ,
Н.ХРУЩЕВ ҺӘМ Л.БРЕЖНЕВНЫҢ –
БЕР-БЕРСЕННӘН БИК НЫК АЕРЫЛЫП
ТОРГАН ШӘХЕСЛӘРНЕҢ – ИДАРЭ
ИТУ ЕЛЛАРЫН ҺӘМ, ДИМӘК КИ,
СТИЛЬЛӘРЕН ҮЗ ЭЧЕНӘ АЛА.** БЕРЕНЧЕСЕНӘ

ИСЕМЕ БЕЛӘН «ЖЕПШЕКЛЕК» ТӨШЕНЧӘСЕ,
ИКЕНЧЕСЕНӘ БЕЛӘН «ТОРГЫНЛЫК» ЯНӘШӘ.
ХРУЩЕВ ЕЛЛАРЫНА ТОТАЛИТАР ҮТКӘННӘН
КОТЫЛЫРГА ТЫРЫШУ ХАС, БРЕЖНЕВ ЧОРЫ –
«СӨЕКЛЕ ЮЛБАШЧЫ» ЖИТӘКЧЕЛӘГЕНДӘ
НОМЕНКЛАТУРАНЫҢ КОТОЧКЫЧ БАСЫМЫНА
БЕРСҮЗСӨЗ БУЙСЫНУГА КИРЕ КАЙТУ ЕЛЛАРЫ.

Хрущев «жепшеклеге», төп героеның башбаштаклыкка тиң бик күп башлангычларына бәйле, әмма ул әле еракка «китеп өлгермәгән» караңгы лагерь еллары атмосферасыннан котылып, инде бик якын тоелган коммунизмга алып баруы белән генә булса да, халык күңелендә жылы тәэсирләр калдыра. Сугыштан соңгы елларда СССРны ныгыту һәм социалистик илләр блогының моңарчы күрелмәгән дәрәжәдә киңәюе, атом-төш коралы барлыкка килүе һәм космик биеклекләргә язулауда әйдәп баруға омтылыш халык күңелендә энтузиазм һәм киләчәкнең якты булуына өмет уята. Әлеге импульс кайвакытта ахмаклык сыман тоелган, ә кайчакта башкарып чыгуы бөтенләйгә реаль буластай проектларны да гамәлгә ашырырга мөмкинлек бирә...

Никита Хрущев шәхесе гаять тә каршылыклы — ул эшлекле, әмма хәтәрлеге белән аерылып торучы тәвәккәл адымнар ясарга маһир кеше була. Бер яктан алганда, ул ил белән идарә иткәндә демократия жилләренә исә дө сизелә, ә икенче яктан караганда — аның субъ-

ективлыкка корылган, ахыры ни белән бетәсе уйланып бетерелмәгән үзгәртеп корулары илебезнең икътисадый үсешенә шактый ук зыян китерә. «Совет кешеләренә бүгенге буыны коммунизмга яшәячәк», — дигән сүзләргә партия исемненн аның әйдәмәны бөтен дөньяга яңгырата. КПССның XXII съездын да кабул ителгән яңа программасы, коммунизмга күчүнең һәр этабын бөтен нечкәлекләренә кадәр тасвирлап күрсәтә. Илебездә «Коммунизм төзүче яшә кешенең эхлакый кодексын» өйрәнәләр, коллектив белән һәм шәхси югары йөкләмәләр кабул ителә. Болар барысы да икътисад, мәдәният өлкәләрен һәм административ-партия тормышын берөзлексез үзгәртеп корулар белән үреләп бара. Аерып әйткәндә, авыл жирендә күмәк хужалыкларны массакүләм төстә эреләндерү яки совхозлар төзү күзәтелә. ТАССРда, халык фикере белән исәпләшеп-нитеп тормыйча, бер колхозга татар, рус, чуваш авыллары берләштерелә. Эйттик, Чынылы районы бетереләп, ул Буа районына кушылгач, рус халкыннан торган «Мир» колхозы яңа районның татарлар яшәгән «Кызыл байрак» күмәк хужалыгына кушыла. Элеккеге «Мир» колхозчылары Мәскәүгә язган хатларында үзләрен кыерсытылган итеп хис итүләре, начаррак яши башлаулары турында сөйләшә.

Моңа охшаш үзгәрешләр аркасында, мәгариф өлкәсендә зур кыенлыklar килеп туа, чөнки татар авылы мәктәпләрендә күп фәннәр рус телендә укытыла башлый. Шәһәрләрдә татар мәктәпләре ябыла. Бөтен Казанга нибары бер татар мәктәбен бик зур авырлык белән саклап кала алалар...

Ил буенча, шул исәптән Татар республикасында, районнар бетереләп, алар унынына административ-территориаль идарәләр барлыкка килә. Элеккеге райкомнар парткомнар итеп үзгәртелә. Өлкә парткомналары икегә: сөнәгать һәм авыл хужалыгы тармакларына бүленә. Илнең икътисадый тормышы белән идарә итү өчен, территориаль Халык Хужалыгы Советлары — Совнархозлар төзелә.

ТАССРда да республика Совнархозы оеша, ә безардан ул үзгә Куй-

бышев шәһәрәндә урнашкан Урта Идел Халык Хужалыгы Советына кушыла. Нәтижәдә республика үзенең икътисадый тормышы белән идарә итү, тикшереп-күзәтеп тору мөмкинлеген югалта. Илебезнең иң борынгы тимер юлларының берсе — Казан тимер юлы Горький тимер юлы идарәсенә буйсындырыла. Идел елга пароходчылыгы да шул ук язмышка дучар ителә: Горькийга карый башлай. Нәтижәсе: тармак идарәсе системасыннан ваз кичеп, икътисадый тормышны аерым бер территориягә якынайту максаты белән башланган үзгәртеп корулар чынбарлыкта бик күп республикаларны үзләренең мөһим хужалык итү проблемаларын мөстәкыйль рәвештә хәл итә алмау дәрәжәсенә илтеп җиткерә.

Жәмгыятьнең рухи тормышын да да катлаулы процесслар бара. Интеллигенция вәкилләренә карата кайбер «тезгенне бушату»ларга карамастан, сәяси сәбәпләр буенча эзәрлекләүләр тукталмый. Диссидентлык күренеше белән көрәшкән Хрущев үзе җитәкли. 1962 елның 17 декабрендә аның иҗат эһәлләре төркеме белән очрашуыннан соң, якын арада илдә бернинди иҗат иреге булмагачы ачыклана.

Үзәк партия органнары мисалында һәм аларның өстән кушуы буенча, җирле җитәкчеләр бөтен рухи тормышны катгый тикшерү-күзәтчелек астында тотта. Язучыларны ничек язарга, ни язарга һәм ни язмаска икәнлегенә өйрәтәләр. Фәнни хезмәткәрләргә марксист-ленинчыл идеологиянең кырыс кысаларында тоталар. Шулай булгач, «җепшеклек» чорында да бик күпләргә бер дә җылы булмый.

Татариядә исә бу чәтерекле вазгыять СССРның яңа Конституциясе буенча алып барылган фикер алышулар кампаниясендә ачык чагылыш таба, республикабызны союздаш республика статусына күтәрү өмете уянган мәл була ул. Сәнгать эһәлләре милләт, туган тел язмышына, милли традицияләргә, горәф-гадәтләргә битараф кала алмый, әлбәттә.

Бу елларда шагыйрь һәм язучы Салих Баттал «Батый Ханга хат» шигырен яза. Журнал мөхәррире А.Гомәров, шигырьнең текстын

алгач, аны сейфка бикләп куя һәм авторга бу әсәргә беркайда да укымаска киңәш бирә, әсәргә соңгы өлешен, тар даирәдә укып, үзәре фәкер алышуга алып киләргә тәкдим итә. Гомумән алганда, әлегә әсәргә төп мәгънәсе — Батый ханнан башлап, Сталин һәм Хрущевкача шәхес култын һөкөм итүгә корылган була. Батталның кисәтүенчә, шәхес култын алга сөрүчеләр үз шигарен «Яшәсен генералиссимус Сталин, дип башлай һәм ... Хрущев дип, тәмамлай». Шул ук вакытта, ул үзәбезнең республиканың икенче сортлы булып йөртелүенә каршы чыга. «Без Россия-ана карынында ятарга түгел, ә мөстәкыйль яшәргә, үз үпкәләребез белән суларга тиешбез», — дип яза ул.

1963 елның 5 гыйнварында Язучылар берлегенә партбюросында Салих Батталның шәхси эше карала. Утырыш берничә мәртәбә кичектерелә, чөнки язучыларның коллегалары Батталны рус мәдәниятенә һәм рус халкына яла ятуда гаепләргә телләре күтәрелми, бары тик Т. Журавлев кына «чикылдап торган милләтче» кебек эпитетларны кызганмый...

23 гыйнварда республиканың иҗат берлекләре җыелышы уздырыла, анда КПСС Өлкә комитетының беренче секретаре Фикһрәт Табеев катнаша һәм чыгыш ясай. Өлкә комитетының идеология буенча секретаре Тутаевның доклады, Хрущевның иҗат эһәлләре белән без югарыда атап үткән очрашуы рухында корылган була. Аннан соңгы фәкер алышулар барышында композитор Ф. Әхмәтовның һәм шагыйрь М. Хөсәеннең кайбер әсәрләрен беркадәр тәнкыйть утына тоталар, барыннан да бигрәк, чыгыш ясаучылар Салих Батталның гаебен бөтен кеше алдында фаш итүләрен ассызыкларга отмылалар. Әлегә җыелышның бөтен «кайнарылыгы» театр эһәлләре берлеге исеменнән чыгыш ясаган М. Якушенконың үткен теленнән ташып түгелә. Ул үз чыгышын: «Каян килгән бу формасы белән милли һәм эчтәлегә белән социалистик талантсызлык?» — дигән сорау белән башлап җибәрә. Үзе үк җавап та бирә: «Бу — бездә тумаган, безгә хас нәрсә түгел. Бу — татарныкы да, русныкы да, баш-

кортныкы да түгел. Бу — тегеннән килгән».

Идеология мәсәләләре, аның сүзләренчә, «безнең Көнбатыш белән алып бара торган зур сугыш мәсәләләре». «Бу — безнең сугыш, әйе, ничек кенә әле! Без, менә безнең программа, ди-без, без җиңәргә тиешбез. Безнең көчәбез һәм ышанычыбыз шунда».

Берникадәр иҗат эһәлләреннән соң ясаган чыгышында Табеев: «Республиканың иҗат берлекләре, гомумән алганда, сәнгатьтә партиялелек позициясендә торалар, абстракционизмга, буржуаз идеологиягә каршы көрәшәләр», — дип билгеләп үтә. Республиканың партия лидеры Батталның «мөгез чыгаруларына» аерым мөнәсәбәт белдерә. «Без аның белән язучы буларак та, коммунист буларак та сөйләшәчәкбез әле», — ди ул һәм аның «корал буенча иптәшләрен» «Батталның чын йөзән ахыргача ачып бетерергә», үзәнә ярдәм итәргә өнди. Һәм «корал буенча иптәшләр» беренче секретарь чакыруына теләп кушыла. Алар коллегаларына «партиягә, ул юл тоткан юнәлешкә яла ягучы, чикылдап торган милләтче» ярлыгы тагалар. Язучы үзәнә ташланган әлегә гаепләүләренчә берсе белән дә ризалашмый. Әлегә җыелыш Батталны КПСС сафларында калдырып булмавын раслаган карар чыгару белән тәмамлана, аны партиядән чыгаралар. Апелляцияләргә карамастан,

Жәмгыятьнең рухи тормышында да катлаулы процесслар бара. Интеллигенция вәкилләренә карата кайбер «тезгенне бушату»ларга карамастан, сәяси сәбәпләр буенча эзәрлекләүләр тукталмый. Диссидентлык күренеше белән көрәшкән Хрущев үзе җитәкли. 1962 елның 17 декабрендә аның иҗат эһәлләре төркеме белән очрашуыннан соң, якын арада илдә бернинди иҗат иреге булмагачы ачыклана.

: ТАССР га 90ел : 1960—1970

партия УК әлеге карарны үз көчендә калдыра. Шулай итеп, ул гомеренең соңгы көннәренә кадәр «сыналса да, сынмаган, читкә кагылган кеше» булып яши.

Фәнни даирәләрдә дә катлаулы процесслар бара. Гуманитар өлкәдәге галимнәргә еш кына «бер яктан икенчесенә күчәргә» туры килә. Цитаталар китерү киң колач ала, бу күренеш аеруча ижтимагый фәннәргә хас. Эйтик, революция тарихчылары илебезнең төбәкләрендә барган вакыйгаларны сүрәтләүне Петроград «калыбына» туры китерергә һәм һәрнәрсәдә пролетариатның һәм аның партиясенәң житәкче көч булуын ассызыкларга омтыла.

Тиздән «торгынлык еллары» атамасы белән тарихка кереп калачак, исеме жисеменә бик үк туры килеп бетмәгән яңа чор башлана. Чынбарлыкта исә, торгынлык кына түгел, алга омтылышлар да шактый була: стагнация югары даирәләрдә күзәтелә, ә түбәндә халык массаларының тормышы кайнап тора. «Жеңшеклек»нең «торгынлык» белән алышынуы — ул югарыдагыларга бәйле вазгыять, Сталинның вафатыннан соң, анда хакимлек итү өчен берөзлексез көрәш бара.

1964 елда КПСС УКның октябрь пленумы Никита Хрущевны партия һәм дәүләти вазыйфаларыннан азат итә. Ил житәкчелегенә Леонид Брежнев килә. Казанда узган Өлкә партия конференциясендә әлеге пленум нәтижәләре хуплана. Игезәкләрдәй бер-берсенә охшаган партия съездлары һәм даими рәвештә арттырып үтәлүче бишьеллык планнар дәверә башлана. Хрущев адресына жылы сүзләр яңгыры туктап, хәзер инде Брежневка дан жырлый башлыйлар. Аның «Кече жир» һәм «Чирәм жир» китапчылары классика дип бәяләнә, «кадерле Леонид Ильичның» Бөек Ватан сугышында катнашуына әсәрләр багышлана, аңа ярага тырышу йөзеннән, төп вакыйгалар үзгәртелә. Генсек, Варшава блогына керткән илләрдәге коллегалары белән үбешә-үбешә, Герой Алтын Йолдызларны өләшә һәм үзе дә ала, «социализм юлын сайлаган» Африка илләренә бүләк итеп корал тарата

һәм Эфганстанда сугыш башлый, ә аннан соң совет гражданның болай да артык мантымаган тормышы хәерчелектән оялырлык дәрәжәгә житә. 1982 елда сәясәттә озын гомерле булган Брежнев вафат була. Күпмедер вакытка Яр Чаллы шәһәре Брежневка әверелә, ә 1988 елда калага элеккеге атамасы кайтарыла.

Юлбашчылар килә дә китә, ә халык кала. Ул һәрчак хезмәт итүдә. Аның яшъ буыны Түбән Кама Нефть химиясе комбинатын һәм шул исемдәге каланы төзи. Һәм бу очраклы хәл түгел, чөнки чыннан да мөһабәт әлеге төзәлешкә «яшъләрнең удар төзәлеше» статусы бирелгән иде. Татарстан һәм СССР тарихында тиңе булмаган КамАЗ төзәлеше бөтен илне сокландырырлык күренекле вакыйгага әверелә. Аны төзүдә машина төзәлеше тармагының алгарышлы мөмкинлекләре эшкә жигелә. Заводны сафка бастыруда 25 союздаш министрлык һәм ведомство, йөздән артык фәнни-тикшеренү институты катнаша. Төзәлеш заказларын илебезнең биш мең предприятиесе үти, ә 307 шөһәрдән даими рәвештә жиһазлар кайтартыла.

Нәкъ менә гадәти хезмәт көннәренә романтизмы белән рухланган яшъ буын ул елларда кайнап торган икътисади үсешнең төп әйдәп баручы көченә әверелә. 1965 елга республикадагы яшъ төзүчеләр саны 700 мең кешегә житә.

Әмма кире процесслар да тизләнәш ала. Икътисад чималга гына бәйле булып калуын дәвам итә һәм акрынлап түбәнгә тәгәри. Авыл — илнең туендыручысы, иң күркәм халык традицияләрен саклаучы, әмма 60 елларда авыл хужалыгы СССР икътисадының иң авырткан жиренә әверелә. Элек чит илләргә иген саткан ил, үзе башка илләрдән ашлык сатып ала башлый. Күптән түгел генә жырларда жырланган чирәм жирләргә үзләштерү дә көтелгән нәтижәне бирми...

Авыл бик зур хаксызлыктардан, адәм баласы күтәрә алмаслык салымнардан һәм аны чиккә илтп терәгән бертоташ үзгәртеп корулардан иза чигә. Хрущев «жеңшеклегә» заманында башланган колхоз һәм совхозларны теләсә ничек

Татарстан һәм СССР тарихында тиңе булмаган КамАЗ төзәлеше бөтен илне сокландырырлык күренекле вакыйгага әверелә. Аны төзүдә машина тармагының алгарышлы мөмкинлекләре эшкә жигелә. Заводны сафка бастыруда 25 союздаш министрлык һәм ведомство, йөздән артык фәнни-тикшеренү институты катнаша.

үзгәртүләр, хужалык житәкчеләрен даими төстә алыштырып торулар Брежнев идарә иткән елларда да тукталмый.

Ул елларда ТАССРда һәр гектардан иген уңышы нибары жидетугыз центнер чыга. Кайвакытларда шушы аз-маз уңышны да тулысынча жыеп ала алмыйлар. Крестьян үз хезмәт көннәре өчен тиеннәр ала, ә кайбер елларда аңа гомумән бернәрсә дә тәтеми.

Тормыш рәвешенең берөзлексез үзгәртеп-жимерелеп торуы жәмгыятьтәге рухи халәттә дә чагылыш таба. Республикаларда, шул исәптән Татариядә дә, хокуктарның системалы рәвештә кысылуына, статусларын даими төстә гадәти административ берәмлек дәрәжәсенә төшерү сәясәте алып барылуга карата канәгәтсезлек арта. Киң жәмәгәтчелекне хакимияттәгеләрнең милли проблемаларга, милли телләрнең халәтенә игътибар бирмәүләре бик нык хәвефләндерә.

Болар барысы да илдә тирәнтен үзгәрешләр кертәргә вакыт житкәнлеген раслый. Әмма аларга кадәр бик ерак була әле... □

Анжелика СЕВЕРИНОВА, 14 яшь:
Мин 60 елларның ике фильмын карадым – берсе авыр, күңелсез, икенчесе күңелле, кызык.

РЕСПУБЛИКА ШКИД

Режиссеры – Геннадий ПОЛОКА

«Республика Шкид» фильмы 60 елларга караганда да иртәрәк вакыт турында, урам балалары – әти-әнисез генә түгел, йорт-жирсез калганнар турында. Кешеләрнең, бигрәк балаларның шулай яшәгәннәренә ышанасы килми. Бигрәк куркыныч. **Ни өчен аларның шундый шат булулары, юынасы килми, киреләнүләре аңлашылмый.** Минемчә тагын ике нәрсә туры килеп бетми: хулиганлык һәм республика төзү. Шулай килеп чыга, кечкенә яшәткә караклар һәм яза да белмәгән икеле капчыклары тотканнар да республика төзәргә булганнар, хәтта кагыйдәләрен һәм уставын эшләгәннәр. Алар «солых», «республика» кебек терминнарны рәхәтләнеп кулланалар, кыскартылма сүзләрен дә беләләр: ШКИД – «школа имени Достоевского». Андый тормышта яшәп, ул сүзләрен каян беләләр, алар бит урам балалары – күбесе унбиш яшәтә генә мәктәпкә киткән? Ә монда хәрәфләрне генә булса да беләргә кирәк. Бу, әлбәттә, кайбер теорияләрнең дөреслеген раслый, әйткә, **революцияне эшсезлектән ясыйлар – эшләре юк: укыйсылары килми, телевизорлары да, Интернетлары да юк.** Шкидларның күңел ачуларына килсәк, аларның

күбесе безнең мәктәптәгеләрне хәтерләтә. Әмма бүген кем генә үз укытучысынан анда күрсәтелгән кебек көлә алып икән. Ул чакта укытучы һөнәре героик була, ә хәзер укытучылар куркыныч нәрсә икәннән оныттылар, үзләре безне куркытырга тырышалар, гел әти-әниләрне чакырталар, зарланалар... «Республика Шкид»та да булмаган әти-әниләрне чакыртып карасыннар иде! **Кыскасы, безнең укытучылар андый яшүсмерләр белән һич тә эшли алмаслар иде,** бары тик отличниклар белән генә.

1960—1970

РӘХИМ ИТЕГЕЗ, ЯКИ ЧИТЛӘРГӘ КЕРҮ ТЫЕЛА!

Пионерлар турындагы бернәрсә дә миңа ошамый. Китаплар да, фильмнар да, олыларның хатирәләре дә, **формалары гына матур – ап-ак альпакчылар, коңгырт күлмәкләр миңа бик ошый.** Ә мәктәп укучылары исә һәрвакыт тезелеп йөриләр, барабан кагалар һәм артык дөресләр. Аңлый алмыйм, чыннан да аларга кызык булды микәнни? Әмма фильм үзе бик кызык. Бәлки, менә шул пионерщинадан, дөресрәге аның муштрага корылган ягыннан көлгәнәдер. Әлегә фильмда пионер галстуклары тагуларына да карамастан, **балаларның нормаль булулары күренә: алар уйныйлар, йөгәрләр, су коеналар, төрлө этләр эшлиләр,** һәм гомумән фантазиягә бай балалар. Үз дусларын сәхнә астына яшереп, ашатып торулары, кырлар патшасы – кукуруз белән уйлап тапкан гамәлләре генә дә ни тора! **Бүген алай эшли алмаслар иде. Хәзер ул малайны тотып китерерләр иде, пионерлар булмаганга түгел, менә шундый эшкә халык булганга – безнең ярты мәктәп шундый.** Лагерь директоры да безнең мәктәпләрнең директорларын хәтерләтә – бөтен нәрсәдән курка, түрәләр, бай әти-әниләр каршында төлиңкә тотып һәм лагерьда үзен Аллаһы Тәгалә итеп сизә, балалардан бөтөрлө кешеләр ясамакчы була: хор белән утырырга, хор белән басарга, «рәхмәт» дип тә хор белән

әйтәргә... **Үзләрен кырыдан күрсеннәр өчен, директорлар турында мондый фильмнарны ешрак төшерергә кирәк.**

Режиссеры – Элем КЛИМОВ

: ТАССР га 90ел : **1960—1970**

БЕРЕНЧЕ ҺӘМ БЕРДӘНБЕР ВИЗИТ

Нияз ӘХМӘДУЛЛИН төксты

1964 ЕЛНЫҢ 9-10

АВГУСТЫНДА ТАТАРСТАН

АССРГА КПСС ҮЗӘК

КОМИТЕТЫНЫҢ

БЕРЕНЧЕ СЕКРЕТАРЕ,

СССР МИНИСТРЛАР

СОВЕТЫ РӘИСЕ НИКИТА

СЕРГЕЕВИЧ ХРУЩЕВ

КИЛЕП КИТӘ. БУ СОВЕТЛАР

СОЮЗЫНЫҢ ИҢ ЮГАРЫ

ДАИРӘСЕНЕҢ ТАТАРСТАНГА

БЕРДӘНБЕР ВИЗИТЫ БУЛАРАК

ТАРИХКА КЕРЕП КАЛА.

Газетада бу хакта болай дип языла: «Мин Татарстанда беренче генә тапкыр, — диде Хрущев республикада ясаган бер чыгышында. — Бу искитәрлек төбәк... Сездә яхшы авыл хужалыгы белгечләре һәм оештыручы кадрлар эшли. Татарстан колхозчылары һәм совхоз эшчеләре хезмәтне ярата, эшләп тә күрсәтә белә. Болар барысы да сезнең республикага алдынгылар сафында барырга мөмкинчелек бирә, авыл хужалыгын интенсификацияләштерү һәм тагын да ныграк специяләштерү өчен көрәштә яхшы үрнәк күрсәтә» («Советская Татария»).

Совет дәүләте башлыгы Казанның Совет районныннан һәм башкалада Ленин булган урыннардан уза, партия-хужалык активы утырышын уздыра. Нефть районнарына бара: Ромашкино чыганагы промыселчылары һәм Әлмәт

Фото авторның шәхси архивынан

житештерү идарәсенен «Авангард» колхозы хезмәтчәннәрендә кунакта була, Бөгелмә нефтьчеләре белән очраша.

Хатынымның әнисе — Сания Әхмәтвәли кызы Дудкина (ул чакта — Тимергалиева) Хрущевның визиты хакында моңарчы беркайда да басылмаган кызыклы хатирәләре белән уртаклашты. КМЖБ заводында эшләгән 18 яшьлек кыз, үзешчән сәнгать активисты Сания Тимергалиева дәүләт житәкчесен Казан аэропортында беренчеләрдән булып каршылаучыларның берсе була.

КМЖБ эшчесе Сания Тимергалиева.

1964 елның жәй урталарында Санияне заводның Урицкий исемеңдәге Мәдәният сарае директоры үзенә чакыртып ала да, аның һәм Роза исемле тагын бер кызның Казанга килүче чит ил делегациясен каршылау мәртәбәсенә лаек булуларын әйтә. Казан ул вакытта әле ябык шәһәр һәм чит ил кунакларын каршылау моңарчы күрелмәгән хәл санала.

— Безне бу эшкә бер ай әзерләделәр, — ди Сания Әхмәтвәли кызы. — Үзбездә турында барысын да бәйнә-бәйнә күрсәтеп, автобиографиябезне яздык, барлык нәсел-нәсәбездә тикшерделәр. Безгә обком хезмәткәре — Мәрһәмәт Вәли кызын билгеләделәр, аның белән соңыннан да яхшы мөнәсәбәтләр безгә бик олак сакланды әле.

Кызларга крепдешин күлмәкләр һәм милли бизәкләр чигелгән ефәк алыпкычлар тегәләр. Универмаг-

тан үкчәле матур ак түфлиләр сатып алалар, визиттан соң аларны кызларга ук бүләк итәләр.

Чынлыкта кемне каршы алачакларын Хрущев килергә бер көн кала гына әйтәләр. Моңы белгәч, дулкынланулары тагын да көчәя.

Очрашасы көнне кызлар иртән-иртүк Мәдәният сараена килә, монда аларның чәчләренә озын матур толымнар кушып үрәләр, башларына энжә калфак кидерәләр. Ахырдан автобуска утыртып, аэропортка алып китәләр. Аэропортта кызларны республика житәкчеләре төркеменә китерәләр, төркемдәгеләр арасынан Фикрәт Табеев үзенең зур гәүдәсе белән әллә каян күзгә ташланып тора иде, дип искә ала Сания Әхмәтвәли кызы. Кечкенә буйлы ябык кыз балага ул баһадир булып күренә.

Шул арада берничә чәк-чәк китерәләр, бик җентекләп шуларның берсен сайлап алалар. Бик күп чигелгән сөлгеләр арасынан, олаклап, берсен эзлиләр. Кызларга Хрущевны ничек каршыларга кирәклеге, сорау биргән очракта ничек җавап кайтарасын кат-кат аңлаталар. Тиздән аэропортка Хрущевның сакчылары төялгән беренче самолет килеп җитә. Берничәсе кызлар белән әңгәмә үткәреп ала, гади генә сораулар биргәли. «Аларга безне бары тик күздән кичерергә кирәк булган дигән фикер калды, — ди Сания Әхмәтвәли кызы. — Безнең хакта, хәтта эти-әниләр хакында барысын да беләләр иде инде».

Икенче самолет белән Хрущев килә. Кызлар илнең беренче кешесен каршыларга юнәлә, Сания

чиккән сөлгегә куелган чәк-чәкне тотта. Бүген ул кунакны болайрак итеп искә ала:

— Очкычтан тәбәнәк буйлы, пеләш башлы юантык ир чыкты. Гаять мөлаем, ягымлы. Ул миңа бик тә якын, күптәнге танышым кебек тоелды, әйтерсез лә, үземнең бабам. Никита Сергеевич баскычтан төшүгә, Роза аны: «Рәхим итеgez!» — дип татарча сәламләде. Мин русчалап өстәдем: «Добро пожаловать!». Ул безнең янга килеп, чәк-чәкне күрдә дә каушап калгандайрак: «Җай, ә нәрсә бу?» — дип сорады.

— Бу татар халкының милли ризыгы — чәк-чәк, бик тәмле, авыз итеgez, — дидем мин.

Хрущев кечкенә генә бер кисәккә сындырып капты: «Тәмле!». Аннан соң, елмаеп, безне иңнәрдән кочып алды. Һәм үзен каршы алырга килгән обком хезмәткәрләре белән китеп тә барды.

— Хрущев килер алдыннан Казанны бик тәртипләделәр, күп тукталышларга павильоннар ясап куйдылар, юлларны тәзәттеләр. Ул күп предприятиеләргә керергә тиеш иде, шулай ук Горбунов исемеңдәге КАЖБнә дә. Әмма ул маршрутын үзгәрткән, анда кермәде, — дип сөйли Сания Әхмәтвәли кызы. — Иртәгесен мин геройга әверелдем, илгә-көнгә танылдым. Хәтта урамда барганда да танып алалар иде. Эш шунда, кинотеатрда һәрбер киносеанс алдыннан көн яңалыкларын күрсәтәләр иде. «Көн яңалыклары» дигән киножурналны бик күпләр караган. Ә анда мине дә төшереп алган булганнар. Хәзер шуны табып карасаң икән... □

Очкычтан тәбәнәк буйлы, пеләш башлы юантык ир чыкты. Гаять мөлаем, ягымлы. Ул миңа бик тә якын, күптәнге танышым кебек тоелды, әйтерсез лә, үземнең бабам.

вакыйгалар : калейдоскоп

КУНАКЧЫЛЛЫК-70

КАЗАНДА «ТАТАРСТАН» КУНАКХАНӘСЕ АЧЫЛА

Яңа кунакханә ул вакытта әле Валериан Куйбышев исемен йөртүче майданда калкып чыга. Проектын архитектор Мөнир Агишев эшли. Гасыр ахырына кадәр «Татарстан»га тиңнәр булмый – килгән һәр түрә һәм артист биредә тукта-ла. Кунакханәнең холлы Казанда яктыртулы музыка панеле – яктылык витражи урнаштырылган бердәнбер урын була. Аны танылган «Прометей» конструкторлык бюросында ясыйлар.

2005 елга кадәр бина беренчел «тарихи» хәлендә тора. Казанның меңьеллыгы алдыннан аны берәз

төзекләндерәләр: тышкы ягын һәм вестибюлен яңарталар, номерларга яңа жиһаз куялар. Ләкин «Татарстан»га кунакханә бизнесы үрнәге һәм башкаланың визит карточкасы булу бүтән язмагаң була инде – ул вакытка шәһәрдә төрле номерлы, төрле уңайлыктагы, һәм, әлбәттә инде, төрле бәядәге бик күп кунакханәләр барлыкка килә. Атаклы сәясәтчеләр һәм мәдәният йолдызлары хәзер «Татарстан»да бик сирәк кунак.

ТЫЮЛЫК-71

ТАТАРСТАНДА ӘЛМӘТ ҺӘМ ШӨГЕР ДӘҮЛӘТ ТЫЮЛЫКЛАРЫ БАРЛЫККА КИЛӘ

Бүгенге көндә 30 мең гектарга яқын җире булган (шунның 9,8 мең гектарын – урманнар, 19,8 мең гектарын – болын-кырлар, 170 гектарын елга-сазлыклар били) Шөгер дәүләт табигать тыюлыгы Лениногорск районы территориясендә урнашкан. Ул барыннан да бигрәк табигатьтә сирәк очрый торган байбакны саклап калу һәм ишәйтү максатыннан ачыла.

«Әлмәт» дәүләт аучылык табигать тыюлыгы 24,1 мең гектар җирне били (шунның 10,8 мең гектарын – урманнар, 13,2 мең гектарын – болын-кырлар, 40

гектарын елга-сазлыклар алып тора). Анысы Әлмәт районында урнашкан. Татарстан Республикасының Чулман аръягы экология-география зонасында очрый торган кыр кәжәләрен саклау һәм ишәйтү жәһәтеннән бу тыюлык әлегә кадәр бик мөһим булып кала. Шул максаттан чыгып, ике тыюлыкта да җәнлекләр популяциясенә ниндидер тәэсире булган очракта барлык геологик эзләнү эшләре алып бару, казылма байлыктар чыганактарын эшкәртү рөхсәт ителми. Моннан тыш, территориядәге гидрологик режимны үзгәртәргә мөмкин булган һәртөрле гамәл, гомумкулланудагы юллардан тыш башка җирдән транспорт белән йөрү, туктап тору, ял итү урыннары оештыру, туристик тукталыш, лагерь кору (махсус билгеләгән урыннарда мөмкин), агулы матдәләр, минераль ашламалар, үсемлекләрне саклау, үсешен тизләтер өчен химик чаралар куллану, шартлату эшләре алып бару тыелган.

ҺӘЙКӘЛ-73

КАЗАН ДӘҮЛӘТ ЦИРК БИНАСЫ ҖИРЛЕ АРХИТЕКТУРА ҺӘЙКӘЛЕНӘ ӘВЕРЕЛӘ

Казанда цирк 1965 елда төзелә башлый. «Оча торган тәлинкә» рәвешендә салынган, берьюлы 2312 тамашачыны сыйдырырга мөмкинлек биргән һәм үз вакыты өчен үтә заманча булган бина 1967 елда ачыла. Циркны тышкы яктан яктыртыр өчен беренче тапкыр яктыртулы музыка кулланыла. Аны Казан авиация институты шәкертләре уйлап таба. Казанның цирк бинасы төшерелгән фотосурәтләр илебезнең барлык вакытлы матбугат чараларында һәм хәтта чит ил басмаларында дөнья күрә. Проект авторлары – Геннадий Пичуев, Осия Берим, Ефим Брудный, Үзбәк

Алпаров һәм Валентина Панова 1972 елда СССР Министрлар Советының Премиясенә лаек була.

ТЕПЛИЦАЛАР-74

КИБЕТ КИШТӨЛӘРЕНДӘ БЕРЕНЧЕ ТАПКЫР «МАЙСКИЙ» ТЕПЛИЦА СОВХОЗЫ ҮСТЕРГӘН ЯШЕЛЧӨЛӘР БАРЛЫККА КИЛӘ

Теплица комбинаты 1972 елда Осинowo авылында төзелә башлый. Ике елдан аңа «Майский» совхозы дигән исем бирелә. Совхозның төп эшчәнлегә итеп яз-кыш айларында ябык җирдә яшелчә үстерүне билгелиләр. Беренче уңыш алынган 1974 елда 6 гектар кышкы теплицалардан 1015 тонна яшелчә – кыяр һәм помидор җыела. Бүгенге көндә «Майский» – Россиядәге өч йөз иң эре авыл

хужалыгы предприятиеләренә берсе. Житештерү теплицалары 50 гектардан артык майданны били. Алар тугыз житештерү цехына бүленгән. «Майский» совхозы ел саен 15 мең тоннага кадәр яшелчә үстерә. Болар – кыяр, помидор, баллы борыч, баклажан һәм яшел салат. «Майский»ның яшелчәләре Россиянең күп төбәкләрендә: Мәскәүдә, Санкт-Петербуркта, Екатеринбургта, Ижауда һ.б. сатыла.

АРТИСТКА-77

САРА САДЫЙКОВАГА ТАССРНЫҢ ХАЛЫК АРТИСТЫ ИСЕМЕ БИРЕЛӘ

Сара Садыкова үзенең беренче ролен 15 яшендә уйный. Бу «Буйдак» спектакле була. Дебют уңышлы килеп чыга һәм кыз укыган педагогия техникумы укытучысы Солтан Габәши тәкъдире белән Сара Мәскәүгә укырга жиберелә. Ул баштарак Чайковский исемендәге консерваториянең вокал классын тәмамлый, аннан татар опера студиясендә укый. 1930 елдан 1934 елга кадәр С. Садыкова Г. Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры труппасында эшли. 1942 елда үзенең иң беренче музыкаль әсәрен — «Көтү» тангосын яза. Аннан соң жырлар, күңелле вальс, маршлар һәм утызлап спектакльгә көй, уен кораллары өчен язылган әллә никадәр әсәр һәм ике музыкаль комедия туа. С. Садыковага

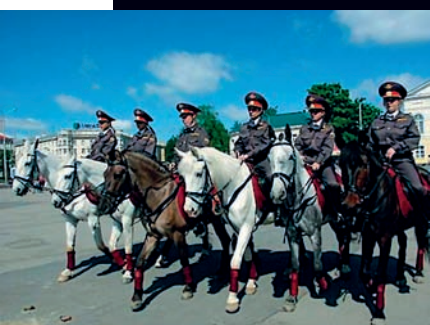

ТАССРның атказанган артисты исемен 1939 елда бирелә. Ә инде халык артисты исемен алганнан соң гына, 1984 елда, ул РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе исеменә лаек була.

МИЛИЦИЯ-79

КАЗАННЫҢ ӘЧКЕ ЭШЛӘР ИДАРӘСЕ СОСТАВЫНДА АТЛЫ МИЛИЦИЯ ВЗВОДЫ БАРЛЫККА КИЛӘ

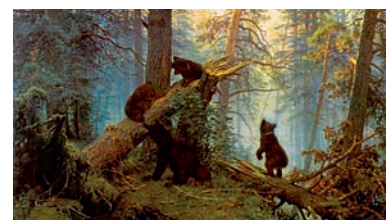
Ә ат дирбияләрен юнәтер өчен ул Мәскәү өлкәсендәге данлыклы кавалерия полкына бара, һәм анда тәҗрибә тулпарга тимерчеләрне һәм сбрыйчыларны жиберә. Беренче мәлләрдә атлы милиционерларның хезмәт вазыйфасы Казанның урман-паркларында тәртип саклау гына булса, соңрак взвод ишәйгәч, күп халык катнашкан мәдәни чараларга хезмәт күрсәтер өчен шәһәр читенә — Аккош күленә, Боровое Матюшинога, Зеленый Борга да чыга башыйлар. Хәзер взвод шәһәрнең бөтен территориясендә, якын-тирәдәге урман-паркларда, хәтта Сабан туе һәм башка бәйрәмнәр вакытында бүтән шәһәр-авылларга да барып эшли.

Атлы милиция взводын Идел буе районының Әчке эшләр идарәсенә беркетәләр. Аглар Казан ипподромының махсус ат абзарына урнаштырыла. Баштарак анда сигез генә бахбай була. Аларны атаклы Буденный ат заво-дыннан Казан шәһәре Әчке эшләр идарәсенә патруль-сак хезмәте полкы командиры — легендар шәхес Николай Иванович үзе сайлап алып кайта.

РЕКОНСТРУКЦИЯ-75

АЛАБУГАДА ИВАН ШИШКИН МЕМОРИАЛЬ МУЗЕЙ-ЙОРТЫ АЧЫЛА

Яңартып төзелгән музей-йорт XIX гасырның икенче яртысында төзелгән бинага мөмкин кадәр ныграк охшатып ясалган. Аның беренче каты — мемориаль комплекс. Монда Шишкиннар гаиләсенә тормыш шартларын күрергә мөмкин: парадный, эш бүлмәсе, буфет, кунак һәм аш бүлмәләре. Музей-йорт элеккеге фотосурәтләргә карап, документларга нигезләнеп һәм хатирәләр буенча яңартыла. Биредә уникаль әйберләр дә бар. Мәсәлән, рәссамның әтисе — икенче гильдия купец һәм Алабуга шәһәре башлыгы Иван Васильевичның «Алабуга шәһәре тарихы» дигән китабы, 1862 елда аның В. Верещагин тарафыннан ясалган портреты, рояль һәм фисгармония, әле дә булса вакытны санаучы күкелә сәгать. Икенче кат — Шишкин эшләреннән торган кечкенә генә күргәзмә. Монда аның үз куллары белән ясаган 52 картинасы куелган. 1975 елның биш аенда мемориалда 29 мең кеше булып китә.

АВТОУЗЫШ-78

КАЗАН ИППОДРОМЫНДА КАЗАН АВИАЦИЯ ИНСТИТУТЫ ҮЗ ПРИЗЫНА ТӨҮГЕ ТАПКЫР КЫШКЫ АВТОУЗЫШ УЗДЫРА

Узышта бер класска берләштерелгән ГАЗ-24, «Жигули» һәм «Москвич» машиналары катнаша. Шәхси зачетта Тольяттидан килгән машиналар сынаучы Леонид Рево жиңә. КАИ призына 1979 елда уздырылган икенче треклы узышка илнең жиде шәһәрәннән инде 42 кеше килә. Рево монысында да беренчелекне бирми, ә

Казан ДОСААФ мәктәбе вәкиле Илдус Мәжитов мәртәбәле икенче урынны ала. Казан авиация институты призына узышлар традициягә әверелеп, Казан жанатарларын әле тагын 10 елдан артык сөендерә. Бу узышларга ел саен өч меңнән артык жанатар килә торган була.

: ТАССР га 90ел : **1970—1980**

МИЛЛИАРД ТОННА НЕФТЬ? БУЛА УЛ!

Шәйхерази Хәбибуллин бригадасы

1971 елда бөтен ил белән бергәләп республика үзенең миллиард тонна нефть чыгаруын бәйрәм итә. Бер төбәктә шуның кадәр «кара алтын» чыгару – ул вакыт өчен уникаль вакыйга. Икенче яктан караганда, ТАССР гомумсоюз күләмендә чимал чыгаруның өчтән берен диярлек тәзмин итә. 1970 еллар башында Татнефтьнең бер эзләү бригадасы гына да елына 12 мең метр тау токымын үтә (чагыштыру өчен: 400 метр тирәнлектәге беренче бораулау скважинасын ике ел казылар).

Татьяна КОЛЧИНА
тексты

Татарстан куенынан жир маен суыртуның нинди зур тизлектә башкарылуын «Татнефть» берләшмәсе житәкчелегенең 1970 елның 16 мартында СССР нефть сәнәгате министрының беренче урынбасарына язган хаты раслый: «Татнефть» берләшмәсе балансында суыртыла башлаган 2,36 миллиард тонна запасы булган 130 нефть чыганагы исәпләнә. Шулардан бөтен Татарстан нефтенең 92 проценты тупланган тугызы эшкәртелә.

«Кара алтын» ятмалары заман-

ча техника һәм технологияләр кулланып үзләштерелә. Бу чагыштырмача аз сандагы скважиналардан (тармак буенча гәмәлдәге фондның 14 проценты) яхшы темплар белән зур күләмдә (гомумсоюз буенча 30 процент) нефть чыгарырга мөмкинлек бирә... Татарстанда суыртылган барлык нефтьнең 75,6 процентын бирүче Ромашкино чыганагының инде 39 процент запасы үзләштерелгән. 1975 елда аннан бөтен булган жир маеның 64 проценты, ә 1976 елның 1 гыйнварына 62 процентка якыны алыначак... Башка чыганаclar да (Баулы, Бондюж, Беренче Май, Яңа Елховой майданының көнчыгышы) шактый ук эшкәртеләчәк.

1970 елда – совет нефть сәнәгате тарихында беренче тапкыр – нефть суыртучы бер төбәктән генә 100 миллион тоннадан артык «кара алтын» алына. Ә инде 1971 елның 8 маена «Советская Татария» газетасы болай дип яза: «Гаять мөһим көн якынлаша. Бу көнне Татарстанда чыгарылган нефтьнең күләме бер миллиард тоннага житәчәк.

8 майга республиканың нефть-газ сәнәгате идарәсе коллективлары халык хужалыгына 998 381 545 тонна «кара алтын» озаттылар. «Жәлилнефть» идарәсенең район инженер-диспетчерлык хезмәтләре һәм цех коллективлары да жир маен суыртуда үзләренең темпларын арттыра. Бу ел башынан алар планнан тыш тагын 12 мең тонна нефть һәм нефтехимиклар өчен кыйммәтле чимал чыгарды». Күпме нефть алынуы хакындагы мәгълүмат газетаның һәр санында диярлек басыла.

Ниһаять, 1971 елның 14 маенда газета «Миллиард тонна нефть – бар!» дигән баш астында чыга. Башкарылган шушы зур эшнең нәтижәләренә йомгакны житештерү берләшмәсе башлыгы Әгъзам Вәлиханов газета битләрендә шәхсән үзе ясый. Тәүге миллиардынчы тоннаны чыгарып өчен күп бригадалар көрәшә. Бу мәртәбәгә Шәйхерази Хәбибуллин бригадасы ирешә.

«Кара алтын»ның беренче миллиард тоннасын чыгаруны ТАССР нефть районнарының барысында да бәйрәм итәләр. 1971 елның 14 маенда Әлмәт шәһәренең Техниклар йортында тантаналы жыелыш уза. Монда хезмәт алдынгылары һәм житештерү новаторлары, ветераннар, Социалистик Хезмәт Геройлары, Ленин һәм Дәүләт премияләре лауреатлары катнаша. Президиумда СССР Министрлар Советы Рәисе урынбасары, СССР Дәүләт планы рәисе, СССР нефть сәнәгате министры, Татарстан өлкә комитетының беренче секретаре һәм ТАССР Министрлар Советы Рәисе утыра. Бәйрәм көнне ветераннар тарафыннан киләчәк буыннарга язылган хат белән миллиардынчы тоннаның «кара алтыны» тугырылган истәлекле капсула салып калдырыла.

Россиянең башка барлык промыселларында беренче миллиард тоннаны 90 ел буге суырталар. Ә ТАССР нефтьчеләре аны чирек гасырда башкара.

Икенче миллиард тоннаны чыгару хакында Татарстан нәкъ 10 елдан – 1981 елда хәбәр итә. ■

ГАРАНТ УВЕРЕННОГО ДВИЖЕНИЯ!

Сеть АЗС в Татарстане

www.autodorstroi.ru

СЕТЬ АВТОЗАПРАВОЧНЫХ СТАНЦИЙ
АВТОДОРСТРОЙ

ТАССР га 90ел : **1970—1980**

ЗУР СУ —

ЗУР БЭЛА

Татьяна КОЛЧИНА
тексты

1979 елда республика табигатен күзәтү тарихында гомердә күрелмәгән күләмдә иң көчле су басуы күзәтелә.

1978 елның кышы, гадәттәгәннән үзгәрәк төстә, сүлпәнрәк башланып китә: кары да бик аз, суыклары да юк дәрәжәсендә. Бүгенге көндә безгә гадәти тоелган табигатьнең сәерлекләренә кешеләр гажәпләнеп карый. Аксакаллар: «Бәла килә!» — дип, баш чайкый.

Бәла, чынлап та, килә. Яңа ел бәйрәме житкәндә, һава температурасы кинәт кенә түбән төшә һәм минус 46 градуска житкәч кенә туктап кала. Аномаль суык өч көн дәвамында саклана. Жир өсте шулкадәр ката ки, жәйге челләдәге сыман яргалана. Гыйн-

вар һәм февраль айлары буенча 20 градуслы салкыннар тора, март ае да кимен куймый. 24 апрельгәчә иртәләрен нульдән түбән температура саклана. Ө 3 майда кинәттән жәйге эсселек китереп бәрә — һава күләгәдә дә 22 градуска кадәр жылына!

Ө елгаларда нәрсә күзәтелә? Горький исемәндәге заводның су транспорты цехы башлыгының күзәтү журналында менә нәрсәләр язылган: су басканга кадәр, Идел елгасында суның биекләге гадәттәгә дәрәжәдә теркәлә. Ө «боз китү» графасына 29 апрельдә билге салына башлый. 1979 елда Беренче май бәйрәменә кадәр боз китә.

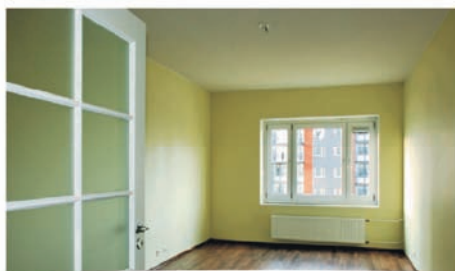
Халык бәйрәм демонстрациясендә йөргән арада Идел елгасында суның биекләге, зур тизлек белән һәм берәүне дә аямыйча, өскә күтәрелә. Тәүлегенә — өчәр метрга! Чебоксар ГЭСы, ашыгыч рәвештә артык судан котыла. Эремәгән жир

ургылып килгән кар суы ташкынын үз куенына сәңдерә алмый. Гаять зур боз тауларынан торган масса, үз юлында очраган бөтен нәрсәне — дачаларны, агачларны, жирдә ташлап калдырылган көймәләргә кырып-себереп, үзенә ияртеп, агым уңаена түбәнгә ыргыла. Боз тыгылып, бик зур «бөке» хасил була. Үзенә «плотина»сын саклап калу белән мәшгуль булган ГЭС, артык судан котылу гамәлен дәвам итә, елгада су күтәрелгәннән-күтәрелә бара. Бу вакыйганың шаһитлары дача йортларының урынынан кубарылып елгага төшүен, анда кечкенә кораблар сыман йөзеп йөрүен хәтерли. Боз белән көрәшкә хәрби авиация көчләре жәлеп ителә, боз таулары иң күп тыгылган урыннар тоташтан бомбага тотыла. Бары тик әлегә, чын мәгънәсендә, гадәттән тыш чаралар ярдәмендә генә, су ташкыны, аз-азлап булса да, кими башлый. □

Жилой комплекс «Современник»

РЕКЛАМА

yitdom.ru

Позвоните нам:

233-03-03

Приходите на экскурсию:

ул. Сибгата Хакима, 60, 1 подъезд

Посмотрите планировки:

www.yitdom.ru

Дом сдан. идет заселение

**Квартиры с чистовой
отделкой**

от 2,25 млн. руб*

Если ритм Вашей жизни безумен, если круговорот дел не останавливается ни на секунду, то время общения с близкими, да и просто возможность побыть наедине с самим собой особенно ценны. Квартира с полной отделкой не отнимет ни секунды Вашего главного богатства – времени. Так было есть и будет: загадочное и волшебное завтра манит вперед, понятное и милое вчера тянет назад. А наша работа – создавать счастливое сегодня для Вас и Вашей семьи!

Проектная декларация опубликована на сайте застройщика ЗАО «ЮИТ Лентек» www.yitdom.ru
* Подробности в офисах продаж. Лиц № ГС-2-781-02-27-0-7813032971-006593-1 от 27.09.2004. Реклама

ЮИТ ДОМ

вакыйгалар : калейдоскоп

НЕФТЬ-81

■ «ТАТНЕФТЬ» ЖИТЕШТЕРҮ БЕРЛӘШМӘСЕ «КАРА АЛТЫННЫҢ» ИКЕНЧЕ МИЛЛИАРД ТОННАСЫН ЧЫГАРА

Шушы сан аркасында 1981 ел нефть тарихына мәңгегә кереп кала. Шулкәдәр аз вакыт эчендә тагын бер миллиард тонна нефть чыгару – дөньякүләм казаныш. ТАССР белән чагыштырырлык территориядә мондый хәл беркайчан да булмаган. Әлеге вакыйганы барлык газеталар да халыкның уртак батырлыгына тиңләп яза: «Бу – үз эшенә ихлаһ бирелгән берничә буын нефтьчеләрнең, газчылар, энергетиклар һәм ремонтлаучыларның, төзүче һәм транспорт йөртүчеләрнең, инженер-техник һәм фәнни хезмәткәрләрнең, гади эшчеләрнең фидакарь хезмәте нәтижәсе».

Һәрбер яңа табылган миллиард хөрмәтенә әлмәтлеләр зурлап күңел ачу оештыра, президентларны һәм сәхнә йолдызларын чакыра. Ә «миллиардлы бәйрәм» араларында нефть саткан акчага үз шәһәрләрен Жир йөзөндәге иң яхшы шәһәр булырлык итеп төзекләндерә, бизи.

БРЕЖНЕВ-82

■ ЯР ЧАЛЛЫ КАЛАСЫ БРЕЖНЕВ ШӘҺӘРЕНӘ ӘВЕРЕЛӘ

Атама булудан бигрәк, фамилиягә охшаган исемне шәһәр 1988 елга кадәр йөртә. «Яр Чаллы» матуррак яңгыраса да, «Брежнев» исеме йөртү мәртәбәләрек: бөтен СССРдан нәкъ менә Кама буендагы кечкенә генә бер шәһәргә генсекның исеме бирелсен әле! Нәрсә өчен соң? Бәлки шәһәрнең урысча ата-масындагы «набережные» сүзе кайчандыр «бережные» сүзеннән килеп чыккангадыр (кайчандыр ул Бережные Челны дип йөртелгән), Брежнев фамилиясе белән аваздаш бит. Исем алыштыру теоретик яктан күп өстенлекләр вәгдә итсә дә, чынлыкта бик зур мәшәкать тудыра. Брежневта туганнарға 1988 елдан

соң дөреслеген югалткан документларны алыштырып жафачигәргә кала. Хәер, Брежневка кадәрге Чаллыда туучылар да әлеге процедураны ике тапкыр уза. Ә шәһәр житәкчеләре өчен исем алыштырулар шактый чыгымнар таләп иткән чын баш бәласенә әверелә. Шунысы гына берәз күңелне юата: чаллылылар үзләре генә түгел, ә бөтен Союз белән бергәләп изалана. Үзгәрешләр вакыты башлана һәм һәрнәрсенә атамасын алыштыру гадәти хәлгә әйләнә.

ШАЛЯПИН-82

■ БЕРЕНЧЕ ШАЛЯПИН ФЕСТИВАЛЕ «БОРИС ГОДУНОВ» ОПЕРАСЫ БЕЛӘН АЧЫЛА

Заманында ул әле республика фестивале генә була. Аның кунагы, танылган бас – Артур Эйзен князь Галицкий партиясен башкара һәм үз концертын куя. Фестивальнең ачышы исә Л.Казарновская була. Ә 1984 елны Казан сәхнәсендә Кармен партиясе белән Зур театр солисты Т.Синявская балкый. Шаләпин фестивале 1985 елдан Бөтенсоюз статусын ала. Шул елны Н.Путилин Эскамильо партиясен башкара. Бу аның төгә чыгышы була. Хәзер исә ул Мариинск театры солисты, ТРның халык артисты, халыкара һәм Россия Дәүләт премиясе лауреаты. 1989 елда фестиваль кысаларында яшь опера жырчыларының Шаләпин исемендәге беренче конкурсы уза. «Пиковая дама» спектаклендә Елецкий ролен уйнаучы Д. Хворостовский беренче тапкыр тамашачы алдына баса.

НУРИЕВ-87

■ 1987 ЕЛДА I ХАЛЫКАРА КЛАССИК БАЛЕТ ФЕСТИВАЛЕ УЗА. СОҢРАК АҢА РУДОЛЬФ НУРИЕВ ИСЕМЕ БИРЕЛӘ

Инде гадәткә көргәнчә, фестиваль май аенда уза һәм Россиянең театраль тормышында үзәк вакыйгага әверелә. Баштарак ул Бөтенроссия фестивале була, ә «халыкара» дигән статусны 1992 елдан гына ала. Тагын бер елдан легендар биюче, милләте буенча татар Рудольф

Нуриев аңа үз исеме бирергә ризалаша.

Шуннан бирле 23 ел эчендә Казанга Ульяна Лопаткина, Светлана Захарова, Габриэла Комлева, Илзе Лиела, Фридеман Фогель, Мария Аллаһ һ.б. кебек бөтендөнья балеты йолдызлары килә. Тамашачылар дирижерлык пульта артында Игорь Лацаничны, Владимир Вайсны, Виктор Соболевны, Владимир Рыловны, Владимир Васильевны, Ренат Салаватов һәм Рудольф Нуриевның үзен күрү бәхетенә ирешә.

ЙОЛДЫЗ-83

■ 27 ИЮНЬ КӨННЕ БӨГЕЛМӘДӘ ЖЫРЧЫ АЛСУ ТУА

Алсуның балачагы кырыс шартларда уза, алар ул вакытта Себердә, Кагалым шәһәрində яши. Кышын салкынлык 45 градуска кадәр житә, жиләк-жимеш юк, бәрәңгенәң дә үргәнә генә. Ләззәтә озакка барсын дип, балалар Кыш бабай күчтәнәчләрен дә берничә айга житкәрә... Мәктәпне Алсу чит илдә тәмамлый. Үзенең хатирәләре буенча аның анда бик жырлыысы килә, әмма сәхнәгә чыгу турында хәтта уйламый да – ояла. Ә талант ул барыбер тышка бәрәп чыга. «Мин аны ярты куплеттан бүлдердем. Аның алтын булуын аңладым», – дип искә ала продюсер В. Белоцерковский Алсуны тыңлап карауы турында сөйләгәндә. Жырлау манерасы, олыларча тәэсирләнә һәм тембрлы тавыш продюсерны әсир итә. Аның тавышын киләчәктә Анна Герман-ныкы белән чагыштырачаклар. Әмма уңышка әле иртәрәк, алда күп эш көтә... «Зимний сон» жыры аңа танылу китерә. Ә 16 яшендә тота да «Евровидение» конкурсын-да жиңә. һәм Алсу атлы йолдызны

татарстанлылар, горуранлылар, үзләренең якташлары дип йөртә башлай. Ә Татарстан Президенты Рөстәм Миңнеханов (әле Премьер-министр чагы) жырчының Казандагы бер концертында «Ока» машинасы бүләк итә һәм Алсуга «Татарстанның атказанган артисты» исеме бирелә. 17 яшьлегенә алсу төсле, «Алсу» дигән номерлы тагын бер шундый автомобиль-не якташлары – бөгелмәләләр бүләк итә һәм үз жырчыларын «Шәһәрнең шәрәфле гражданы» дип игълан итә. Алсу әлегә баш-аягы белән балаларына, гаиләсенә чумган, балалар азрак үсә төшкәч, яңадан шоу-бизнеска әйләнәп кайтачакмын, ди.

КОМАНДА-88

■ 1988 ЕЛДА «ЕЛЬЧ» ДИСТАНЦИЯСЕНДӘ УЗГАН РАЛЛИДА ЛЕГЕНДАР «КАМАЗ-МАСТЕР» КОМАНДАСЫ БЕРЕНЧЕ ТАПКЫР ЖИҢҮ ЯУЛЫЙ

Финиш сызыгын «КАМАЗ-4310» машиналары кисеп уза. Яр Чаллы узышчылары халыкара мейдандагы төгә чыгышларында ук призьлар рәтенә менә – команда икенче урынны ала. Әмма беренче уңышка ирешкәч, аны ныгыту таләп ителә. Шуннан башлана инде серияләп житештерелүче йөк машиналарын камилләштерү арты камилләштерү. Нәтижәдә уникаль машиналар ясала. Команданы КАМАЗның фәнни-техник үзәгә директоры, яшь, көчле, максатчан Семен Якубов оештыра. Шул вакытта, 1988 елда, ул профессиональ спорт командасын төзүне үзенең торыш максаты итәргә карар кыла. Шуннан бирле аның һәм команданың туган көне бер көнне – 17 июльдә бәйрәм ителә. Бүген «КАМАЗ-Мастер» командасын белмәгән кеше юк. Ә аның иң күренекле әгъзалары – Чагин, Кабиров, Савостин, Беляев, Мардиевләрнең исемнәрен төрле телләрдә бер хатасыз кабатыйлар. Команда составында Дәнъя кубогына ия биш кеше, сигез халыкара класслы спорт остасы бар. «КАМАЗ-Мастер» дәнъя автоспортының спорт йөк машиналары классында иң көчле командаларның берсе буларак танылды.

ГОПНИКЛАР-87

■ 1980 ЕЛЛАР ТАТАРСТАН МИЛИЦИЯСЕ ӨЧЕН ЯШЬЛӘР ТӨРКЕМНӘРӘ БЕЛӘН КӨРӘШ ЕЛЛАРЫ БУЛЫП ТАМГАЛАНА

Сугышчан рухлы «гопники», кулларына тимер таяклар тотып, чып-чын кыйнаш-үтереш оештыра – шәһәр урамнарындагы үз биләмәләрен бүлешә. Контрольгә алган территорияләрендә караклык, рәкәт, милек басу, талау белән шөгыльләнә. «Казан феномены» дигән төшенчә тирә-юньгә бик тиз тарала. Яшьләр төркемнәре Яр Чаллы, Түбән Кама, Әлмәт, Зеленодольск кебек шәһәрләрдә дә оеша башлай...

Эчкә эшләр министрлыгы хезмәткәрләрендә яшьләрнең массачыл жинаятенә тәэсир итү тәжрибәсе дә булмый әле, шуңа күрә һәрбер милиция коллегиясе, утырыш, киңәшмә төркемнәр эшен тикшерү белән башлана. 1987-1988 елларда Казан Эчкә эшләр идарәсендә нәкъ менә оешкан төркемнәр белән эшләүне максат иткән «Лидер» группасы оеша. Кыска гына вакыт эчендә 70тән артык кеше исәпкә куела. Жыелган материалны анализлаганнан соң, күп кенә төркемнәрнең биш-жиде баскычка бүленгәнә ачыклана: «шелуха», «скорлупа», «молодые», «супермолодые»... һәр төркемнең разведкасы, караучылары, казначылары һәм хәтта күзәтчеләре була. Соңгылары сәгатьләр бие тукталышта яисә хәрәкәт күп булган чатларда басып торып, дошман төркем әгъзаларын сагалый. Калганнары исә сакчыдан хәбәр алу белән, 15-20 минут эчендә жылып бетеп, чит төркемнәкән дәмбәсләп ата.

Әлегә күренеш белән көрәшү өчен эшчә төркемнәрдән торган тулы бер система төзелә. Аңа прокурор, роно, башкарма комитет вәкилләре, милиция хезмәткәрләре керә. Утырышларга «гопникилар» китерелә, жыелган материал тыңлана. Ясалган нәтижә буенча «мотальщик»ның этисе яки әнисенә штраф салына, премияләрен кисүне таләп итеп, эш урыннарына хат жиберелә. Башкарма хакимият вәкиле хәтта бу гаиләнең фатир чиратын да арткарма күчәрә ала... Әгәр яшүсмер тагын бер тапкыр милициягә эләксә, аны 15 тәүлеккә ябалар, ә инде артык узынганнарын Раифадагы махсус училищегә яисә Питрәчтәгә махсус мәктәпкә урнаштыралар.

Төгәл буйсыну тәртибе, «общак», катгый кагыйдәләр («понятия») – бу атрибутиканың барысы да тимер таяк тоткан малай-шалай артында өлкәннәр һәм кайчандыр жинаять жаваплылыгына тартылган шактый ук профессиональ оештыручылар торганлыгын күрсәтә. Кызганыч, аларны аерырга, тотарга һәм жәза бирергә күпкә сонрак өйрәнәләр...

1980—1990

вакыйгалар : калейдоскоп

АКАДЕМИЯ-91

ТАТАРСТАННЫҢ ҮЗ ФӘННӘР АКАДЕМИЯСЕ ТӨЗЕЛӘ

Бу Татарстан үзен суверен дәүләт итеп белдергәч кенә мөмкин була, чөнки СССРда үз Фәннәр Академиясен оештыру хокукы союздаш республикаларга гына бирелә. Ләкин ТРда Фәннәр Академиясен оештыру бик җиңел бармый. Нәкъ шушы чорда фән зур финансы кытлыклы кичерә, фән эшлеклеләренә абруе төшә, ә галимнәрнең эш хаклары кими. Шуңа да карамастан, 1991 елның 30 сентябрендә Минтимер Шәймиев «республикада фундаменталь фәннәрнең югары дәрәҗәдәгә үсешен тәмин итү, халык хужалыгын, матди һәм рухи мәдәниятнең көнүзәк проблемаларын хәл итүдә аларның

ролен көчәйтү, академик, тармак институтларында алып барылучы фәнни-тикшеренү эшләрен координацияләү максатында» Татарстан Фәннәр Академиясен төзү турында указга кул куя. Бүген ТР Фәннәр Академиясендә 40 хакыйкый әгъзасы, 79 әгъза-мөхбире, 24 шәрәфле һәм 4 чит ил әгъзасы исәпләнә. ТР Фәннәр Академиясе фәнни-тармак һәм территориаль принцип буенча оешкан һәм ул фәннең төрле юнәлешләренә караган 7 бүлектән, шулай ук Ульяновск өлкәсендә эшләүче Ульяновск төбәк бүлегеннән тора. ТР Фәннәр Академиясе структурасына 6 фәнни-тикшеренү институты һәм кайбер дәүләт вузлары һәм Россия ФАнең академик институтлары белән берлектә төзелгән 7 фәнни үзәк һәм лабораторияләр, шулай ук Галимнәр йорты керә.

МДН-92

ТАТАРСТАНДА МӨСЕЛМАН ДИНИЯ НАЗАРӘТӨ ОЕШТЫРЫЛА

Бу оешма мөселман җәмгыятьләре алдындагы проблемаларны чишү, аларның эшчәнлеген координацияләү һәм дәүләт – ислам мөнәсәбәтләрен җайга салу максатында оештырыла. ТР МДН эшендәгә күренекле вакыйга булып 1998 елда үткәрелгән берләштерү съезды тора. Әлеге съездда дини мөселман оешмаларының арасындагы яшәп килгән таркаулык-расколга чик куела, мөселман җәмгыятьләре бердәм Диния назарәтенә берләшә. Съезд карарлары дәүләт тарафыннан да яклау таба һәм хокук нормалары белән раслана.

Хәзерге вакытта ТР МДН белем бирү, мәгълүмати, халыкара, социаль, дөҗват өлкәсендәгә эш, пенитенциар учреждениеләрдәгә эшчәнлек белән шөгыльләнә. Моннан тыш, ТР МДН составында Татарстан Мөслимәләре берлеге дә эшли.

2005 елда ТР МДН каршында хәлал стандарты Комитеты оештырыла. Бер ел элек Техник регуляция һәм метрология буенча федераль агентлык Комитет һәм «Тест-Татарстан» республика методик сертификация үзәге белән берлектә эшләнгән «Продукцияне һәм хезмәт күрсәтүне ислам кануннарына туры китерү буенча ирекле сертификация системасы - Хәлал («Halal») системасы»н терки. Моның белән РФдә беренче тапкыр «Хәлал системасының» барлыгы закон тарафыннан таныла.

2008 елда МДН каршында «Идел-Хаж» Регионара хаж кылу үзәге оештырыла.

ГИМН-93

ТАТАРСТАН ДӘУЛӘТ ГИМНЫ РАСЛАНА

Татарстан гимнының авторы – күренекле татар композиторы Рәстәм Яхин. Гимнның музыкаль редакциясе ТР Дәүләт Советы карары нигезендә 1993 елның 14 июлендә раслана. Гимнның үрнәк язмасы бик озак вакыт булмый. Бары тик 2005 елда гына ТРның Дәүләт Советы

спикеры Фәрит Мөхәммәтшин парламент президиумының чираттагы утырышында бу эшнәк башлануы турында хәбәр итә. «Татарстан гимны республиканың бөтен төбәкләрендә дә бөртөрлөк башкарылырга тиеш, ә бүген ул бер районда минут ярым, ә икенчесендә бер минут та унбер секунд уйный», – дигән иде ул вакытта ТР Дәүләт Советы Рәисе.

Музыканың үрнәк язмасын яздырту һәм аның тиражын арттыру республика бюджеты

хисабына башкарыла, аннан соң үрнәк, дәүләт Хөкүмәте органнарына һәм муниципалитетларга җибәрелә. Татарстан Республикасы гимнының тексты юк, ул музыка аша гына башкарыла. Әмма гимн текстның рәсми булмаган версиясе бар. Аның авторы – шагыйрь Рамазан Байтимеров.

Рәстәм Яхин рояле.

УҢЫШ-97

ТАТАРСТАН ТАРИХЫНДА БӨРТЕКЛЕ АШЛЫК БУЕНЧА ИҢ ЗУР УҢЫШ ЖЫЕЛА

Бу ул елның күп булмаган казанышларының берсе була. «...1997 ел республика икътисады өчен авыр ел булды. Түләү кризисы, предприятиеләрнең структураларын һәм идарә ителешен үзгәртеп коруның, эшмәкәрлек һәм фонд базары үсешенә канәгатьләнәрлек булмасы аңа хас төп проблемалар булып торды», – дип билгеләп үтте ТР Президенты М.Шәймиев үзенең Дәүләт Советына еллык Юлнамасында. Бөртекле ашлык ул елны 6,3 миллион тонна жыела, бу гектарынан уртача 37, 5 центнер уңыш дигән сүз. Татарстан авыл хужалыгы хезмәткәннәре жан башына 1,6 тонна ашлык жыя, ә бу Россиядәге уртача күрсәткечтән 2,5 тапкырга күбрәк.

ПАСПОРТ-98

ТАТАРСТАН РОССИЯНЕҢ ГОМУМГРАЖДАНЛЫК ПАСПОРТЛАРЫН БИРҮЕН ТУКТАТА

Россиядә «ураклы һәм чүкчелә» паспортларны яңага алмаштыру 1997 елның көзендә башлана. Паспортта «милләте» дигән юл төшеп калган, шулай ук милли телдә язылган бите дә юк иде. Октябрь аенда узган Дәүләт Советы сессиясендә яңа паспортларны бирүне туктату турында карар кабул ителә (Башкортостан дәүләте дә шундый ук карарга килә). Сүз хәтта үзбөзбөз – Татарстан паспортын бастырып чыгару турында да бара.

Бер елдан соң, 1998 елның көзендә, Татарстан Дәүләт Советы икенче укылышта «Татарстан Республикасы гражданлыгы турында» закон кабул итә. Закон буенча, Татарстан үзенең гражданлыгын булдыра, ә бу үз чиратында автоматик рәвештә РФ гражданлыгына ия булуны да күздә тотып иде. Татарстан гражданлыгына ия булу документы булып теркәлү урыны төшерелгән РФ паспорты тора. Алда-

гы 1999 елның февраль уртасында, РФ Хөкүмәте киңәшмәсендә ул вакытта регионнар белән эшләү буенча вице-премьер Вадим Густов Татарстанда яшәүче Россия гражданның паспорттың Татарстан гражданлыгын күрсәтергә, шулай ук үз телендә язылган һәм республика гербы төшерелгән өстәмә бит куярга тәкъдим итә. Шуннан соң «Россия Федерациясе гражданның паспорттың туындагы» положениегә үзгәрешләр кертелә һәм шуның белән милли республикаларда төсә һәм размеры буенча башка битләрдән аерылмый торган 4 өстәмә бите булган гомумгражданлык паспортты бирелүгә «рәхсәт» бирелә. Өстәмәнең титул битендә ТР гербы ясала һәм, «Татарстан Республикасы» дип, ике телдә языла. Өстәмә битләрдә татар телендә гражданның фамилиясе, исеме, атасының исеме, туган көне һәм урыны, документны бирү органының атамасы язылган була. Ләкин анда да «милләте» дигән юл каралмаган була.

МИНИМУМ-99

ТАТАРСТАНДА ТУУЧЫЛАР САНЫНЫҢ ТАРИХИ МИНИМУМЫ ТЕРКӘЛӘ

1991 елда туучылар саны 1000 кешегә 13,6 кеше туры килсә, 1999 елда бу күрсәткеч 9,3 кешегә төшкән. Туучылар санының кимүе шулкадәр көчле була ки, хәтта халыкның табигый кимүе миграция хисабына да капланмый. Хәзерге заман Россия тарихына әлеге күренеш «Бөек Ватан сугышы эффекты» дигән исем астында кереп калачак. Туучылар санының кимүен галим-демографлар кешеләрдә иртәгәсә көнгә ышаныч булмау, дәүләтнең икътисады һәм социаль сәясәттендәге глобаль үзгәрешләр, рухи кыйммәتلәр кризисы, шул исәптән жәмгыятьнең үзенең гаиләгә, никахка, балаларга мөнәсәбәте үзгәрүе белән бәйләләр. Хәтта кризистан соңгы 1999-2006 ел аралыгында да, халыкның акча керемнәре ике тапкырга артса да, туучылар саны бары тик 5,4 процентка арта, ягъни 1000 кешегә 0,5 кеше генә туры килә. Галим-демографлар раславынча, халыкның тормыш дәрәжәсе үсешә туучылар санында әле 7 ел буена бик аз чагылыш табылчак. Россия халкы илнең имин

икътисады вазгыятен тотрыклы һәм даими күренеш дип карарга күнемәгән.

1990—2000

: ТАССР га 90ел : **1990–2000**

ИКЕЛӘНҮЛӘР ҺӘМ ӨМЕТЛӘР УЯТКАН

ДОКУМЕНТ

ТАССРның 12-нче чакырылыш Югары Советының икенче сессиясе.

Индус ТАИРОВ
тексты

КПСНЫҢ ТАТАР ӨЛКӘ КОМИТЕТЫНЫҢ 1990 ЕЛНЫҢ 3 АВГУСТЫНДА УЗДЫРЫЛГАН ПЛЕНУМЫН-ДА ТАССРНЫҢ ДӘҮЛӘТ СУВЕРЕНИТЕТЫ ТУРЫНДА-ГЫ МӘСЬӘЛӘ БУЕНЧА ФИКЕР АЛЫШУЛАР АЛЫП БАРЫЛА. ӘЛЕГЕ МӘСЬӘЛӘ БУЕНЧА ДОКЛАДНЫ УЛ ЧАКТА ӨЛКӘ КОМИТЕТЫНЫҢ БЕРЕНЧЕ СЕКРЕТАРЕ БУЛГАН МИНТИМЕР ШӘЙМИЕВ ЯСЫЙ. «СӘЯСИ, ИКЪТИСАДЫЙ ҺӘМ ЮРИДИК ФАКТОРЛАР БАРЫСЫ БЕРГӘ МӘСЬӘЛӘГӘ ШУШЫ РӘВЕШЛЕ ЯКЫН КИЛҮЕБЕЗГӘ ШАРТЛАР ТУДЫРДЫ», – ДИП БЕЛДЕРӘ УЛ.

Мондый факторлар арасында, шулай ук «милли үзәкнең актив үсеше һәм республикада жөмһүриятебезнең конституцион статусын күтәрү өчен кузгалган гражданнар хәрәкәтенә көчәюе» дә санап үтелә. Ул чакта Шәймиев совет хакимиятенә беренче документларына таяна, аерым алганда, Эшчеләрнең һәм эксплуатацияләнгән халыкның хокуклары турында декларациягә, шулай ук автономияле республикаларның да федерация субъектлары булып саналуы теркәлгән 1990 елның апрелендә СССР Югары Советы тарафынан кабул ителгән «ССР Союзы һәм федерация субъектлары ара-

сында вәкаләтләрне үзара бүлешү турында»гы канунга нигезләнә.

1990 елның августы уртасында, республиканың Дәүләт суверенитеты турында декларациясен кабул итү мәсьәләсе буенча халыкның төрле катламнарыннан торган жәмәгәт оешмалары вәкилләрен беренче секретарь Кремльгә чакыра. Югары Совет Президиумы тарафыннан төзелгән эшче төркем тиз арада әлеге документның проектын әзерли. Жәмәгәт оешмалары һәм депутатлардан торган төркемнәр дә декларациянең үз вариантларын эшли. Алар барыннан да бигрәк Татарстанның һәм Россиянең үзара мөнәсәбәтләре, республикабызда татар һәм рус телләре мәсьәләләрендә бер-берсеннән аерыла иде. Мәсәлән, республика Югары Совет депутаты Александр Штанин проекты буенча, республикабыз Россия Федерациясе составында булырга тиеш дип күзаллана. Ә КПССтың республика комитеты проектында әлеге мәсьәлә гомумән күрсәтелми.

1990 елның 27 августында ТАССРның 12-нче чакырылыш Югары Советының икенче сессиясе ачыла. Сессия алдыннан Югары Совет бинасы тирәсендәге урамнарда меңәрләгән кеше жыела. Депутатлар бинага халык төркемен ерып керә, аларның һәркайсына Декларацияне кичектергесез рәвештә кабул итүләрен сорاپ мөрәжәгать итәләр.

Мөһим мәсьәлә буенча фикир алышу Югары Совет Рәисе Минтимер Шәймиев чыгышы белән башлана: — «Республика жәмәгәтчелеге, — ди ул, — халыкларның үзбилгеләнүенә һәм үзидарәсенә, социаль тормыш шартларын яхшыртуга, милли мәдәниятне саклау һәм үстерүгә, ә шулай ук дуслык һәм үзара ярдәм традицияләрен дәвам итүгә омтылышын чагылдырып, соңгы елларда берничә мәртәбә Татариянең статусын үзгәртү, аның дәүләт суверенитетын игълан итү зарурияте турында үз таләбен куйды». Ул тагын шунысын да аерым асызыклап үтә: барлык дәрәжәдәге советлардагы 20,5 мең халык депутатының күбесе үз сайлаучыларыннан, «республика статусын күтәргүгә ирешергә», дигән наказ алды.

Шәймиев республиканың төп икътисадый үсеше күрсәткечләрен мисал итеп китерә: республика сәнәгәте эшләп тапкан 9,3 миллиард сумлык табышның нибаре ике проценты гына ТАССРга кала. Нәтижәдә, республика, житештерүгә бәйлә булмаган төп фондлар бәясен жан башына бүлөп исәпләгәндә, РФдә нибаре 35-нче урынны били.

Шәймиев фикеренчә, әлеге парадокстан суверенитет турында Декларация кабул итү һәм шуның нигезендә Татарстанны мөстәкыйль республикага әверелдерү юлы белән генә котылып була. Ул шулай ук Россиядә яшәүче, үзләренең мәдәни һәм рухи үсешенә ярдәм күрсәтүебезне үтенеп, даими рәвештә мөрәжәгать итүче биш миллион ярым татарның фикеренә дә колак салырга кирәклегенә басымы ясы.

Декларация проекты буенча фикир алышулар бик кызу бара. Россия белән үзара мөнәсәбәтләр урнаштыру мәсьәләсе аеруча зур бәхәсләр уята — депутатлар республика суверенитетын һәм Россия белән Татарстан арасындагы электән килгән багланышларны саклап калуны ни рәвешле үзара яраклаштыру формуласын табарга тиеш иде.

1990 елның 30 августы Декларация язмышын хәл иткән көн була. «Бөтен республиканың карашы безгә төбәлгән», — диде Минтимер Шәймиев.

Республиканың атамасын билгеләү уңаеннан төзелгән килештерү комиссиясе, артык шау-шулы дискуссияләрсез генә, уртақ фикергә килә. «Совет Социалистик» сүзләре төшереп калдырылып, ул гап-гади генә итеп «Татарстан Республикасы» дип атый. Бу гамәл Минтимер Шәрип улы залдан чыгып торган арада башкарыла. Әмма ул, кәргәч, проектта бу ике сүзгә булмавын күреп ала һәм: «Совет Социалистик» сүзләрен кая куйдыгыз?» — дип сорый. Ул жәмһүриятебезнең берьюлы ике төрле аталуын таләп итә һәм моңа аңлатма да биреп үтә: «Сез Декларацияне кабул итәрсез дә өйләрегезгә таралышырсыз. Ә миңа иртәгә бу документны Мәскәүгә алып китәргә кирәк. Әлеге бу сүзләрдән баш тартуның вакыты

килеп житмәгән. Килер шундый көн һәм республикабызның атамасы бер генә төрле булып калыр». Һәм шулай булып чыкты да.

Фикир алышуларда бәхәсләренң төп предметы — субъектлылык һәм дәүләт телләре мәсьәләләренә бәйлә иде. Ниһаять, чыгыш ясаучылар, бер-беренә юл куеп, Декларациядә Татарстанның субъектлылыгын күрсәтмәскә, татар һәм рус телләрен дәүләт телләре итеп билгеләргә, дигән уртақ фикергә киләләр.

Комиссия үз эшен төгәлләгәч, Минтимер Шәймиев утырышлар залында рәис урынын ала һәм түбәндәгә сүзләренә әйтә: «Депутатларның кәефләреннән шунысы ачык сизеләп тора: алар үз эченә бөтен төрле фикерләр үзгәлеген дә сыйдырырга, омтылышларны, икеләнүләрен һәм барлык өметләренә дә чагылдырырга тиешле документ көтәләр. Мин комиссиянең, зур комиссиянең ни рәвешле эшләвенң шаһиты булдым. Белмим, сез ничек дип кабул итәрсез, ә минемчә, аларга коллектив акыл иҗаты җимеше булган документ эшләүне уңышлы башкарып чыгу насыйп булды».

30 августа 22 сәгатьтә әлеге документ эшләнеп бетеп, соңгысы кабул ителә. Әмма Декларация, бик мөһим документ булуына карамастан, үзеннән-үзе генә республика статусын үзгәртә алмый иде. Татарстанның хокуклары чигтән билгеләнде. Шунлыктан кабул ителгән Декларацияне ныгыту зарури, ә аның ике юлы бар иде. Беренчесе — бөтенхалык референдумы уздырып, беринди бәхәссез төстә күпмилләтле Татарстан халкының теләгенә таяну. Икенчесе — ике яклы килешү төзү нигезендә, әлеге Декларациянең Россия Федерациясе тарафыннан санга сугуына ирешү. Мәскәүнең Декларацияне тануы исә, Татарстанга яңартылган Союз килешүен мөстәкыйль рәвештә имзалауга юл ачарга тиеш була. Әлеге мәсьәләне хәл итү максатыннан, Борис Ельцин һәм Минтимер Шәймиев үз делегацияләрен төзи. Россия делегациясен РСФСРның Дәүләт секретаре Геннадий Бурбулис, ә Татарстанныкын — Василий Лихачев җитәкли. □

: ТАССР га 90ел : **1990-2000**

РЕФЕРЕНДУМ!

1991 елның 12 августында Мәскәүдә Татарстан һәм Россия делегацияләре Дәүләт суверенитеты турындагы декларацияне канунлаштыру максатыннан эшлекле сөйләшүләр өстәле артына утыра. 15 августта уртак беркетмә кабул ителә. Сөйләшүләр шактый кырыс формада барса да, узара мөнәсәбәтләрдә ышаныч хөкөм сөрә. Әлеге сөйләшүләр нәтижесендә беркетмә кабул ителеп, анда уртак килешүгә килүче якларның Дәүләт суверенитеты турындагы декларацияләреннән чыгып эш итүе хакында бәян ителә. Россия һәм Татарстан арасындагы узара мөнәсәбәтләр ике яклы килешүләргә нигезләнеп корылырга тиеш була.

Индус ТАИРОВ
ТЕКСТЫ

Ике делегациянең килешүе нигезендә, 19 августта 16 сәгатьтә Россиянең Ак йортында Ельцин белән Шәймиев кабаттан очрашырга тиеш була. Әмма бу очрашу булмый кала — нәкъ менә шул көнне ГКЧП тарафдарларының дәүләт «перевороты» ясарга омтылышы яңа Союз килешүен имзалау мөмкинлеген юкка чыгара. Дәүләт тарихы бөтенләй башка юлга кереп китә — санаулы айлар эчендә «какшамас Союз» таркала.

СССР урынында Бердәм Дәүләтләр Берлеге (БДБ) барлыкка килә. 1991 елның 26 октябрендә Татарстан Югары Советы

республикабызның әлеге берлекне оештыручыларның берсе сыйфатында БДБ составына керәчәге хакында декларация кабул итә. Татарстанны БДБга алмасалар да, республиканың үз статусын күтәрү юнәлешендәгә көрәше дәвам итә.

Татар җәмәгәтчелеге арасында Татарстанның дәүләт мөстәкыйльлеген игълан итү зарурияте турында тавышлар көннән-көн көчлерәк яңгырый. Мәйданнарда, иң беренче чиратта, Ирек мәйданында Татарстан Югары Советыннан шуңа ярашлы акты таләп иткән митинглар гөрли. Нәтижәдә, 1991 елның 16 октябрендә

«ТРның дәүләт мөстәкыйльлегә хакындагы Акт турында» карар кабул ителә. Анда республиканың статусын билгеләү мәсьәләсенә бәйле референдум уздыру кирәклегенә турында әйтелә. Үткәрү көне 1992 елның 21 мартына билгеләнә, төп һәм бердәнбер сорау куела: «Сез ТРның РФ һәм башка республикалар, дәүләтләр белән тигез хокуклы килешүләр төзү нигезендә узара мөнәсәбәтләр коручы суверен дәүләт, халыкара хокук субъекты булуына ризамы?».

Халыкта икеләнү, шикләнү туңдыру өчен, Мәскәү Кремлендә һәм Ак йортта вазгыятьне, әйтерсезлә, махсус төстә «кыздырып торалар». Мәскәүдән ТР прокурорына «барлык сайлау участокларын ябарга» дигән фәрман килеп төшә. Республиканың кайбер район прокурорлары бу эштә бигрәк тә зур тырышлык күрсәтә. Әйтик, Лениногорскида Президентка һәм Югары Советка адресланып язылган хатлар мәҗбүриләп тартып алына. Прокурор Гринь, «Татарстан Югары Советы кушуы буенча» дигән ялган сылтау белән, аларның авторларын үз янына чакыртып, республика прокуроры Антонов исеменә аңлатмалар язарга мәҗбүр итә. Ничек кенә булмасын, республикабызда бер генә сайлау участогы да ябылмый.

Татарстан сайлаучыларына мөрәҗҗәгәт белән телевидениедән чыгыш ясаган Ельцин да әлеге кайнар учакка ут өсти: ул «әгәр дә референдумда «Әйе» дип язсагыз, иртәгәсә көнне үк рус милләтендәгеләр икенче сортлы гражданныр булып уяначак» дип, өркөтөп ала. Шунның артыннан ук, республика телевидениесе буенча Шәймиев тә халыкка мөрәҗҗәгать итә. Республика житәкчесенең тыныч тоны, ышанычлы дәлилләре, Татарстан позициясенә асылын һәм үткәрелүче референдумның максатын аңлаткан төпле чыгышы, нишләргә белми, икеләнеп торучыларның күңелендә тынычлык уята, ышаныч өсти. Суверенлык статусына каршы көчләр тудырган күптөрле комачаулыкларга карамасдан, Татарстан сайлаучыларының 61,4 проценты референдум соравына «Әйе» дип җавап бирә. ■

: ТАССР га 90ел : **1990—2000**

МЕТРОГА ХАКЫБЫЗ БАР

«Заречье» метро станциясе төзелеше.

Татьяна КОЛЧИНА тексты

ТАТАРСТАН БАШКАЛАСЫНА МЕТРО КИРӘКЛЕГЕ ХАКЫНДА КАЗАН УЗГАН ГАСЫРНЫҢ 70 ЕЛЛАР АХЫРЫНДА МИЛЛИОНЫНЧЫ КЕШЕСЕ ТУУГА ХӘБӘР САЛА БАШЛЫЙ. СССРДАГЫ НОРМАТИВЛАР

БУЕНЧА «ЖИР АСЛЫ» БУЛЫРГА МИЛЛИОН-
ЛЫ ШӘҺЭРЛӘРНЕҢ ГЕНӘ ХОКУКЫ БУЛА. Ә
КАЗАННЫҢ АРХИТЕКТОР-ТӨЗҮЧЕЛӘРЕ АНЫҢ
МӨНИМЛЕГЕН 1976 ЕЛДА УК ДӘЛИЛЛӘП
КҮРСӨТӘ. ӘММА КАЗАН МЕТРОСЫНЫҢ ТАРИ-
ХЫ 1983 ЕЛДАН, «ГИПРОКОММУНДОТРАНС»
ИНСТИТУТЫ ТАССР БАШКАЛАСЫНЫҢ КОМП-
ЛЕКСЛЫ ТРАНСПОРТ СХЕМАСЫН ТӨЗЕГӨЧ КЕНӘ
БАШЛАНА.

Шул ук елны шәһәрдә геологик тикшерүләр узган урыннарда беренче тапкыр зур итеп язылган «М» хәрефләре пәйда була. Проектның һәм төзелешнең техник-икъти-садый нигезләмәсе 1987 елда СССРның Юл министрлыгы тара-фыннан эшләнә. Икенче елны ук комплексы геологик тикшерүләр һәм беренче линия трассасының проектын төзү башлана. Ә шәһәр башкарма комитетының Баш архитектура-планлаштыру идарәсе һәм «Вечерняя Казань» гәжите казанлылар арасында «жир астының» беренче линиясендәге тукталыш атамаларына конкурс игълан итә.

Әмма тагын бер елдан барлык шәһәрләрдә дә метрополитенны проектлаштыру һәм төзелешләрне финанслауның бетерелүе турында СССР Министрлар Советының ябык карары чыга. Метро өчен Казан үзе азм-күпме акча тапканга, проектлау эшләрә акрынайса да, бөтенләй үк тукталмый.

Казанда «жир асты»н төзү идеясе икенче тапкыр 1995 елда тагын аздан гына юкка чыкмый кала. Россия Хөкүмәте якын киләчәктә метролы булырга мөмкин тугыз шәһәрнең исемлеген төзи, ә Казан бу исемлеккә кертелми. Республика һәм башкала житәкчеләге Мәскәүгә Казанның да метропо-литенга хакы барлыгын исбатлар-

га китә. Нәтижәдә, Казан бәхетле шәһәрләр исемлеген тулыланды-рып, унлыкка элгә. Менә шунда инде проектлаштыру эшләрә тулы куәткә башлана, һәм эш башлаган участокның техник проекты 1996 елның декабрендә раслана.

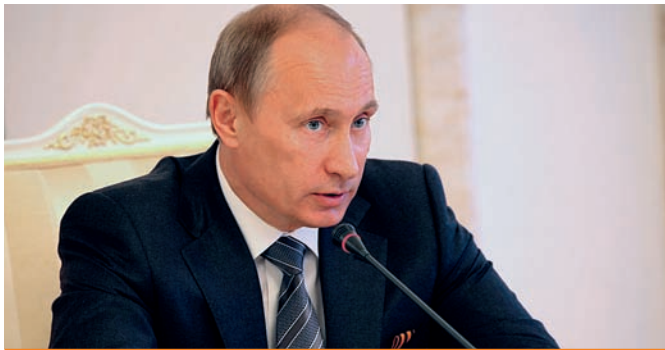
1996 елның июнендә сайлау алды визиты белән Казанга Борис Ельцин килә, һәм нәкъ менә шушы визит нәтижәсендә, татарстанлы-ларга метро төзелеше өчен Казан акча алачак, дип вәгъдә ителә. Ельцин ТР житәкчеләренең Казан метросында түгте пассажир булу тәкъдимен рәхәтләнеп кабул итә.

Шул ук елның декабрендә Татар-стан Хөкүмәте Казан шәһәрәндә метрополитен төзү программа-сын раслый. Аның буенча «Жиңү проспекты»ннан алып «Заводка кадәр сузылган беренче линия 2008 елда ук кулланышка тапшы-рылырга тиеш иде. Әлегә линиягә «Карбышев» — «Яшьләр үзгә» участогы да керә. Икенче («Ази-но» — «Тимер юл вокзалы») һәм өченче («Восстание» — «Бориско-во») линияләренең кайчан төзеләсе программада күрсәтелмәгән.

Казан метрополитенының го-муми озынлыгы программа буенча 48 километр 300 метрны тәшкил итәргә тиеш. Ә төзелешнең смета буенча баясе (1991 елгы бәяләр) ике миллиардтан артыграк дип билгеләнгән.

1990—2000

: вакыйгалар : калейдоскоп

ОКРУГ-2000

■ 2000 ЕЛНЫҢ 13 МАЕНДА РОССИЯНЕҢ ЯҢА ПРЕЗИДЕНТЫ ВЛАДИМИР ПУТИН ЖИДЕ ФЕДЕРАЛЬ ОКРУГ БАРЛЫККА КИЛҮЕ ТУРЫНДАГЫ УКАЗГА КУЛ КУЯ. АНЫҢ БУЕНЧА ТАТАРСТАН ИДЕЛ БУЕ ФЕДЕРАЛЬ ОКРУГЫНА КАРЫЙ

Һәрбер округка РФ Президентының Тулы вәкәләтле вәкиле, ә һәр субъектка үзенең Баш федераль инспекторы билгеләнә. Шушы елдан төбәкләрдәге кануннарны федераль кануннар белән тәңгәлләштерү эше башлана. Ике

ел эчендә тулы вәкәләтле вәкилләр һәм инспекторлар институты ярдәмендә, шулай ук прокуратура катнашында төбәкләрнең 350 канун акты үзгәртелә яисә кирәксез дип табыла.

СТАТУС-04

■ 2004 НЕҢ ЯЗЫНДА СУВЕРЕНИТЕТ ХАКЫНДАГЫ БӘХӘСЛӘР ЯНӘДӘН КУЕРА

2004 елның май ахырларында ТР Югары судында 1990 елның 30 августында кабул ителгән Татарстан Республикасы Дәүләт бәйсезлеге хакындагы декларациянең аерым кагыйдәләренә карата республика прокуратураның дөгъвасы карала башлый. Декларация автономияле республика статусының Татарстанда яшәүче төрле милләт вәкилләренә «сәяси, ыкты-

садый, социаль һәм рухи аяктан алга таба үсеше өчен» җавап бирмәвен баян итә. ТР прокуратураның дөгъвасында болай диелә: «РФ Конституцион суды РФ Конституциясендә Россиянең күпмилләтле халыкынан башка һичберкемнең суверенитетка ия була алмавы

МИЛЛЕНИУМ-05

■ 30 АВГУСТ КӨННЕ ТАТАРСТАН БАШКАЛАСЫ ҮЗЕНЕҢ МЕҖЕЛЛЫГЫН БИЛГЕЛӘП ҮТӘ

Россия Хөкүмәте Казанның меҖееллыгын бәйрәм итәргә әзерләнү буенча махсус комиссия төзи. Аны Владимир Путин шәхсән үзе җитәкли. Казанның 10 гасырлык тарихын бәйрәм иткән көннәрдә, бәйрәм чаралары гына түгел, ә рәсми чаралар да уздырыла. Шуларның иң күренеклеләре – Россия Федерациясә Дәүләт Советы утырышы һәм Бәйсез Дәүләтләр Берлеге саммиты. «Грузин автономияләре хакында сөйләшкәндә без һәрвакыт Татарстаннан үрнәк алдык», – диде шул чакта Грузия Президенты Михаил Саакашвили. Ә гади казанлылар исә чех кенәзе Вацлав сурәтләнгән, Казанның чын яшен билгеләргә ярдәм иткән тәңкә аркасында, капитал төзекләндерелгән, кайбер урыннарда бөтенләй үк яңадан салынган шәһәр юлларына, үтә дә заманча һәм кыйммәт ипподром корылмаларына, «Татнефть-Арена» боз сарае-

на, «Миллениум» күперенә тиенәләр. Әле тагын иң кыскасы булса да, үзбездә булган метрополитен, яңадан торгызылган Кол Шәриф мәчете, төзекләндерелгән Благовещенск соборы һәм тарихи ватанына кайтарылган Казан Мәрһәм Ана иконасы турында да әйтәргә кирәк. Тантананың иң хөрмәтле катнашучыларына «Казанның меҖееллыгы истәлегенә» медален, ә «иң алдынгыларына» «Мин Казанның меҖееллыгын кичердем» дип язылган футболкалар бирәләр.

хакында әйтелүен ачыклады». Шуңа нигезләнеп, прокурор ТР Югары суды ТРның дәүләт суверенитетын игълан итүен, шулай ук Татарстан халкының жиргә, жир асты казылма байлыкларына ия булуы турындагы кагыйдәләренә федераль законнар җыелмасына каршы килә, дип танырга чакыра. Судта җавап бирүче якның вәкиле булып, Икътисад, инвестицияләр һәм эшмәкәрлек комитеты рәисе Марат Галиев чыгыш ясый. Ул үз чыгышында Декларациянең тарихи документ булуын, аның дәвер алмашынганда кабул ителүен һәм республиканың яңа статуска ирешү өчен катлаулы юл узганын күрсәтүен әйтә. Әмма әлеге документ беркайчан да турыдан-

туры гамәлдәге кануннар акты булмавы билгеләнеп үтелә. Өстәвенә, республиканың Декларациягә нигезләнеп кабул ителгән күп кенә кануннары, указ, карарлары бу вакытка инде үзгәртелә яки бөтенләй төшереп калдырыла. Шунлыктан җавап бирүче якның вәкиле эшнә алга таба давам итәр өчен сәбәп булмавын әйтә. Эш материалларын өйрәнгәннән соң, ТР Югары суды, ТР прокуратураның Татарстан Дәүләт суверенитеты хакындагы декларациянең аерым кагыйдәләренә карата белдергән дөгъвасы буенча кузгатылган эшнә туктатырга дигән карар чыгара.

УРАГАН-07

ТАТАРСТАНДА 8 ИЮЛЬ КӨННЕ МЕТЕОКУЗӘТҮ ТАРИХЫНДА МОҢАРЧЫ КҮРЕЛМӘГӘН ЖИЛ-ДА-ВЫЛ ДУЛҮЙ

Республикада секундына 30 метрга кадәр житүче көчле жыл исә, ишеп яңгыр ява. Давыл узган районнарда аз гына вакыт эчендә жиргә бер айлык явым төшә.

Аптыраган шәһәр житәкчеләре икенче көнне башкала өстеннән очып, ауган-жимерелгәннәрне бер кат күздән кичерә. Якынча гына исәпләгәндә дә, жирле «Катрина» шәһәр хужалыгына миллиард сумнан артык зыян китерә.

Давыл күп йортларның түбәләрен кубарып ыргыта. Яңа бер торак комплексын-

дагы төзәлпә бөтмәгән мәктәпне жимерә: бинаның түшәмәсе урталай сынып, түбәсе ишелеп төшә. Ауган агачлар һәм реклама такталары астында калып дистәләрчә машина янчелә (өч меңгә якын агач сынган яисә төбәтамыры белән йолкынган иде). Давыл казанлыларның яраткан ял итү урынын – Дәрвишләр бистәсендәге каенлыкны да харап итә. Бу афәт аркасында «Киндери» электр подстанциясендә авария килеп чыгып, шәһәрнең шуңа тоташкан берничә подстанциясе эштән чыга. Шул сәбәпле су алу жайланмасы, су бирә торган һәм канализация насос станцияләре эшләми. 232 күпфатирлы йорт – ут-

сыз, 2 меңнән артыгы кайнар сусыз кала. 36 шәһәр яны бистәсендә дә ут сүнә. Үзәк урамнарда эшләмәүче светофорлар бу хәлләрдән соң шәһәр хезмәтләренә бик вак мәсьәлә булып тоела башлый. Давылның үзәге башкаланың Совет һәм Идел буе районнарына эләгә. Әмма ул республиканың башка районнарында да шактый мәшәкәт тудыра. 41 торак жирлегенә, социаль өлкәгә һәм торак-коммуналь хужалыгына караучы 47 объектка, 112 торак йорт, 22 агросәнәгать комплексы объектына, 300 метр газүткәргечкә һәм 1800 йортны электр энергиясе белән тәэмин итүче электр чыбыгына зыян килә.

РАЛЛИ-09

2009 ЕЛНЫҢ 5 СЕНТЯБРЕНДӘ ТАТАРСТАН БАШКАЛАСЫННАН «ДАКАР» СЕРИЯСЕНӘ КЕРҮЧЕ «ЕФӘК ЮЛЫ» ИСЕМЛЕ УЗЫШ КУЗГАЛЫП КИТӘ

4356 километр озынлыктагы ралли-рейд Россия (маршрут Татарстан һәм Оренбург өлкәләре аша салынган), Казахстан һәм Төркмәнстан территорияләреннән үтә. Узыш 2009 елның 13 сентябрендә Ашхабадта тәмамлана. Йөк машиналары төрөндә, әлбәттә инде, безнең данлыклы Фирдәвес Кабиров экипажы жиңә. Стартка 62 жиңел машина (бер экипаж бары хатын-кызлардан гына тора) һәм дөньяның 25 иленнән килгән 21 йөк машинасы чыккан иде. Нәвәскәр-ялгызаклар белән беррәттән, «Дакар» төрөндәге һәрбер узышка хас

булганча, раллида дөньяның иң эре машина житештерүчеләре – Volkswagen, BMW X-raid, Nissan («внедорожниклар» төрөндә) һәм MAN, Tatra, GINAF, Mercedes-Benz (йөк машиналары төрөндә) командалары да катнаша. Чит ил катнашучыларының автомобильләре Казанга «Руслан» Ан-124 авыр транспорт очкычларында китерелә. 2010 елда «Ефәк юлы» тагын узачак, әмма ни кызганыч, ул Татарстанны читләтеп үтәчәк: Санкт-Петербургтан кузгалып китеп, Сочида төгәлләнәчәк.

РЕВАНШ-08

31 МАЙ КӨННЕ БРЮССЕЛЬДӘ УЗГАН FISU УТЫРЫШЫНДА УНИВЕРСИАДА-2013НЕҢ КАЗАНДА УЗАЧАГЫ МӘГЪЛҮМ БУЛА

Татарстан башкаласы моннан алдагы ел өчен үчен кайтара – билгеле булганча, Казан, бик каты көрәшкәннән соң, 2011 елда узасы Универсиаданы Кытай шәһәре Шэньчжэньгә бирергә мәжбүр була. Ярышлар 48 спорт корылмасында узачак. Студентларның Казанда

узасы уен программалары моңа кадәр булганнарыннан күпкә зуррак булачак. Универсиада-2013нең бюджеты 22 миллиард сум тирәсе (604 миллион евро). Спорт бәйрәменнән соң, казанлыларга мирас булып, дистәләрчә физкультура-сәламәтләндерү үзәге, шугалаклар һәм бассейнар, уникаль Теннис академиясе, Ишү каналы һәм стадион, Универсиада авылы һәм, иң мөһиме – яхшы юллар һәм яңа транспорт чишелешләре калачак.

ДВА ГОДА НАЗАД КОМПАНИЯ «ТАТТЕЛЕКОМ» ОДНОЙ ИЗ ПЕРВЫХ В РОССИИ ПЕРЕВЕЛА НА «ЦИФРУ» СВОЮ РЕГИОНАЛЬНУЮ ТЕЛЕФОННУЮ СЕТЬ. НА СМЕНУ АНАЛОГОВЫМ АТС ПРИШЛИ NGN-СЕТИ (NEXT GENERATION NETWORK, ЧТО ПЕРЕВОДИТСЯ БУКВАЛЬНО КАК «СЕТИ СЛЕДУЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ»), ПО КОТОРЫМ ОСУЩЕСТВЛЯЕТСЯ ПАКЕТНАЯ ПЕРЕДАЧА НЕ ТОЛЬКО ГОЛОСА, НО И ГРАФИКИ И ВИДЕО С ВОЗМОЖНОСТЬЮ ОРГАНИЗАЦИИ ВИДЕОКОНФЕРЕНЦИЙ. КАЗАЛОСЬ БЫ, МОЖНО УЖЕ «УСПОКОИТЬСЯ», ОСОБЕННО С УЧЕТОМ ТОГО, ЧТО МНОГИЕ РОССИЙСКИЕ РЕГИОНЫ ДО СИХ ПОР НЕ СМОГЛИ ПРЕОДОЛЕТЬ ПУТЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ СЕТЕЙ СВЯЗИ. ОДНАКО ДЛЯ КОМПАНИИ «ТАТТЕЛЕКОМ» ПЕРЕХОД НА ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ СТАЛ ЛИШЬ ОЧЕРЕДНЫМ ЭТАПОМ НА ПУТИ СОБСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ.

ТАТТЕЛЕКОМ: ОТ СЕЛЬСКОГО ТАКСОФОНА ДО IP-ТЕЛЕВИДЕНИЯ

УНИВЕРСАЛЬНАЯ СВЯЗЬ

К настоящему времени на основе DWDM-технологий компания «Таттелеком» построила наиболее развитую во всей РФ региональную магистральную сеть, пропускная способность которой в десятки раз превышает возможности традиционных сетей. По этой магистрали данные между городами и крупными населенными пунктами передаются со скоростью 10 гигабитов в секунду, а между более мелкими «точками на карте» – 1–2 гигабита в секунду.

Высокая пропускная способность магистрали Таттелекома позволяет решать задачи абсолютно разных порядков. С одной стороны, создается транспортная среда для государственной информационной системы телекоммуникаций, к которой подключены органы государственной власти, местного самоуправления, учреждения образования и здравоохранения по всей республике, что позволяет им не просто общаться по телефону и выходить в Интернет, но и проводить видеоконференции. С другой – обеспечивается связь с миром для отдаленных населенных пунктов: 3243 универсальных таксофо-

на, установленных на территории всего региона, делают услуги Таттелекома доступными каждому жителю Татарстана. Кроме того, пункты коллективного доступа, которые размещаются там, где проживает не менее 500 жителей, дают каждому возможность выхода в Интернет. Не говоря уже о том, что в республике у Таттелекома уже более 200 тысяч абонентов широкополосного доступа в Интернет. А это значит, что качество услуг компании и ее тарифы удовлетворяют нуждам и предпочтениям самого широкого круга пользователей.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ, КОТОРОЕ ВСЕГДА С ТОБОЙ

Впрочем, и полный охват Татарстана услугами Интернета и телефонии, а также множеством других самых современных услуг – черта, за которую компания «Таттелеком» успешно прошла. Список новейших услуг, оказываемых компанией, недавно дополнило IPTV (Internet Protocol Television) – цифровое интерактивное телевидение нового поколения, которое, в свою очередь, является лишь частью огромного интерактивно-развлекатель-

ного комплекса. Принцип интерактивности – взаимодействие пользователя и источника информации. Абонент IPTV может не только просматривать любимые каналы, но и участвовать в аукционах, принимать участие в голосованиях, формировать собственные адресные книги и календари, запрашивать и получать дополнительные сведения о матчах, любимых программах, клипах и многое другое. Большинство услуг в рамках IP-телевидения (в частности «Видео по запросу») на территории республики сегодня представляет только одна компания-провайдер – Таттелеком. Стать пользователем IPTV может каждый абонент компании. Единственное ограничение к этому – наличие технической возможности подключения.

ОФИЦИАЛЬНАЯ СВЯЗЬ УНИВЕРСИАДЫ

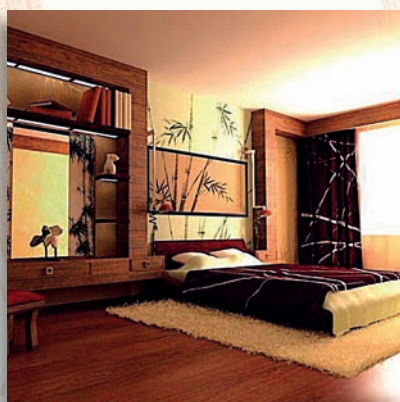
Таттелеком – единственный оператор проводной связи, оказывающий услуги практически во всех районах Татарстана. Компания оказывает широкий спектр высокотехнологичных услуг, среди которых помимо традиционной телефонии, Интернета, IP-телевидения такие активно развивающиеся сейчас технологии, как Wi-Fi и Wi-Max. Являясь флагманом отрасли связи республики, Таттелеком большое внимание уделяет тому, чтобы предоставлять абонентам самые передовые услуги лучшего качества. И работа компании в этом направлении нашла признание на самом высоком уровне: постановлением Кабинета министров РТ ОАО «Таттелеком» определено главным оператором связи Универсиады 2013 года. Компании доверено обеспечить телекоммуникационными ресурсами все объекты Универсиады. Сегодня ведется активное строительство сетей, работы по прокладке оптоволокна к Олимпийской деревне и спортивным объектам. В планах компании также обеспечить Универсиаду-2013 беспроводной связью по технологиям Wi-Fi и Wi-Max.

На любой вопрос, касающийся услуг компании, вам ответят по телефону 8 (843) 118-0-811. Исчерпывающую информацию можно найти на сайте компании <http://tattelecom.ru/>.

ЭКСКЛЮЗИВНАЯ МЕБЕЛЬ • ТЕКСТИЛЬНОЕ ДЕКОРИРОВАНИЕ • САНТЕХНИКА • ПЛИТКА
ЛЕПНОЙ ДЕКОР • ОБОИ • ФРЕСКИ • СВЕТ • АВТОРСКИЕ КУКЛЫ • ПРЕДМЕТЫ ИНТЕРЬЕРА

ул. Чистопольская, 62, тел. 522-49-41 (42)
www.anturag-kazan.ru • e-mail: rabota-pr@list.ru

вакыйгалар : калейдоскоп

ГИМН

■ Кирәкле сүзләр, табылыгыз

ТР Дәүләт Советы Президиумы Татарстан Дәүләт гимны текстына конкурс игълан итәргә ниятли. Бу турыда ТР

Дәүләт Советы Рәисе Фәрит Мөхәммәтшин хәбәр итте. Бүгенге көндә республика атрибуты ыргылаш кына рәсмиләштерелгән: аның әлегә музыкасы гына бар. Әсәрне атаклы татар даһие – композитор Рөстәм Яхин язган. Гимн 1993 елның 14 июлендә ТР Югары Советы тарафынан расланган «Татарстан Республикасының Дәүләт гимны турында»гы карарына ярашлы рәвештә башкарыла.

ҮЗГӘРТҮЛӘР

■ ОЛИПИАДАГА БӘХЕТ ДАГАСЫ

Марат Бариев Россия Олимпия комитеты башкарма директоры итеп сайланды. Татарстан Республикасының элеккеге спорт министри Мәскәүгә Дуслык ордены һәм элек кул астында эшләгән хезмәттәшләр бүләк иткән көмеш даганы да алып киткән. Бариев бәхет теләүче бүләкне эш кабинетында сакларга жыена. Китәр алдыннан оештырылган матбугат конференциясендә Россия ОК башкарма директоры Сочидагы Олимпия уеннарында Россиянең гомумкоманда исәбендә жиңүен үзенә төп бурычы итеп санап айтты. Казанга да аның өметләре зурдан. Россия ОК төбәкләрдә Олимпиада спорты төрләрен үстерү үзәкләрен булдыруны планлаштыра. Татарстанда боз сарайларының күп булуын исәпкә алып, Бариев Россиянең өченче башкаласын «кышкы» олимпия уенчылары әзерләүче үзәкләрнең берсе итәргә тәкъдим итте. Бу тәкъдимне Россия ОК башлыгы Александр Жуков һәм ТР Президенты Р. Миңнеханов та хуплады. Спорт министри кәңәфенә элекке Казан башкарма комитеты башлыгы Рафис Борханов утырды. Аның урынына моңа кадәр 3 ел Казан шәһәренең Совет районы администрациясен җитәкләгән Алексей Песошин сайланды.

ВИЗИТ

■ УНИВЕРСИАДАГА ЖИДЕ АДЫМ

Май башында Казанга РФ Хөкүмәте башлыгы В.Путин килде. Премьер-министрның ТР башкаласында булу программасы бик бай булды. Нигездә ул Универсиада-2013 кә кагылышлы мәсьәләләр иде. В.Путин Универсиада авылына, Көрәшләр сараена барды, футбол стадионы нигезенә беренче ташны салу тантанасында катнашты, онлайн режимында инде әзер булган жиде спорт объектн: «Ватан», «Триумф», «Бустан», «Акчарлак», «Төзүче», «Мәскәү» һәм «Мирас» комплексларын ачты. Ул Казан Кремлендә киңәшмә үткәрдә. Анда 2013 елгы XXVII Бөтендөнья Жәйге Универсиада спорт объектлары төзелеше барышы һәм транспорт инфраструктурасы турында фикер алышынды. Кунак Татарстанда заманча тормыш сыйфатын бик яхшы аңлауларын һәм массакүләм спорт төрләренә тиешле дәрәжәдә игътибар бирелүен билгеләп үтте. В.Путин ТРның беренче Президенты

Минтимер Шәймиевкә рәхмәтен белдерде, аның фикеренчә, ул Татарстан үсеше өчен бик күп хезмәт куйган шәхес. Премьер, «республиканың яңа житәкчелеге Татарстанда тормыш тагын да матуррак, тагын да кызыграк булсын өчен барысын да эшләр», дигән өмет белдерде. Республика башлыгы Р.Миңнеханов үз чыгышында Универсиадага әзерлек кысаларында эшләнгән эшләрнең В.Путин ярдәмендә мөмкин булуын билгеләп үтте. «Без үзбездән аңа бөтен көчбезне куячакбыз, һәм бу ел ахырына кадәр 26 объект тапшырылачакка ышанам. Безнең төзеләсе дүрт объект кала», – дип ышандырды ул.

ЖИҢҮЛӘР

■ РОССИЯДӘГЕ ИҢ ЯХШЫ МӘКТӘП ГАЗЕТАСЫ КАЗАНДА ЧЫГАРЫЛГАН!

«Иң яхшы басма макеты һәм дизайн» номинациясендә Россиядә иң яхшы мөкәтәп газетасы булып Казанның «Starshklassniki» басмасы танылды. Мөкәтәп газеталарын бүләкләү Мәскәүдә, МДУның журналистика факультетында булды. Бүләкләрне тапшыру тантанасына барлык Россия мөкәтәпләре укучылары – 170 тән артык басма вәкилләре килде. Бүләкләүне оештыручылар: МДУның журналистика факультеты, Россия Журналистлар берлеге һәм ЮНЕСКО. МДУның журналистика факультеты деканы, профессор Е.Л.Вартанова, күп мөкәтәп язмалары олыларыны караганда күпкә яхшырак эшләнгән, дип асызыклады һәм конкурста

жиңүчеләрне МДУга керергә чакырды. Аның чакыруына журналистика факультеты президенты – профессор, филология фәннәре докторы Я.Н.Засурский да кушылды. «Starshklassniki» жиңүне үз туған көненә яулап алып кайтты: апрельдә газетага бер яшь тулды. Бу вакыт эчендә ул шәһәрнең барлык мөкәтәп укучылары арасында популярлык казанды. Газетаны Казанның 9-нчы номерлы урта гомумбелем биру мөкәтәбендә Журналистлык осталыгы мөкәтәбендә шөгылләнүче югары сыйныф укучылары чыгара.

ПАРТНЕРЛЫК

■ НО ПАСАРАН!

Май азагында Казанда азатлык, куркынычсызлык һәм гадел хөкем мәсьәләләре буенча Россия – Европа Союзының (ЕС) Даими партнерлык советының XII утырышы булды.

Аерым алганда, сүз трансмилли жинаятьчелеккә, законсыз наркотик әйләнеше, терроризм һәм кешеләр белән сәүдә итүгә каршы көрәштә хезмәттәшлек турында барды. Әфганстан наркотрафигы турында аерым сөйләшү булды. Утырышта катнашучылар шулай ук миграциягә һәм чик буена кагылышлы мәсьәләләргә, визалар бирүгә гадиләштерү турындагы Россия – ЕС килешүенең үтәлешен, алар арасындагы визасыз диалог торышын тикшерделәр. Утырышта оешкан жинаятьчелек һәм наркотрафик белән көрәштә, халыкларның күчүенә ярдәм итүдә, судлар арасында хезмәттәшлектә өстенлекле юнәлешләрне билгеләп үттеләр. Матбугат вәкилләре белән очра-

шуда эчкә эшләр буенча Европа комиссары Сесилия Мальмстрем, ЕСның Россия белән виза режимын җиңеләйтүгә уңай каравын раслады: «Без барыбыз да сәяхәт итәбез, өлгә мәсьәләләрнең хәл ителүе белән кызыксынабыз. Нәкъ менә нинди адымнар ясарга кирәклеген экспертлар билгеләчәкләр».

РФ Президентының азатлык, куркынычсызлык һәм гадел хөкем өлкәсендә ЕС белән үзара ярдәмләшү мәсьәләләре буенча махсус вәкиле – юстиция министры Александр Коновалов оешкан жинаятьчелеккә бергәләп җавап бирергә, наркотрафик, синтетик наркотик таралуга каршы бергә көрәшкә кирәклеген билгеләп үтте. Испаниянең эчкә эшләр министры Альфредо Перес Рубалькаба терроризм белән бары тик хәбәрләшеп кенә көрәш алып барырга мөмкин булуын асызыклады. «Бездән Европол һәм РФ Эчкә эшләр министрлыгы диалогына яшел юл», – дип вәгъдә итте ул.

КОНКУРСЛАР

■ «БӘЛЛҮР КАЛӘМ» ИҢ ШӘП КАЛӘМНӘР ӨЧЕН

19 май – Матбугат көнөндә – «Пирамида»да «Бәллүр каләм – Хрустальное перо-2010» XIII журналистлар бәйгесендә җиңүчеләрне бүләкләү тантанасы булды. «Бәллүр каләм» конкурсының иң яхшы традицияләре давам итә, һәм без Мәскәүдән килгән олы кунаклар белән быел да иң яхшы журналистларны бүләклибез», – диде Матбугат һәм массакүләм коммуникацияләр буенча республика агентлыгы җитәкчесе Марат Моратов. ТР Хөкүмәтенең махсус призы – автомобильгә Татарстан районы һәм шәһәрләре газеталары ассоциациясе башлыгы Нина Киркина булды. Машина ачкычын аңа ТР Премьер-министры Илдар Халиков тапшырды. Ә «Ел персонасы» исеменә «Россия-1» каналында «Вести в субботу» программасын алып баручы Сергей Брилев лаек булды. «Көтмәгән идем, хәтта телсез калдым», – диде бүләкне алганда Нина Киркина. – Зур рәхмәт! Хәзер мин автомобиль йөрткәргә өйрәнәчәкмен». Җиңүчеләргә «Бәллүр каләм – Хрустальное перо» ның истәлекле призов, дипломнар һәм кыйммәтле бүләкләр тапшырылды. «Ел персонасы»на шул ук истәлекле приз һәм диплом бирелде. «Дебютант»ларга дипломнар һәм кыйммәтле бүләкләр тапшырылды. ТР Хөкүмәте башлыгы журналистларны котлаганда, 2009 ел дөнья кризисы аркасында республика өчен җиңелләрдән булмавын билгеләп үтте. «Республикадагы күп нәрсәдә бүгенге тотрыклылык өчен без сезгә бурычлы. Зур рәхмәт сезгә!» – диде Илдар Халиков. Ул массакүләм матбугат чаралары хезмәткәрләренә исәнлек-саулык һәм барлык эшләрендә зур уңышлар теләде.

ДИН

■ КӨН КӨНГӘ ОХШАП ТУМЫ

ТР Парламенты башлыгы, Россия истәлекле даталар календаренда Русьны чукундыру көне барлыкка килгәч, аңа Исламны кабул итү көнен дә кертергә кирәк, дип саный. Эш шунда, РФ Дәүләт Думасы күптән түгел «Хәрби дан көннәре һәм Россиянең истәлекле даталары

турында»гы Федераль законга төзәтмәләр кертте, шуның нәтижәсендә илдә Русьны чукундыру көне барлыкка килде (ул 28 июльгә туры килә). Фәрит Мөхәммәтшин, илдәге халыкның

шактый зур өлеше – 20 миллионга якин кеше – мөселман динен тотса, «шуңа күрә Россиянең истәлекле даталар календаренда башка тарихи вакыйгалары – Исламны кабул итүгә кертү дә максатка ярашлы

булып иде», дип билгеләп үтте. Ул үз позициясен Федерация Советы каршындагы милли сәясәт, дәүләт һәм дини оешмалар арасындагы үзара мөнәсәбәتلәр буенча Берләшкән комиссия утырышында сөйләде (ул анда рәис урынбасары вазыйфасын башкара). Утырыш май ахырында Мәскәүдә үтте. Россия Парламенты югары палатасы спикеры Сергей Миронов тиешле закон инициативасын регионнар катнашында әзерләргә вәгъдә бирде.

ОСЕНЬЮ 2009 ГОДА РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ФИНАНСОВЫЙ РЫНОК ПОПОЛНИЛСЯ ЕЩЕ ОДНИМ ИГРОКОМ – НОМОС-БАНКОМ. ВПРОЧЕМ, НЕДОЛГИЙ СРОК РАБОТЫ БАНКА НА МЕСТНОМ РЫНКЕ НЕ МЕШАЕТ ЕМУ ДЕМОНСТРИРОВАТЬ СТАБИЛЬНО ПОЛОЖИТЕЛЬНУЮ ДИНАМИКУ: К НАЧАЛУ ИЮНЯ КРЕДИТНО-ДОКУМЕНТАРНЫЙ ПОРТФЕЛЬ ПО КОРПОРАТИВНЫМ КЛИЕНТАМ (СРЕДНИЙ И КРУПНЫЙ БИЗНЕС) СОСТАВИЛ БОЛЕЕ 600 МИЛЛИОНОВ РУБЛЕЙ, ПО МАЛОМУ БИЗНЕСУ – 200 МИЛЛИОНОВ РУБЛЕЙ, ПРИВЛЕЧЕННЫЕ СРЕДСТВА ОЦЕНИВАЮТСЯ БОЛЕЕ ЧЕМ В 250 МИЛЛИОНОВ РУБЛЕЙ. СЕГОДНЯ БАНК СТАВИТ ПЕРЕД СОБОЙ ДОВОЛЬНО АМБИЦИОЗНУЮ ЗАДАЧУ: ЗА ТРИ ГОДА ВОЙТИ В ДЕСЯТКУ КРУПНЕЙШИХ КРЕДИТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ РЕГИОНА. О ТОМ, С ПОМОЩЬЮ КАКИХ ИНСТРУМЕНТОВ БАНК ПЛАНИРУЕТ ЭТО СДЕЛАТЬ, РАССКАЗЫВАЕТ УПРАВЛЯЮЩИЙ ОПЕРАЦИОННЫМ ОФИСОМ НОМОС-БАНКА В КАЗАНИ ИЛЬДАР ХАМАТШИН.

ОСОБЫЙ ПОДХОД К КАЖДОМУ КЛИЕНТУ

– Ильдар Вагизович, занять место в десятке – задача очень сложная. Ведь вам придется потеснить игроков, которые на местном рынке банковских услуг давно заработали себе имя, репутацию и клиентскую базу.

– Согласен. Войти в десятку лучших – задача непростая, но вполне решаемая. Мы подходим к ее решению комплексно. С одной стороны, предлагаем широкий выбор продуктов и выгодные условия по ним. С другой – особый подход к работе с клиентом, который заключается в следующем. Мы исходим из того, что клиенты обращаются в банк не за продуктом как таковым, а за помощью в решении тех или иных задач. Например, для привлечения средств на развитие бизнеса или чтобы получить дополнительный доход путем размещения средств под выгодные проценты. Чтобы наша помощь была максимально эффективной, мы должны знать потребности клиента и только исходя из них подбирать продукт, максимально соответствующий его цели.

В этой работе банк опирается в первую очередь на собственный опыт: НОМОС-БАНК работает с 1993 года и входит в число 15 крупнейших российских банков по величине активов. Кроме того, НОМОС-БАНК – один из наиболее быстро растущих коммерческих банков РФ. Мы занимаем лидирующие позиции в сфере финансового и инвестиционного обслуживания промышленных групп и целых отраслей. Сегодня в числе клиентов НОМОС-БАНКА крупные и средние предприятия, малый бизнес и частные лица, в том числе VIP-клиенты.

– Вы упомянули, что услугами НОМОС-БАНКА пользуются крупные промышленные предприятия. Какие отрасли для вас приоритетны?

– У нас диверсифицированный кредитный портфель, при этом приоритет отдается представителям реального сектора экономики, отраслям, определяющим развитие отечественной экономики, – топливно-энергетический комплекс, атомная энергетика, химия, металлургия, пищевая промышленность, золотодобыча, транспорт, строительная индустрия, торговля. Кроме того, мы успешно взаимодействуем с органами государственной и муниципальной власти.

– Что именно побуждает таких клиентов обращаться в НОМОС-БАНК?

– Как я говорил, это разнообразие продуктов и выгодные условия. Банк предлагает ряд программ, ориентированных на решение стратегических задач развития предприятий, не только крупных, но и представляющих сектор малого и среднего предпринимательства: это кредиты на развитие бизнеса (в том числе кредитование для пополнения оборотных средств и долгосрочное инвестиционное кредитование), кредиты на покупку недвижимости под залог приобретаемых объектов, кредитование по системе овердрафт, которое предоставляется компаниям при недостаточности денежных средств на расчетном счете. Для корпоративного бизнеса запущен овердрафт с ежемесячным погашением, который позволяет получить кредитные средства до 50 миллионов рублей, но не более 30 процентов от оборота, по более низкой процентной ставке. Про-

дукт ориентирован на компании, бизнес которых предусматривает возможность возникновения краткосрочных кассовых разрывов. Клиентам же, не имеющим опыта работы с НОМОС-БАНКОМ, предлагается овердрафт с переходным периодом, который позволяет установить лимит овердрафта до 30 миллионов рублей на переходный период с учетом планируемого перевода оборотов в банк.

– Однако кредитование кредитованием, а нынешних клиентов интересуют и дополнительные пакетные услуги.

– НОМОС-БАНК предлагает полный спектр продуктов, услуг и инструментов для участников внешнеэкономической деятельности. В том числе – сложные инвестиционно-банковские продукты.

– Российская экономика только-только стала приходить в себя

По итогам девяти месяцев активы НОМОС-БАНКа по МСФО составили 252,07 млрд руб., кредитный портфель – 158,9 млрд руб., собственный капитал – 36,39 млрд руб. Чистая прибыль банка за указанный период оценивается в 3,9 млрд руб.

после кризиса 2008–2009 годов. Наблюдается ли в связи с этим некоторое оживление в секторе кредитования корпоративных клиентов? И какова динамика кредитных ставок для таких заемщиков?

- Кризис кризисом, а экономика, восстанавливаясь, продолжает развиваться. Однозначно, спрос на кредиты растет. В настоящее время мы рассматриваем кредитных заявок в полтора раза больше, чем в конце 2009 года. Происходит это еще и благодаря общепанковской тенденции к снижению ставок по кредитам. По сравнению с весной прошлого года ставки снизились на пять-семь процентов, фактически вернувшись на докризисный уровень. К тому же возросли сроки кредитования — сегодня мы выдаем кредиты на срок до трех лет, на пополнение оборотных средств — до 18 месяцев.

— Чтобы давать другим возможность развиваться, банк и сам должен находиться в постоянном развитии. Один из вариантов развития — участие в государственных программах. НОМОС-БАНК принимает участие в таких программах?

- В конце 2009 года банк получил аккредитацию Федерального агентства по ипотечному жилищному кредитованию с установленным лимитом для финансирования программ в области жилищного строительства.

Очень активно работаем с организациями, осуществляющими поддержку малого бизнеса. У нас подписаны договоры с рядом фондов содействия кредитованию малого бизнеса. Эти фонды могут предоставлять поручительство за клиентов, представляющих малый бизнес, у которых для получения кредита не хватает собственного обеспечения. Кроме того, в 2010 году НОМОС-БАНК подписал договор с Российским банком развития на кредитование малого бизнеса, в том числе и на льготных условиях.

— Коль скоро мы заговорили о кредитовании малого бизнеса, расскажите о программах, реализуемых НОМОС-БАНКОМ для

предприятий и компаний этого сектора.

- Кредитование малого бизнеса — одно из приоритетных направлений в деятельности НОМОС-БАНКа. Поэтому у нас была специально разработана целая линейка программ краткосрочного и долгосрочного — до пяти лет — кредитования на различные цели. Мы гибко подходим к обеспечению кредитов — в качестве залога могут выступать товар, находящийся в обороте, готовая продукция, хранящаяся на складе, личное имущество предпринимателя и так далее. Кроме того, возможны гарантии различных фондов содействия кредитованию. По программе же микрокредитования, которая предусматривает выдачу займов до миллиона рублей, возможны и беззалоговые сделки. Кстати, летом в Казани пройдет масштабная акция, в рамках которой компании смогут на определенный период получить расчетно-кассовое обслуживание на льготных условиях.

— Какие еще новинки банк собирает-ся предложить своим клиентам?

В июне 2010 года мы запускаем программу Private Banking — частного банковского обслуживания, в рамках которой будем предлагать полный комплекс услуг для VIP-клиентов. В их числе классическое банковское обслуживание на индивидуальных условиях, широкий спектр инструментов по управлению капиталом, в том числе брокерские услуги, специальные программы партнеров банка по сопровождению уровня жизни VIP-клиентов (Life Style). Стоимость «входного билета» составляет 2,5 млн руб.

Еще несколько слов об инвестициях. Сейчас в списке предпочтений состоятельных инвесторов важное место занимают «вечные ценности»: золото, предметы искусства и антиквариата, российская и зарубежная недвижимость. Грамотный подход к выбору таких активов позволяет диверсифицировать свои вложения и получить существенный доход. Однако при подобных инвестициях необходим

опытный консультант, и НОМОС-БАНК готов оказывать необходимую поддержку.

Еще одна особенность Private Banking в НОМОС-БАНКе заключается в том, что за клиентом закрепляется сразу два персональных менеджера — один в Казани, а второй в центральном офисе банка в Москве. Как показывает наш опыт, это позволяет максимально оперативно и профессионально решать возникающие вопросы.

— Ильдар Вагизович, какова ваша оценка перспектив Татарстана с точки зрения банковского сектора в целом и НОМОС-БАНКА в частности?

- Нынешняя ситуация в экономике Татарстана подтверждает общий тренд на восстановление. Экономика региона хорошо сбалансирована, а это позволяет прогнозировать рост спроса на разные категории продуктов — для корпоративных клиентов, малого бизнеса и физических лиц. Озвучивать конкретные цифры еще довольно сложно, однако мы планируем расти хоть и немного, но все же быстрее рынка. Сочетание факторов макроэкономического характера и объективные преимущества банка, о которых я уже говорил, позволят нам решить эту задачу.

НОМОС-БАНК поздравляет своих клиентов и всех жителей Татарстана с большой исторической датой – 90-летием со дня образования Татарской АССР. За эти годы республика прошла огромный и непростой путь. Какими бы ни были политическая система и экономический строй, главным богатством страны были и остаются ее люди. Все, чего достигла республика, стало возможным благодаря трудолюбию, целеустремленности и вере в будущее ее жителей. С праздником, дорогие татарстанцы!

**НОМОС
БАНК**

420111, КАЗАНЬ,
УЛ. К. МАРКСА, 11/12
ТЕЛ. +7 (843) 233-01-90

: ТАССР га 90ел : **2000–2010**

КАЗАНСУНЫҢ УҢЪЯК ЯРЫ

КОМЛЫГЫ

ЮДЫРЫЛМАЯЧАК

Алга таба Казансуның уңъяк яр буендагы комлыкны юдыру дәвам иттерелмәс, дигән фикер бар. Моннан берничә ел элек, Казансуның уңъяк яр буендагы комлыкны юдырып, коммерцияле төзелеш өчен майдан булдыру идеясе туган иде. Анда алып барылачак төзелеш концепциясенә беренче проекты «Миллениум Зилант Сити» компаниясе заказы буенча Токаревлар ижат остаханәсе тарафыннан башкарылса, икенче вариантын Американың NBVJ архитектура бюросы гамәлгә ашыра. Аның буенча, Ленин күпереннән алып Миллениумга кадәр яр буен формалаштыру, комлыкны юдыргач күтәрелергә тиешле утраучыклардан торган иркен майданда, заманча биналар, транспорт чишелешә тезү күздә тотылды.

ТР Президенты Рөстәм Миңнеханов: «Бүгенге көндә Казансуның уңъяк яр буендагы комлыкны юдыру, проект буларак, дәвам иттерелмәс, дигән фикердә торам», — дип белдерде.

■ ЯР БУЕ ЮДЫРЫЛМАЯЧАКМЫ?

ТР Президенты төзелеш майданы эзерләү максатыннан, Казансуның уңъяк яр буендагы комлыкны юдыру проектын гамәлгә ашыру-ашырылмауның киләчәгенә бәя бирде. Ул Казансуның Ленин һәм Киров дамбалары арасындагы өлешен төзекләндерү һәм анда шәһәрлеләр өчен ял итү зонасын булдыру турындагы концепцияне тәкъдим итү вакытында әлеге жәһәттән үз позициясен белдерде. Шунысын да искәртеп үтик: Ленин күпереннән алып Миллениумга кадәр сузылган комлыкны юдыру эшләре 2008 елда башланган иде. Әлеге участок Казансуның уңъяк яр буенда алып барылачак төзелеш проектының бе-

ренче чиратына кәргән, ә проектны тулаем тормышка ашыру ул вакытта килештерелмәгән иде әле. Финанс мөмкинлекләре булмау сәбәпле, узган елда комлыкны юдыру эшләре туктатыла.

■ УНИВЕРСИАДА КОНТЕКСТЫНДА

«Әлеге төзелеш, Концепциясеннән үк күрүгәнчә, кыйммәтле, заманча проектка нигезләнеп алып барылырга тиеш иде. Проект төзелгән чакта, базарның торышы тотрыклы, күздә тотылган чыгымнарны капларлык иде: торақ майданнар күз ачып йомган арада сатылды, — дип сөйли, шәһәрнең баш архитекторы Татьяна Прокофьева. — Бүгенге көндә комлыкны юдыру һәм анда төзелеш эшләре алып бару планы шәһәрнең икътисады мөһимәтләренә туры килми. Универсиада узмыйча торып, комы юдырылган майданнарда төзелеш алып барылуына өмет баглап булмый».

Ком юдыру буенча эш башланган участокларда да бу гамәлнең ахырына кадәр җиткерелү мөмкинлегә шик тудыра. Татьяна Прокофьеваның билгеләп үтүенчә: «Хәзерге көндә бөтен көч бер максатка — 2013 елгы Универсиада объектларын төзүгә һәм аңа бәйле чаралар комплексына, аерым алганда, юлларны реконструкцияләүгә юнәлдерелгән». Концепция икътисадагы вазгыятьне исәпкә алып һәм төзелеш перспективаларына бәйле рәвештә кабаттан каралыр, мөгаен. Баш архитектор, концепцияне яңабаштан караганда, эзер майданнарда эшне ахырына җиткерү юлын сайлап алу мөмкинлеген инкаръ итми. Эйттик, бер компания бүгенге көнгә юдырылган майдан чикләрендә төзекләндерү-төзелеш алып бару проектын эзерләп куйган инде.

■ СУ БАСУ КУРКЫНЫЧЫ

«Су юлы тарауы су басуға китерә. Хәзердән үк инде комы юдырылган зонадан югарыдарак урнашкан шәхси йортларны су баса. Экология фәннәре докторы Нәфисә Минһаҗева фикеренчә, елга тамагын тарайту эше дәвам иткән очракта, су баса торган майданнар тагын да артчак. Танылган гидролог Роман Чалов та бу фикерне куәтли. «Концепциядә каралганча, елганың каналга «килеп төртелүе», экологик күзлектән, гомумән, дәрәс чишелеш түгел, — дип саны Нәфисә Минһаҗева. — Европа илләрендә күптәннән табигый яшәешле, төзелешләрдән азат, иркен тугайлы «тере елга» концепциясенә өстенлек бирәләр».

**Генеральный директор ООО «Панорама»
Лиана Саетова**

Вчера: Туристическая компания «Панорама» работает четвертый год. Началось все с организации экскурсионных программ по городу. Тогда интерес к внутреннему туризму возрастал, и мы знакомили с достопримечательностями Казани горожан и гостей со всех уголков России. Наш труд позволил нам заслужить доверие взыскательных клиентов, таких, как Группа компаний «ТАИФ», Адвокатская палата РТ, МВД по РТ, Управление Роснедвижимостью по РТ, заводы и организации города.

Сегодня: Мы не стоим на месте и активно развиваем новые направления туризма, как в Татарстане, так и за рубежом, которые интересны для молодежи, детей, предпринимателей и домохозяек. Стремимся показать горожанам и туристам интересные места и события, выставки и концерты, организуем шопинг.

Завтра: Конечно, мы предвкушаем Универсиаду – значимое и важное событие для города. Ждем спортсменов и гостей со всех уголков планеты. Готовим программы, обучаем кадры. Будущее интересно и прекрасно. А главное, я уверена, – самые яркие победы еще впереди!

ГОРЯЩИЕ ТУРЫ

СОДЕЙСТВИЕ В ОФОРМЛЕНИИ ВИЗ

ГРУППОВЫЕ ПОЕЗДКИ

АВИА- И Ж/Д БИЛЕТЫ

ЭКСКУРСИОННОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ

ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ И СЕМЕЙНЫЙ ОТДЫХ

ул. Вишневского, 21 (гост. «Булгар»)
тел.: (843) 264-22-11, 258-04-54
www.panorama-kazan.ru

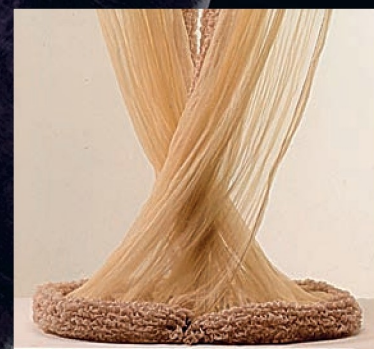
РЕСПУБЛИКАМ – МИНЕМ ГОРУРЛЫГЫМ

27 май көнне татарстанлылар ТАССР төзелүнең 90 еллыгын билгеләп үттеләр.

Бер ел элек кенә дә әлеге датаны бәйрәм итүгә мөнәсәбәт бер генә төрле түгел иде. Шикләнүчеләр шактый булды: янәсе, татарларның дәүләтчелегенә тамырлары тирәнгәрәк китә. Сүз көрәштерүләргә ноктаны ТРның беренче Президенты М. Шаймиев куйды. «Республика башлыгы указ чыгарды: билгеләп үтәргә. һәм бу бәхәснә чишүнең дөрес юлы булды», – дип искә ала ТР парламенты жетәкчесе Ф.Мөхәммәтшин. Ел әйләнәсендә әлеге истәлекле вакыйгага багышлап күптөрле чаралар үткәрелде. Тантаналарның иң югары ноктасы Зур концертлар залында 27 майда уздырылган ТР Дәүләт Советының тантаналы утырышы һәм 22 майда Мәскәүдә кунаклар кабул итү булды. ТР Дәүләт Советы утырышында мәртәбәле кунаклар арасында КПСС Өлкә комитетының элеккеге беренче секретаре, ТАССР Министрлар Советының элеккеге Рәисе Г.Усмановны, ТАССР Югары Советы Президиумының элеккеге Рәисе Ш.Мостаевны, Татарстанның элеккеге Премьер-министры М.Сабировны күрергә була иде. Мәскәүдәге кунаклар арасында «Ислам конференциясе» Оешмасы каршында РФнең Даими вәкиле К.Исхаков та бар иде. Ул: «ТАССР – минем Ватаным. Бүген, Казаннан еракта эшләгән мөлдә, мин аның турында уйлыйм, сагынам, аның уңышларына куанам», – диде. Кинорежиссер С.Говорухин да үзенең иң яхшы еллары ТАССРда узганын искә алды. «Бүген мин Татарстан белән элемтәләремне өзмим һәм аның уңышлары белән горурланам», – дип билгеләп үтте ул.

РЕКЛАМА

Мебель *Style*

МЕБЕЛЬ • ПОРТЬЕРЫ • ТЕКСТИЛЬ • КОВРЫ • АКСЕССУАРЫ
НОВЕЙШИЕ КОЛЛЕКЦИИ
ПОСЛЕДНЕЙ МИЛАНСКОЙ ВЫСТАВКИ

Казань, пр. Ямашева, 17, тел.: 523-74-10, 523-66-95